

СЛОВО

Просвіта

БЕЗ МОВИ
НЕМАЄ
НАЦІЇ!

ЧЕРВЕНЬ, ЧИСЛО 6 (60), 1999 РІК

ВСЕУКРАЇНСЬКЕ ТОВАРИСТВО «ПРОСВІТА» імені ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

Навряд чи блукає привид комунізму в Західній Європі (бо що йому там робити!), а от по Україні він блукає напевно. Й про це виразно свідчать результати останніх виборів до Верховної Ради, внаслідок яких остання значно почервоніла. Варто ще раз нагадати, що сталося це через відсутність єдності патріотичних, державницьких партій і протесту великого відсотка виборців, що голосували за лівих не з великої любові до комуністичних ідей, а проти свого злиденного життя. Російські газети тоді злосливо повідомляли, що напередодні виборів лідер комуністів України П. Симоненко майже щодня звітував перед лідером Комуністичної партії Російської Федерації Г. Зюгановим. Марно було б будь-кому спростовувати факт, що комуністи України (та й соціалісти теж) діють як незалежна, самостійна сила. Багато фактів свідчать про те, що в цьому випадку існує не яка-небудь, а майже васьальна залежність комуністів України від однопартійної Росії. Це стосується не тільки комуністів, але й соціалістів. Он як у грудні минулого (1998) року приїздив О. Ткаченко до Москви, то від його промов перед депутатами російської Думи й в Українському культурному центрі на Арбаті про інтеграцію з Росією (неодмінно й безсумнівно!) склалося враження, що це не спікер Верховної Ради незалежної Української держави, а секретар КПРС якогось задріпаного району. І цей жартівник хоче стати президентом України! Йому б повчитись у лідера СРП п. Мороза, який дуже вміло приховує свої комуністичні переконання і якому, здається, вдалося багатьох наївних переконати, що його партія, подібно до соціалістичних партій Заходу, прагне еволюційним шляхом (а не революційним, як комуністи) забезпечити соціальну справедливість і добробут народу. От тільки забули ці добродії біблейську мудрість про те, що дерево пізнається по плодах його. А неозброєним оком видно, що соціалісти пана Мороза нічого спільного не мають з соціалістами Західної Європи, та й партія їх, мабуть, тільки для того й була створена, щоб на випадок заборони КПУ було де ховатися вірним ленинцям. Та якщо серед соціалістів і є щирі послідовники українських соціалістів початку ХХ століття, то й цей факт навряд чи їх прикрашає, бо в ті буремні революційні роки соціалісти своїм слюнякостям занапали Україну, а самі пошилися в дурні й були викинуті комуністами на смітний історії. Тепер вони знову допомагають комуністам руйнувати українську державність. А чому б їм не згадати, що комуністи ніколи ні з ким не ділилися владою. Що сталося з лівими есерами — союзниками більшовиків, либонь, всі пам'ятають.

Але поговорити хотілося б не про соціалістів, а про комуністів. Це насамперед вони не приховують свого наміру знову «возз'єднати» Україну з Росією. При цьому вони «заквітчують» це «возз'єднання» облудливим просторікуванням про інтернаціоналізм, про вічну дружбу українського й російського народу тощо. Звичайно, після такого «возз'єднання» доведеться комуністичним «вождям» з України бути пахолками російських комуністичних бонз і тільки сподіватися, що за заслуги з панського столу їм якусь кістку кинуть. Але що ж робити, якщо «в одній окремо взятой стране — Украине» знову будувати соціалізм навряд чи вдасться. Адже «верный ленинец» — П. Симоненко добре розуміє, що з приходом комуністів до влади в Україні й початком «соціалістичного будівництва» економічне становище країни стане взагалі катастрофічним, а загроза голоду викличе рух опору «ощасливленого» українського суспільства. А тоді вже не допоможуть і репресії, тим більше, що справу доведеться мати з УПА, яка неодмінно відродиться на теренах уже не тільки Західної, але й Східної України. Та й де ГУЛАГ розгортати? В Криму, в Карпатах, чи, може, на баштанах Херсонщини та Одещини? А який же соціалізм без ГУЛАГу, «с человеческим лицом» він (тобто соціалізм) чи з китайською або кампучійською специфікою. Тим більше що піраміду соціалізму без рабів побудувати неможливо. Отже, як не крути, а в наймити до російських «товарищів» іти доведеться, бо в Росії й Соловки, й Колима, сировина й паливо ще не вичерпалися остаточно, та й «старшобратній» народ з його любов'ю до влади «твердої руки», обшійною психологією та вмінням влаштувати продрозверстки більше надається до побудови соціалізму, ніж український народ.

А тепер погляньмо неупередженим оком на комуністів Росії, бо ж черга комуністів та соціалістів до президентських крісел і можливість їх приходу до влади в Україні й Росії все-таки не треба виключати. Тим більше що на ниві гальмування реформ і розвалу господарства України й Росії вони досягли надзвичайних успіхів.

Розпочинаючи огляд комуністичного руху Росії, треба мати на увазі, що він складається з цілої купи

ХОДИТЬ- БРОДИТЬ В УКРАЇНІ ПРИВИД КОМУНІЗМУ?

рухів, партій, організацій, груп тощо. Крім найбільш впливової Комуністичної партії Російської Федерації (КПРФ) на чолі з Г. Зюгановим, що налічує не менше як 500 тисяч членів, до нього належать також рух «Трудовая Россия» на чолі з В. Анпіловим (сюди входять «Российская коммунистическая рабочая партия», «Союз коммунистов» та «ВКП(б)'), «Русская коммунистическая партия», «Национал-Большевистская партия России», «Социалистическая партия трудящихся», «Российская партия коммунистов».

Такий строкатий склад комуністичного руху Росії можна пояснити не тільки психологічними причинами (марнославством лідерів та їхнім небажанням кому-сь підлягати тощо), але й деякою розбіжністю у питаннях тактики й стратегії. Наприклад, Віктор Анпілов навряд чи спроможний запропонувати своїм прихильникам щось більше, ніж повернення до соціалізму часів Сталіна та Берії. До того ж він неприхильним оком дивиться на «творчий» підхід Г. Зюганова до марксизму-ленінізму та на його парламентську діяльність, що при бажанні можна трактувати як толерантність до «режиму Б. Єльцина». Але, незважаючи на деякі непорозуміння, комуністів єднає майже патологічна ненависть до «демократів» та «режиму». Таким чином, об'єктивно Комуністична партія Російської Федерації (КПРФ) є ведучою й найбільш впливовою силою в комуністичному русі, а її лідер Геннадій Зюганов — теоретиком цього руху. Звичайно, не всі комуністи поділяють погляди Г. Зюганова, але значна їх частина солідарна з його ідеями й зроби́ть усе, щоб реалізувати їх. А зважаючи на той факт, що Державна Дума фактично опанована комуністами та їхніми прихильниками, що є вони в Раді Федерації і в уряді, а сам Г. Зюганов є перспективним претендентом на посаду президента Росії, то, мабуть, не треба пояснювати яке значення матимуть ці ідеї для подальшої долі не тільки Росії, але й України, а може, й усього світу, в разі приходу до влади комуністів. Своїх думок пан Зюганов не приховує й охоче ділиться ними в своїх книжках, а також під час промов на мітингах, в інтерв'ю тощо.

Як же оцінює свої політичні погляди сам Г. Зюганов і що він говорить у своїх творах?

Так-от, свої погляди Г. Зюганов оцінює як «соціалістическіє», «подлинно демократическіє і національно-патриотическіє». Себе він вважає «неоєвразійцем». На думку Г. Зюганова, «євразійці — это те, кому раскрылась Россия как особый культурно-

исторический мир. Не Европа и не Азия, а срединный особый континент, Евразия».

Людина, яка хоч трохи обізнана з ідеями Маркса, Енгельса та Леніна, читаючи твори Зюганова, не може не помітити, що в них майже не згадується про пролетарський інтернаціоналізм. Нічого дивного в цьому нема, бо Г. Зюганов відкинув пролетарський інтернаціоналізм як непотрібний мотлох й пропагує ідеологію державного патріотизму. Щоправда, ідея пролетарського інтернаціоналізму й за радянських часів була призначена тільки для наївних, і кожна розумна людина могла помітити, що ця ідея маскує звичайнісінький російський великодержавний шовінізм. Проте російські комуністи вже не соромляться свого шовінізму, називаючи його державним патріотизмом. Нема потреби розповідати про антисемітські виступи визначних комуністів Росії. Чого вартий тільки один генерал Макашов з його майже патологічним антисемітизмом! Щоправда, євреїв комуністи хоч і звинувачують у всіх бідах, але принаймні визнають окремим народом. А от нас — українців — вони вже не вважають окремою нацією. У своїй книжці «Россия — Родина моя: идеология государственного патриотизма» (Москва, 1996) Г. Зюганов повідомляє, що «с точки зрения национальной, Россия есть сложная этническая общность, в основе жизнеспособности которой лежит мощное национальное ядро великороссов, малороссов и белоруссов» (с. 50). Отже, виходить, що українці (тобто «малороссы») просто зобов'язані з останніх сил своїх любити Росію і, якщо треба, то вмерти «за веру, царя (президента, генсека) и отечество». Мабуть, тут і прихований «глибинний» зміст державного патріотизму. На думку пана Зюганова: «с точки зрения исторической, Россия являет собой особый тип цивилизации, наследующий и продолжающий тысячелетнюю традицию Киевской Руси, Московского царства, Российской империи и Союза ССР» (с. 50). А отже, «жизненные интересы» Росії вимагають «собрать на своей земле, под защитой единой могучей государственности всех русских людей (а отже, не тільки росіяни, але й українці та білоруси), всех, кто считает Россию своей родиной, все те народы, которые согласны связать с ней свою историческую судьбу. И отказаться от такой традиционной роли «собирающей земли» Москва во вправе — и не станет этого делать, как бы ни хотелось кому-то «затравить русского медведя в его берлоге» (с. 147). От так! Чи можна сказати більш дохідливо про перспективи тих народів, що вже були в пазурах Росії й нізащо не хотіли б «связать с ней свою историческую судьбу».

Всі, хто ходив за радянських часів до школи, пам'ятають, як на уроках історії їм втовкмачували думку про те, що Російська імперія це тюрма народів, а от СССР — це добровільний союз народів-братів. Чи ж не Леніна це думка? А от Г. Зюганов на с. 223 своєї книжки обурено запевняє, що на Російську імперію зведено наклеп «ИМПЕРИЯ, ДЕРЖАВА, говорят нам, это — всевластие чиновной бюрократии, удушающей цензуры и отсутствие элементарных свобод. Это — насилие над национальными чувствами, презрение к человеческой личности, попрание норм естественного людского общежития».

Ложь! Империя — исторически и геополитически обусловленная форма развития Российского государства», — вигукне він. І далі пан Зюганов повідомляє: «Россия издревле создала себя преемницей и хранительницей имперского наследия. «Москва — третий Рим» — так предельно сжато означил многовековую преемственность русской государственной идеи инок Филофей еще на рубеже XV—XVI веков» (с. 223).

Можливо, ці слова переконують росіяни. Натомість ми — українці, якось більше віримо нашому Кобзареві, який навіки прокляв Російську імперію. А дехто навіть пам'ятає ось ці мудрі слова Тараса Шевченка:

О людє, людє — неборакі...
Нащо здалися вам царі,
Нащо здалися вам псарі.
Ви ж таки люди — не собаки...

А взагалі у мене поступово склалися враження, що в Росії багато людей — прихильників імперії — так і не зрозуміли простої істини, що царя треба мати в голові, а не в країні. Й щастя не в тому, щоб тебе сусіди боялися.

Ставлення Г. Зюганова до релігії й церкви теж докорінно відрізняється від тієї практики, яку комуністи неухильно втілювали в життя протягом довгого часу. Вони оголосили релігію «опіумом для народу», як не зруйнували, то перетворили у склади церкви,

Продовження на с. 2

ХОДИТЬ-БРОДИТЬ В УКРАЇНІ ПРИВИД КОМУНІЗМУ?

Продовження. Початок на с. 1

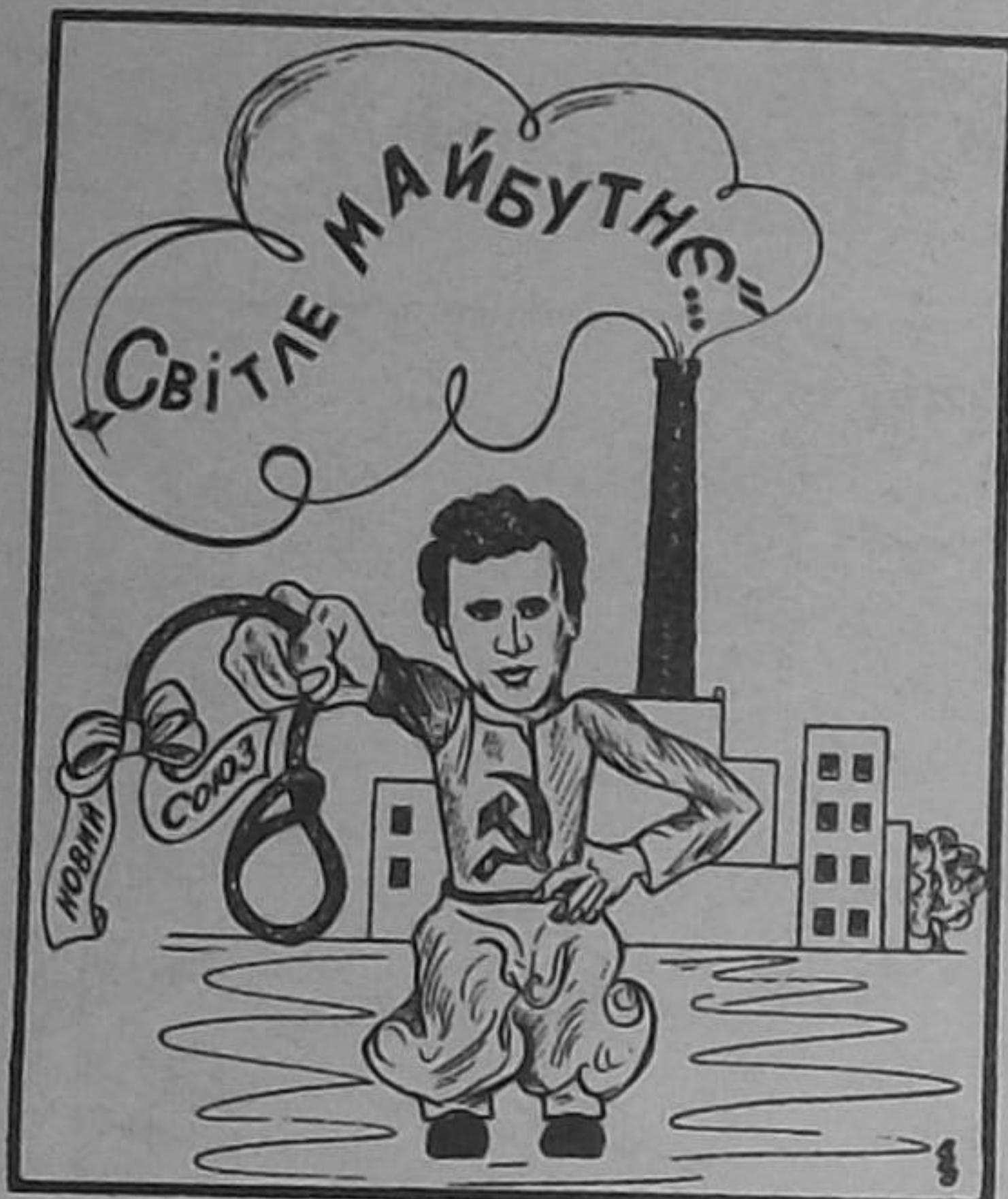
проводили широкомасштабну атеїстичну пропаганду й таки вибили з більшості населення Советського Союзу релігійний «дурман». Для багатьох людей комунізм став релігією, а портрети Леніна — Сталіна — іконами. Щоправда, знищити релігію й церкву повністю навіть терором було важкувато та й непотрібно. Бо ж керівництво компартії СРСР добре знало, що РПЦ за візантійським звичаєм більше служила російській державі, аніж Богу та людям. Тому була знищена та частина духовенства, що не захотіла йти на співпрацю з комуністами, а сама «Русская Православная Церковь» була поставлена під повний контроль советського державного апарату та його спецслужби. І ось тепер нарешті РПЦ дочекалася таки від лідера комуністів слів визнання. Бо ж у боротьбі з «режимом демократів» (які, до речі, дали РПЦ все, що вона захотіла) церкву теж можна використати або ж якусь частину духовенства зробити своїм союзником.

«Ми, — пише Г. Зюганов, — с глибочайшим уваженням относимся к вере наших народов. В программе и уставе КПРФ не только отсутствуют антирелигиозные мотивы, но четко сказано, что религиозные убеждения являются личным делом каждого человека, в том числе — и коммуниста» (с. 209). З цього приводу можна б було дати не один глузливий коментар, але чи варто. До того ж, пан Зюганов у подальших розважаннях дає цікаву інформацію, яка не розбігається з істиною. «На протяжении долгих столетий Русская Православная Церковь являлась духовной основой нашего национального, общественного и государственного бытия» (с. 236), — пише він, а згодом продовжує: «Православие — источник соборности россиян, их патриотизма и державности. Оно во многом предопределило и особенности русского коммунизма, ставшего для миллионов граждан СССР современным вариантом христианской веры в светлое будущее для всех праведников. Жить по правде, любить ближнего своего, выполнять другие заповеди, совпадающие с христианскими, учила и коммунистов, и беспартийных лучшая, большая часть бывшей КПСС» (с. 278).

Маячня психічно хворої людини, скажете ви! Отож-то й ні! Мені доводилося бачити на комуністичному мітингу червоний прапор, а замість ритуальних серпа й молота на ньому була зображена голова Ісуса Христа. От і не вір тепер у винахідливість Диявола.

Не хотілося б зловживати терпінням читача, але україн необхідно дати ще одну цитату з книжки Г. Зюганова, бо вона стосується «Русской Православной Церкви» й належить до програмних. Він пише: «Народно-патриотический блок (який очолюють комуністи. — А. М.) выступает за воссоединение расчлененной страны и разделенного народа, воссоздание великого Государства Российского, что является необходимым условием сохранения единства Русской Православной Церкви в борьбе против ее расчленения на «национальные автокефалии» (с. 282). Ну що, мої співвітчизники, може, ви думаете, що комуністи та їхні союзники в Державній Думі Росії виступали за підписання великого Договору про дружбу та співробітництво від доброти своєї? Просто вони переконані, що не треба гризтися з Україною за якийсь там Севастополь або й весь Крим та компрометувати своїх поплічників — комуністів та соціалістів з України, бо все-одно якийсь Симоненко або Ткаченко, ставши президентом, як козу на мотузці, притягне всю Україну до Російської держави.

А «воссоздание великого Государства Российского», до чого докладають титаничних зусиль не тільки імперські сили в Росії, але й покручі з КПУ, СПУ, Селянської партії та інші ліві, звичайно ж, допровадило б до знищення всіх інших церков в Україні. Отож, всі, хто бореться проти Української держави або принаймні неприхильно ставиться до неї, підтримують так звану «Украинскую Православную Церковь Московского Патриархата» (Сабодана), в якій, крім назви, нема нічого українського, бо вона є складовою частиною «Русской Право-

МІН ГРІШЕ ДЛЯ НАРОДУ
ТИМ КРАЩЕ ДЛЯ НАС,
МІН М ДІВЕ І ЗАМІНОМ
ЗРОБИМ ДЛЯ ВАС.

славной Церкви Московского Патриархата». А вона насамперед є політичною, а не релігійною структурою. Це Сталін — втілення диявола на Землі, в 1943 році вирішив створити Московський Патріархат (його не було з часів Петра Першого, тобто з початку XVIII ст.), й саме тоді «Русская Православная Церковь» була перейменована на «Русскую Православную Церковь». То про яку канонічність цієї церкви можна говорити, коли там завжди аж роїлися від агентів КГБ й вона вірно служила атеїстичній комуністичній державі. Та й нині Росія та ліві в Україні захищатимуть УПЦ МП (Сабодана) усіма можливими засобами, бо вона є каналом не тільки духовного, але й політичного впливу на українське населення. Й будьте певні, вона завжди служитиме не Українській державі й українському народові, а Росії. Україні ж потрібна єдина Українська Помісна Православна Церква з Патріархом у Києві. Бог і український народ — ось кому вона повинна служити, а не чужій імперії.

Але продовжимо розгляд поглядів Г. Зюганова. Так-от, для кращого зрозуміння його світогляду необхідно дати ще одне його висловлювання. «Мы должны ясно осознать, — пише він, — что преемственность отечественной истории и нашего национального самосознания не только не была нарушена социальными катаклизмами и войнами последнего столетия, но наоборот — в огне страшных, невиданных испытаний, выпавших на нашу долю, в крови страданий и слезах репрессий «русская идея» получила закалку и прочность, несопоставимую ни с какой иной идеологической или мировоззренческой схемой.

Воссоединив «красный» идеал социальной справедливости, являющийся в своем роде земной ипостасью «небесной» истины, гласящей, что пред Богом все равны, и «белый» идеал национально-осмысленной государственности, воспринимаемый как форма существования многовековых народных святынь, Россия обретет, наконец, вождельное общественное, межклассовое, межклассовое согласие и державную мощь, завещанную десятками поколений предков, выстраданную мужеством и освященную скорбью героической истории Отечества!» (с. 219—220).

Ну що тут скажеш! В порівнянні з Леніном, який нізащо не хотів змиритися з «білим» ідеалом, пан Зюганов виглядає голубом миру. До речі, погляди Г. Зюганова знайшли віддзеркалення в його ставленні до союзників комуністів. Зюганов — «Народно-патриотический союз», склад якого надзвичайно строкатий. Лівий фланг цього Союзу займають комуністи-великодержавники, центр — «государственники-державники» (як їх охарактеризував сам Г. Зюганов), а правий фланг — «силы религиозно-патриотической ориентации» (с. 232).

Всі знають про вороже ставлення лівих на чолі з комуністами до НАТО. До речі, таке ж ставлення характерне для багатьох росіян різних політичних орієнтацій. Невже НАТО загрожує Росії? Отож то й ні! Й було б дуже доб-

ре, якби Україна та Росія, якщо не тепер, то згодом, вступили до цього оборонного блоку. Але саме Росія цього не хоче. Чому? Бо тоді імперським силам в Росії доведеться б відмовитися від територіальних претензій до сусідів. А як же «город русской славы — Севастополь», Крим, а «исконно русские земли» в Придністров'ї, в Прибалтиці та в деяких інших місцях? До того ж, у складі НАТО доведеться б забути про «домінуючу» роль Росії в Євразії. Ось що з цього приводу говорить пан Зюганов: «С точки зрения геополитической, Россия — стержень и головная опора евразийского континентального блока, интересы которого противостоят гегемонистическим тенденциям «океанской державы» (США) и атлантического «большого пространства» (с. 50). Згодом він розвиває цю думку й майже патетично стверджує наступне: «Ее (тобто Росії. — А. М.) уникальное географическое положение вкуче с еще сохранившимися военно-экономическими, демографическими и политическими возможностями диктует нам вариант, в основу которого должно быть положено стремление российской державы вернуть себе традиционную многовековую роль своеобразного «геополитического баланса» — гаранта мирового геополитического равновесия сил и справедливого учета взаимных интересов».

Не знаю як кого, а мене кінцівка «розчулює». Про визначну роль Росії у світі та її природне право «вершити судьбы мира» особливо багато говорить пан Зюганов у своїй наступній книжці «География победы. Основы российской геополитики» (1997), а нам уже час закінчувати огляд ідей лідера російських комуністів, бо й так, мабуть, усім зрозуміло, що з часів розпаду Советського Союзу комуністичний рух пройшов період мутації. Так що тепер дуже важко зрозуміти, де закінчується комунізм й починається нацизм. У Росії йде активний процес фашизації країни.

Отож, комуніст Г. Зюганов нині сповідує ті самі ідеї, які колись проголошували чорносотенці й реакціонери (так принаймні їх називав Ленін).

Чи можна комуніста Зюганова називати марксистом? Відповідь може бути тільки негативна. Ні, комуніст Зюганов не марксист! Та й комуністом його теж назвати можна умовно. Хто ж він та численні його прихильники? Може, він націонал-комуніст, може, й націонал-соціаліст, а може, й національний соціал-демократ? Про це, любі мої співвітчизники, поміркуйте якийсь на дозвіллі та назвіть його як кому до вподоби.

БЕЗ СЛІВ.

А що ж комуністи України? Невже лідери КПУ та їхні союзники не знають про те, що діялося з комуністичним рухом Росії в останні роки? Звичайно ж, знають! Та тільки затурканим членам своїх партій вони будуть співати солоні про інтернаціоналізм, про союз народів-братів й таке інше. Бо що їм залишається робити? Служба в «п'ятій» колоні важка і невдачна.

Характерно, що серед комуністів та їхніх прихильників з рядів соціалістів та селян нині дуже популярні приблизно такі ж ідеї, які були розстріляні більшовицькими органами держбезпеки в 20—30 роках разом з їх носіями. Та тепер комуністи й соціалісти йдуть тим же шляхом зради інтересів українського народу. І треба сказати, що на цьому шляху вони багато чого досягли. Зробивши з Верховної Ради свою штаб-квартиру, вони тягнуть Україну до Союзу Росії та Білорусії, сподіваючись, що вда-

БЕЗ СЛІВ.

сться відтворити Радянський Союз. Вони не хочуть зрозуміти, що комуністи в Росії вже не ті, що «раніше», та й Росія вже зовсім інша. Понад 70 років комуністи здійснювали свій грандіозний експеримент. Хай дарують мені всі, хто читатиме ці рядки, за брутальні порівняння, але я вважаю, що комуністичний великий експеримент закінчився грандіозним лайном, від якого ще довго смердитиме. Й що тепер? Вони знову й знову хочуть, з початку, здійснювати свій експеримент? Чи не дуже висока ціна цього експерименту? Знову мільйони репресованих, закатованих, затоптаних у багно? А може, досить? Нині ліві в Україні кидаються, як моска на слона, на НАТО й запевняють, що цей оборонний блок загрожує Україні. А може, він загрожує імперським планам їхніх хазяїв у Москві й загрожує їхнім планам знову загарбати Україну? А думка лівих у Верховній Раді про те, що треба обов'язково допомогти братам-сербам в Косово, дуже доцільна. Тільки не треба в цю справу втрутатися Україні. Комуністам Росії та України треба рятувати тоталітарний режим (до речі, комуністичний) Мілошевича, то хай вони особисто його рятують. Що заважає П. Симоненку, О. Морозу та й навіть воївоначній мадам Вітренко зібрати своїх прихильників та й записатися добровольцями в Югославію. Те саме треба було б зробити й Зюганову. Гадаю, що всім стало б легше, а особливо Україні, й менше стало б облуду, брехні, погулізму та демагогії. Та й реформи в Україні, можливо, зрушиться б з місця.

Сміх сміхом, але економічна ситуація в Україні настільки важка, що очманілий від нестатків народ може проголосувати на виборах за тих, що найбільше пообіцяють. Важка економічна ситуація завжди у всіх країнах допомагала як не комуністам, то фашистам, їм нема чого робити в багатих демократичних країнах. А тому чим гірше країні, тим краще їм, бо легше можна прийти до влади, й іноді навіть шляхом парламентських виборів. Гітлер, наприклад, прийшов до влади внаслідок демократичних виборів. А більшовикам у 1917 році дуже легко вдалося здійснити переворот. Треба ж учитися на прикладах інших та не забувати про свої трагічні уроки. А вертаючись до ситуації в Україні, треба підкреслити, що ліві партії фактично ведуть роботу, спрямовану на ліквідацію Української державності. Й особливо шкідлива є діяльність лівих фракцій у Верховній Раді. То чи не час українській патріотичній громадськості вимагати заборони Комуністичної, а може, й Соціалістичної партій. Демократія — це не анархія і не потурання ворогам Української державності. Бо комуністи й фашисти, прикриваючись, як щитом, демократичними законами, приходять до влади не для того, щоб шанувати їх, а щоб зруйнувати все це й перетворити країну в концтабір. Тож не спить, любі співвітчизники, й не дивіться байдуже на те, що витворюють вороги Української держави. Бо якщо ви не займаєтесь політикою, то вона займеться вами й лихо вам буде. Та й не сподівайтесь, що хтось прийде і побудує Вам державу й забезпечить Вам добробут. Тож берімося за працю, поки є час.

Слава Україні!

Анатолій МАНУЙЛЕНКО,
голова секретаріату з питань культури
та духовності ОУН Руху м. Москви

ВАСИЛЬ СТУС: ЛЮДИ І ТЕКСТИ

Слова і тексти, як і люди, живуть поміж людей своїм життям. Їм теж судилася різна доля. Одні, сп'янівши од патоки словослів'я на ярмарках марноти і званих обідах, втомилися і спати подались, та й не проснулись. Інші, обтяжені зимним металом нагород та дешевою позліткою всеможливих регалій, відправлені на заслужений, як вони гадають, відпочинок. Іще якісь, хирляві й слабовиті, у межичасі заблукали, та й задумались: а чи вперед іти, чи повертатися у вчора...

Заповзялися, як і завше, до роботи одвічні слова-трудівники.

Днес оживають у своїй нев'яничій красі слова розстріляні, убиті... А тексти ув'язнені, під'яремні, яко древні палімпсести, скресають-висвітлюються на скрижалях Вічності...

Не знаю, як назвати це, бо слово «щастя» тут, напевне, недоречно; швидше, словом «доля» наречу той факт, що визволені тексти Василя Стуса потрапили саме до рук його сина Дмитра. І він, і це маленьке коло «великих утаємнених», причетних до цієї титанічної текстологічно-підготовчої праці, справились із завданням блискуче. Від задуму (1991) до повного втілення проекту (1999) пройшло не так уже й багато, як здається на перший погляд, часу. Бо трудиться доводилося в екстремальних умовах, що є сумним парадоксом: вільна Україна в особі своїх недалекоглядних зверхників-керівників задушила українську книгу байдужістю і грабницьким податком. І лише завдяки благодійникам вдалося людям небайдужим довести почату шляхетну справу до завершення...

Я бачив, як тремтіли Дмитрові руки від хвилювання, печального щастя й ніби якоїсь затасної розгубленості-гіркоти, коли декілька днів тому тримав він останній томик шойно виданих і доставлених до Києва зі Львова батькових «Палімпсестів». Батькова доля, як лише мож тісно, переплелася з долею сина...

«Особливістю — і чомусь гіркою — проведеної 25 травня у прес-центрі УНІАН пресової конференції на тему «Василь Стус: міф імені та реальність тексту» з нагоди завершення видання творів Поета стало те, що журналістів було не так уже й густо, і — жодної кінокамери. (Пригадується інша картина, за декілька днів перед цим: якийсь незрозумілий ажотаж і глота «пшучої» і «знімаючої» братії у зв'язку з прес-конференцією з нагоди чергового вояжу в Україну обер-шовініста Костянтина Затуліна; цей «спідручний» Юрія Лужкова приїжджав на «съезд русских общин в Украине», аби навчати «русскоязычных» хохлів, за якого Президент-

Том за томом, як цеглина за цеглиною, горсткою одержимих (у кращому розумінні цього слова) зводився величний монумент геніальному європейському Поетові Василю Стусу — виданням найповнішого і єдиного на сьогодні зібрання його творів. Шість томів у дев'яти книгах як дорогоцінні фоліанти, карбовані золотом літер і строф, випромінюють оту надпотужну енергію ЙОГО безсмертного Слова, що розвидняє сонцем надії небо над рідною Україною. Розірвавши останні тенета пітьми, у сліпучому сяві Сонця і Світла, гордо розправив й ширяє у синьому її піднебесі звільнений — вільний тепер у польоті — птах його бунтівної душі...

та слід голосувати восени і як облаштувати їхнє «отечество» на наших теренах...)

Мав рацію директор УНІАН Михайло Батіг, наголошуючи, що видання творів В. Стуса — унікальне явище в історії вітчизняного книговидавництва: такого повного зібрання незалежна Україна ще не здійснювала. Воно фактично — єдине в цьому десятилітті. Наукове видання творів Шевченка, як і Української літературної енциклопедії, давно зупинилося на третьому томі. І те, що багатотомник В. Стуса, незважаючи на численні труднощі, побачив світ, — це передусім громадянський подвиг і упорядників, і видавців...

Про те, як готувалося це справді унікальне видання (а всі томи вийшли накладом 2500 примірників), розповів Дмитро Стус. Він зазначив, зокрема, що без ретельної, скрупульозної реставрації рукописів воно б не відбулося. Робота починалася ніби в іншій країні, коли був справжній книжковий бум. Та згодом усе змінилося, й не на краще. Треба було ставати донкіхотами і щось робити...

Важко повірити в слова директора видавничої спілки «Просвіта» Олександри Коваль (а саме ця спілка блискуче справилася з проектом), що бралися до роботи з готовністю дилетанта. За її словами, вона навіть уявити не могла, яку велику роботу було розпочато тоді, у 1991-му. Сподівалися на самофінансування від продажу перших томів, але не так воно сталося, як гадалося... Що відбувається в цій країні? — хочеться запитати, услід за шановним книговидавцем, наших «великих кормчих», царів і підцарків... Камо грядемо?

А була ж розроблена державна цільова програма книговидавництва в Україні, про що нагадав присутнім академік Микола Жулинський. Та в державі не ведеться жодної політики щодо підтримки українськомовної книги... (То ж думаймо, добре міркуймо, за кого скоро голосуватимемо! Демагоги, багато обіцяють, а собі своє роблять, для себе загібають...)

Почесними гостями пресової конференції були меценати, а точніше, директор Міжнародного фонду «Відродження» Євген Бистрицький та представник Фонду Леонід Фінберг. Саме ця інституція фінансувала видання 6 книг із 9. Як зазначив пав Бистрицький, Фонд «Відродження» підтримує чимало культурницьких програм, але мав за особливу честь підтримати саме це видання. І дякувати слід не тому, хто виділив кошти, а тому, хто зробив за них конкретну справу.

І хай буде на совісті українського уряду те, що до 60-річчя Поета Кабінет Міністрів обіцяв профінансувати аж три томи, але не виділив ані копійки. Про це нагадав Леонід Фінберг. Та видано твори геніального поета, і це найголовніше...

Що ж, низький уклін шановним названим і неназваним колективним і індивідуальним меценатам, видавцям і упорядникам, людям, які наблизили час творчості В. Стуса. Хай повниться достатком їхній дім, а серце — любов'ю й милосердям, і добром...

А 1 червня в міському Будинку вчи-

теля, при заповненій залі, відбувся вечір-презентація видання під назвою «Василь Стус: люди і тексти». Свято відбулося завдяки фінансовій і моральній підтримці Всеукраїнського товариства «Просвіта» імені Т. Шевченка, Інституту літератури імені Т. Г. Шевченка НАН України, видавничої спілки «Просвіта» (м. Львів), Міжнародного фонду «Відродження», Фонду «Українська родина», і, звичайно ж, господарів оселі.

По-домашньому щиро й невимушено вечір вели Дмитро Стус і Галина Стефанова. Органічно вписувалися в дійство декламації поезії і перекладів видатного поета, класична музика у виконанні Андрія Хотасевича. Свої варіанти пісень на вірші Василя Стуса вдячним присутнім запропонували Сергій Мороз і сестри Галя і Леся Тельнюк.

Через хворобу не змогла прибути на свято голова редколегії видання Михайлина Коцюбинська — її полум'яного листа зачитав Дмитро Стус.

Слово про видання — похвальне й зауважливе, напутнє й побажальне, подячне й віддячне — висловили Іван Дзюба, Микола Жулинський, Євген Сверстюк, Павло Мовчан, Галина Бурлака, Сергій Гальченко, Анатолій Матвієнко, Катерина Шевченко (редактор видання), Олександра Коваль, Леонід Фінберг, Василь Яременко... А земляки Василя Стуса із квітучої Рахнівки, що на Вінниччині, вручили пані Валентині — дружині й музі Поета та його синаві Дмитрові хліб, сіль та глечика із водою з криниці, з якої він пив воду...

Гадаю, цілком слушно була пропозиція висунути на здобуття Шевченківської премії видавців і упорядників зібрання творів В. Стуса. Присутні сприйняли її оплесками.

Схвально було сприйнято й висловлене головою Товариства «Просвіта» Павлом Мовчаном побажання, аби був виписаний детально життєпис Поета, можливо, й під заголовком: «Як був убитий Василь Стус». Достеменно відомо, що він міг стати першим українським нобелівцем. Дев'ять книг, що побачили світ, за висловом промовця, — це збережена й зібрана до купи енергія Поета, й у наступному тисячолітті, яке ось-ось гряде, Василь Стус виховуватиме всю націю...

Хай так воно і станеться, бо вже на правду в права вступає злиюдана воедино животворяща сила Василя Стуса — його енергія добра й любові.

Володимир GERMAN

ВІД ВИДАВЦІВ

Задум видати наукове зібрання творів Василя Стуса можна датувати 1991 роком, коли М. Г. Жулинський запросив Дмитра Стуса на роботу до Інституту літератури імені Т. Г. Шевченка НАН України. Першочерговим завданням було з невпорядкованих рукописів, що зберігалися в родині поета та сховищах КДБ, сформувати архів письменника.

З огляду на критичний стан та розпорошеність більшості автографів письменника на пошук, опис, систематизацію та реставрацію його рукописів довелося затратити більше двох років. З 1993 року, коли до роботи долучилася Михайлина Коцюбинська, очоливши редколегію видання, почалася безпосередня наукова підготовка текстів.

Структура видання:

1 том (дві книги) — збірки «Зимові дерева», «Веселий цвинтар», «Круговерть» та вірші 1958—1971 років. Упорядники: Микола Гончарук, Валентина Макарчук, Дмитро Стус та Михайлина Коцюбинська.

2 том — збірка «Час творчості» (1972). Упорядкування та наукова підготовка тексту: Дмитро Стус, Оксана Дворко та Галина Бурлака.

3 том (дві книги) — збірка «Палімпсести» (дві редакції, 1972—1979), вірші, що не ввійшли до збірок, та кілька віршів з невідомої збірки «Птах душі» (1980—1982). Упорядкування та наукова підготовка тексту: Дмитро Стус та Оксана Дворко.

4 том — проза, драматургічні спроби, літературознавчі та публіцистичні статті. Упорядкування: Микола Гончарук та Сергій Гальченко.

5 том — переклади. Упорядкування: Микола Гончарук та Оксана Дворко.

6 том (дві книги) — листи до рідних та друзів. Словник імен, що зустрічаються у листах. Упорядкування: Михайлина Коцюбинська та Оксана Дворко.

Усі томи вийшли накладом 2500 примірників.

Підготовка видання здійснювалась у Відділі рукописних фондів та текстології Інституту літератури імені Т. Г. Шевченка (протягом 1963—1965 років в аспірантурі Інституту навчався Василь Стус).

Видавничу спілку «Просвіта» (м. Львів) та упорядники висловлюють подяку Міжнародному фонду «Відродження» (профінансував видання 6 книг з 9), благодійному приватному фонду «Кальміус» (профінансував видання тому перекладів), Канадському Інституту українських студій та всім, хто допоміг знайти кошти на підготовку видання.

Проект задумувався як спроба доповнити міф імені Василя Стуса знанням його текстів. І буде дуже прикро, коли повною мірою мети досягнути не вдасться. Сьогодні, на превеликий жаль, існує велика ймовірність, що «Твори» Василя Стуса розійдуться приватними колекціями й будуть наявні лише в центральних бібліотеках країни, бо абсолютна більшість бібліотек і неспроможна, і неготова закуповувати книги, чекаючи отримати їх у дарунок. Видавці ж, роздаровуючи приблизно 1/6 частину накладу, не можуть роздарувати увесь тираж. У Росії вирішувати цю проблему допомагає Фонд Дж. Сороса, в рамках програми «Пушкинська бібліотека»: бібліотеки вибирають книжки із запропонованого ім списку, сплачуючи 25 відсотків вартості, решту сплачує Фонд Дж. Сороса. Це допомагає вирішити безліч проблем російським видавцям і російським бібліотекам. Нині до цієї програми долучаються й українські бібліотеки. А тому, коли хочемо зберегти в наших бібліотеках українську книгу, маємо або розв'язувати проблему розповсюдження книги на державному рівні, або змиритися з нинішнім станом справ, за якого продовжуватимуть існувати не підкріплені знанням міфи.

ЛІТЕРАТУРНІ ДЕВ'ЯНОСТІ: підсумки і перспективи (травневі тези)

Українська література на межі тисячоліть — тема фундаментальна і глобальна як замістом, так і формою, чого не охопити у 15-хвилинному виступі. Тож спробую окреслити декілька проблемних вузлів, які, на мою думку, є першочерговими для їх постановки на конкретному етапі. Для чіткішого озвучення цих проблемних вузлів я обираю форму тез, назвавши їх за аналогією — травневими.

Ось кілька вступних міркувань:

1. Сучасна українська література зіткнулася із силою, страшнішою за тоталітаризм, міцнішою за Берлінську стіну і довшою за стіну Китайську — опором з боку владних державних офіційних структур. Перемогти його можна лише з допомогою «єриховських труб». Чи спроможемося на них? Навряд...

2. Характерна особливість доби: будь-які авторитети не є авторитетами, бо людина все більше робиться самодостатньою (як здорова реакція людської психіки на інформативне засилля). Звідси масо прояви цинізму і нігілізму, коли інформативна поверховість видається за ґрунтовне знання проблеми. Розкрити суть інтелектуальної ґрунтовності чи інформативної поверховості може ТЕКСТ (художній, науковий, публіцистичний тощо). Однак у добу текстового засилля справжність перетворюється у подібну ефемерію, як і несправжність. Для сприймання людини не вистачає терпіння та уважності, звідси масо недовіру до друкованого слова як такого. Потрібне ще щось — вчинок, не миттєвий, а тривалий у часі. Потрібний текст у поєднанні із способом життя: СЛОВО і ДІЛО. Цього немає і найближчим часом не передбачається. Доки це не прийде у відповідність етико-естетичну, доти ми гратимемося у літературу, не маючи перспективи бути почутими.

3. Хочуть того сучасні літератори чи ні, але вони стають заручниками брудних позакулісних політичних ігор, тим самим провокуючи ворожнечу між собою і водночас плекаючи ґрунт для глобальної суспільної нетерпимості. Фактично ми знову опинилися у ситуації 1925—1928 років, коли літературна дискусія спровокувала відверту політичну ненависть, що, в кінцевому результаті, розділила письменників на два великих табори: катів і жертв. Хоча всі розуміють, що переможців у цій «диявольській грі» не буде: ні досвід Івана Микитенка, ні досвід Миколи Зерова нас нічому не навчили, і ми вкотре готові переґризти горлянки одне одному, аби догодити кривавому Молохові.

Це основний блок стратегічних питань, у які втягнута література в силу своєї соціальної заангажованості (навіть якщо вона декларує протилежне). Від того, як вони вирішаться (а потенційна спроможність самої літератури у цьому мінімальна), залежить майбутнє української літератури. Інакше комплекс «літератури для домашнього вжитку» із потенційно-загрозливого перетвориться в невеличково-анемічний. Тож може статися, що у третьому тисячолітті потреба в серйозній літературі (та ще й українській) у суспільстві відпаде, залишиться місце для «маскультури», переважно іншомовної (у нашому випадку це означатиме домінування російськомовного культурного чинника, що, в принципі, маємо і нині, але в силу інерції чинимо мінімальний опір).

Тепер кілька міркувань про власне літературні дев'яності.

«Українська література на межі тисячоліть» — так називався черговий пленум ради Національної Спілки письменників. З доповідями виступили Микола Жулинський, Володимир Панченко та Євген Баран. В обговоренні взяли участь Юрій Мушкетик, Євген Дудар, Павло Мовчан, Євген Шморган, Володимир Забаштанський, Віктор Кордун, Михайло Шевченко, Богдан Сушинський, В. Сіренко, Віктор Савченко, Олесь Лупій, Петро Осадчук та інші.

Пленум ради СПУ прийняв постанову, яка позитивно оцінила роботу Спілки письменників, видавництва «Український письменник», усіх спілчанських видань. У постановчій частині документа особливо наголошується на втраті національного мовного простору, державної книготорговельної мережі, відсутності державного фінансування для завершення нового видання 12-томного зібрання творів Тараса Шевченка, 5-томної «Української літературної енциклопедії».

Рада вирішила звернутися з цих та інших насутих питань до Президента, Верховної Ради та Кабінету Міністрів України. У роботі пленуму брав участь віце-прем'єр-міністр України Валерій Смолій.

«Слово Просвіти» надає свої шпальти критикові Євгену Барану, чий «травневі тези» в цілому дають об'єктивну картину сучасної української літератури.

1. Оглядаючись назад (а це викликає у мене сум і ностальгію), дещо відсторонившись від особистої заангажованості в літературних подіях і літературних симпатіях чи антипатіях, схильний твердити, що літературні дев'яності були більше про ц е с о м, аніж явищем. Домінував е к с п е р и м е н т. У результаті — жодного твору-явища назвати неможливо. Боротьба поколінь завершилася тим, чим і повинна була завершитися: кожний залишився при своїх інтересах. Утомившись сприймати чи не сприймати одне одного, кожний літератор знайшов для себе нішу, в якій почуватися якщо не комфортно, то принаймні терпимо. Виняток, можливо, становлять представники найстаршого літературного покоління, які нічого не хочуть змінювати, нічого розуміти — із почуттям внутрішньої переконаності в особистій геніальності (що в майбутньому зреалізується у занесенні їхніх імен у книгу літературних класиків) і далі творять мертві книги, сенс яких полягає хіба що в авторській терапії перед страхом самотності і небуття.

2. Здається, що всі письменники погодилися з тим, що поділ на літературні покоління є штучним і далеким від категорій естетичного, проте з «тихою» настирливістю пропагують літературні набутки того покоління, представниками якого вони є. Це не розв'язує проблеми діалогу між літературними поколіннями (його як такого не існує), але дає змогу літераторові (чи групі літераторів) почуватися самодостатніми, не переймаючись літературними інтересами інших. Тут ми близькі до ситуації у наших західних сусідів, де об'єднуються, щоправда, не за принципом поколінь, а спільних інтересів: це дає можливість існувати автономно, закладаючи ґрунт для здорової літературної конкуренції.

3. Найяскравішими фігурами літературних дев'яностей залишилися представники попередніх поколінь, вони склали основу цієї літератури (добру чи погану — це питання вторинне). Часова кон'юнктура вимагала появи нового покоління. В тому, чи воно з'явиться, майже не було сумнівів. Питання було в іншому: яке воно буде і чи ствердиться? Сьогодні можна сказати, що на це покоління (тепер воно означене як дев'ятдесятники) лягло важке завдання: стати поколінням перехідної доби (тут же зауважу, що у ХХ столітті жодне покоління українських літераторів не мало легких завдань). Найголовніший здобуток, що воно ствердилося як нове літературне покоління. Це успіх часовий, але

необхідний для творчого подальшого зростання.

4. Наприкінці століття так само, як і на його початку, українські літератори сперечаються щодо шляхів свого подальшого творчого поступу. «Західники» і «ґрунтівці» — це не просто нова мода на давно забуте старе. Це тягар політичної невизначеності нашої держави. В основі суперечки знову маємо стратегічний невирішений вузол. І вже ідеться не про те, аби щось просити у державних структур: зменшення податків, сприяння українському книговидавництву тощо. Ідеться про шекспірівське питання «бути чи не бути», відповідь на яке офіційні державні структури повинні дати: яку державу будемо? Національну чи манкуртівську? Знаючи напевне, у літераторів відпадуть внутрішні сумніви і в ідейному плані вони визначаться: одні виконуватимуть спецзавдання (тут, звичайно, пригодиться досвід радянський), інші шукатимуть спроб для творчої реалізації в іншомовному світі (російському, польському, англійському тощо). В сьогоднішньому варіанті суперечка «західників» і «ґрунтівців» є проявом «дитячої хвороби росту» в літературі з невизначеним національним статусом. Хоча завжди в подібного роду суперечках виграють не позиції (прозахідні чи проукраїнські), а ТАЛАНТ, що примирює дискутуючі сторони, відкриваючи для них нові літературні горизонти (що, до речі, доказує досвід колумбійця Маркеса, чеха Кундери, поляків Герберта, Ружевича та інших).

5. Варто говорити також про ще одну важливу літературну проблему, з якою зіткнулися в дев'яностях. В українській літературі відсутні авторитетні патріархи (особливо в прозі). Ми фактично не маємо жодного продукуючого письменника за 60 років, чий талант прорвав би власне національні кордони. Можливо, виняток становить Валерій Шевчук, але і його потуги є переважно специфічно внутрішніми. Звідси, напевне, треба шукати причини суцільного експериментаторства в сучасній українській прозі, де досвід Медвіда, Пашковського, Діброви, Андруховича, Ульяненка, Забужко, Процюка, Іздрика, Прохаска та інших, незважаючи на протилежність пошуків і одиничних міні-успіхів (бо окремі переклади творів у Польщі, Німеччині чи Америці мають ознайомчий характер, десь навіть екзотичний, для вузького кола спеціалістів), залишається внутрішнім досвідом цих літераторів.

6. Сучасна українська поезія виглядає більш упевнено і навіть її часова територіальна локалізація не похитнула завойованих позицій. Тому не дивно, що з галасливого покоління 90-х вирізнялися яскраві поетичні особистості Юрія Бедрика, Степана Процюка, Василя Махна, Василя Слапчука, Павла Вольвача, Сергія Жадана, Ігоря Бондаря-Терещенка. Цей іменний ряд міг би бути й більшим, якби окремі автори не розтрачували талант на псевдобогошукання (Іван Андрусак, Роман Кухарук).

7. Я відаю звіт у деякій суб'єктивності поглядів і умовності узагальнень. Літературний процес дев'яностей — надзвичайно різноманітний, багатограний. Його недолік у локалізації територіальній: Львів живе своїм життям і вариться у власному соку; що тоді говорити про Тернопіль, Миколаїв, Луганськ, Суми? Відсутня інформація. Відсутнє видання, яке б подавало бодай калейдоскопічний зріз тижневих літературних новин в Україні і поза нею. Це також є важливою проблемою сучасного літературного життя. Без її розв'язання ми приречені залишатися маргінесом літературної цивілізації.

Завершується століття, чергове століття випробувань для української культури (літератури зокрема). Ми маємо певні літературні здобутки і ще більше нерозв'язаних суспільно-політичних і художньо-естетичних проблем, що дивним чином залишаються пов'язаними на українському ґрунті. Від того, як вони будуть розв'язані, залежатимуть наші успіхи і перспектива на майбутнє. Чи ми вкотре підемо по колу, розпочинаючи чергових «сто років самотності», чи займемо певне місце в системі європейської культурної цивілізації. У цьому стратегічному питанні відповідь залежить, на жаль, не від українських літераторів.

Євген БАРАН

УШАНУВАННЯ ВЕЛИКОГО КОБЗАРЯ В ЛУГАНСЬКУ

На далекому сході України відбувся урочистий мітинг до Дня перепоховання Тараса Шевченка

22 травня на центральній площі Луганська зібралися представники патріотичних організацій міста й області, щоб відзначити 138-у річницю від дня перепоховання великого генія української нації на Чернечій горі. Урочистий святковий мітинг, на якому були присутні близько п'ятдесяти луганчан-патріотів України, аїв голова Луганської обласної організації «Молода Просвіта» Юрій Кисельов. На мітинг виступили голова обласного Братства шанувальників творчості Т. Шевченка Володимир Калашников, голова міського Товариства української мови Володимир Литвин, голова крайової організації НРУ Валентин Ткалич, представники КУНу — Ігор Саєнко та Володимир Кук, поет Григорій Половинко, науковець-історик Володимир Семистяга. Завершив урочистий захід виступ самодіяльного колективу студентів педагогічного університету імені Т. Шевченка, які прочитали низку поезій Кобзаря, зміст яких залишається актуальним і в наші дні.

ХТО, ЯК НЕ МИ, І КОЛИ, ЯК НЕ СЬОГОДНІ?

15 травня 1999 року Всеукраїнські (позачергові) збори Народного Руху України висунули кандидатом на посаду Президента України від Народного Руху України Голову Народного Руху України Юрія Костенка.

Всеукраїнські (позачергові) збори відбулися в Палаці культури Національного технічного університету «Київський політехнічний інститут». У їх роботі взяли участь депутати Верховної Ради, представники кількох політичних партій, посольств США, Канади, Австралії в Україні, фундації ім. Ольжича. Роботу Зборів висвітлювали близько 10 теле- і кінокореспондентів та майже 20 фотокореспондентів, 100 журналістів, представників засобів масової інформації України, Польщі, Литви, США.

На Зборах прозвучали думки близько 30 виступаючих. Розпочалися вони вшануванням пам'яті В. М. Чорновола, хвилиною мовчання. Він поклав життя на вівтар розбудови Української держави. Патріарх УПЦ КП Філарет прочитав молитву, побажав пільної роботи, підкреслив позицію Церкви УПЦ КП: «За об'єднання Народний Рух України і за Єдину Українську Православну Церкву».

Делегати висунули для голосування двох кандидатів на посаду Президента України: Юрія Костенка і Геннадія Удовенка. За кандидатуру Юрія Костенка проголосували практично всі делегати (близько 460 голосів), Геннадій Удовенко здобув 2 голоси.

Голосуванню передувало обговорення кандидатур, виступ Ю. Костенка. Він звинуватив владну «стару партноменклатуру», нинішнє чиновництво у розвалі держави, в тому, що «віддали ядерну зброю, флот, закабалили державу боргами, розвалили економіку, створили умови для деградації бюджетної сфери, дискредитували державність, людське життя». Єдиний вихід із кризової ситуації Ю. Костенко бачить у передачі влади народно-демократичним силам. В галузі зовнішньої політики Україні слід «іти до Європи, до європейської освіти, демократії, рухатися до НАТО. В економіці Україна посідає 135 місце щодо рівня розвитку. Після нас Північна Корея...»

Першочергові пріоритети в економіці:

окреслити правила підприємництва, знизити базу оподаткування, спростити звітність, надати підприємцям реальне право і можливості захисту від податківців, земля мусить бути товаром, створити іпотечну допомогу, ліквідувати пільги для чиновництва, у центрі має бути людина, її інтелект.

Народно-демократичні сили разом зі своїм Президентом здатні за 4—5 років оживити державу, заявив Юрій Костенко. Це можливо, якщо всі демократичні сили об'єднаються.

Володимир Черняк наголосив на тому, що нині «надзвичайно відповідальний момент». Загроза існуванню держави іде з двох боків. З боку антидержавників «червоних-лівих» та «номенклатурної корумпованої і кримінальної олігархії». Відбувся «переворот кланового криміналітету — кримінал і влада з'єдналися». Вони «ведуть до влади «лівих», а потім лякають нас ними». Вихід В. Черняк бачить в отриманні влади націонал-демократією, НРУ — представник її. Загрозу державі можна перебороти лише об'єднавши всі націонал-демократичні сили навколо єдиного кандидата у Президенти.

Юрій Цимбалюк (Одеса) розповів про олігархічний спосіб розколу політичних партій, який безвідмовно зруйнував усі «праві» партії. Спочатку в партії, яку руйнують, створюється «олігархічне оточення». Потім, користуючись демократичними принципами партії та ротацією керівників, «новачки» обираються до її керівництва, після чого настає розкол.

Незважаючи на розкол у Русі, всі виступаючи, хто торкався цієї теми, підтримали ідею єдиного Народного Руху. Висловлювалися пропозиції щодо необхідності проведення єдиного кандидата у Президенти. Україні потрібна «права альтернатива». Наступні 5 років не повинні стати РУІНОЮ.

Збори прийняли ухвалу, заявивши про намір об'єднання з іншими демократичними партіями щодо висунення єдиного спільного кандидата у Президенти, засудили акцію депортації татар Криму у зв'язку з 55-річчям депортації та дикунське побиття Патріарха Філарета УПЦ КП у Маріуполі, що було організовано УПЦ Московського Патріархату за мовчазної згоди властей.

Черговий з'їзд Конгресу української інтелігенції (КУІ), зібравшись майже через три роки після офіційної ресстрації, задовільно оцінив діяльність своїх робочих структур: Національної Ради, профільних комісій, Президії, Секретаріату та обласних відділень.

Делегати з'їзду всебічно обговорили низку проблем суспільного, політичного, культурного життя держави.

КУІ підтримують і з ним активно співпрацюють партії та громадські об'єднання: «Просвіта», Спілка офіцерів України, Спілка письменників, «Жіноча громада» та інші. Членами КУІ є народні депутати України, вчителі, науковці, митці, представники інтелігенції, етнічних меншин, підприємці.

Зі звітною доповіддю виступив голова Конгресу української інтелігенції Іван Драч. Доповідач підкреслив, що КУІ не є політичним утворенням, проте члени його об'єдналися для обстоювання національних інтересів України. КУІ покликаний зробити політичним, економічним, військовим, соціальним, культурно-духовним компасом українського життя національний інтерес.

За звітний період було проведено ряд важливих заходів, наприклад, конференцію «Україна на межі тисячоліть: держава, нація, культура»; «круглі столи»: «Державна мова і вища освіта в сучасній Україні», «Великий договір України з Росією: історичний компроміс чи реальний шанс на стратегічне партнерство», «Творчі спілки і національна ідея» та інші.

На думку доповідача, майбутнім Президентом України мусить бути патріот-державник, і стати ним повинен «єдиний погоджений кандидат від національно-демократичних, патріотичних сил». Цю думку підтримали представники Тернопільської, Вінницької крайових організацій КУІ, Гетьман Українського козацтва Іван Білас та інші.

З'їзд переобрав головою КУІ Івана Драча на наступний термін, обрав керівні органи.

Голова Всеукраїнського товариства «Просвіта» Павло Мовчан у своєму виступі підкреслив надзвичайну важливість об'єднання демократичних сил, щоб «не допустити переділу і власності і влади».

Голова Народного Руху України Юрій Костенко, пояснивши сучасне становище держави наявністю старої пострадянської номенклатури, підкреслив необхідність «об'єднання усіх партій державницької орієнтації у Конгресі української інтелігенції».

Голова Соціалістичної партії України Олександр Мороз підтримав необхідність згуртованості КУІ, наголосив на нагальній заміні «старої влади» та закликав «настирливіше доходити від слів до дії».

Член проводу Республіканської партії Михайло Горинь наполягав на необхідності вести пропагандистську роботу «по всій Україні», а в ухвалу з'їзду ввести, як метод роботи, «дерусифікацію і декомунізацію скрізь у державі».

Голова Народно-демократичної партії Василь Онопенко говорив про неминучий кінець антинародної політики влади, яка може «на спис опертись, але не всидіти на списі»...

Доктор мистецтвознавства Ганна Скрипник підкреслила надзвичайну важливість опанування засобами масової інформації та державного протекціонізму українській мові, книгодрукуванню, українськомовній пресі, необхідності перекладати українською мовою книги, вести телепередачі.

Інші виступаючи підкреслювали надзвичайно тяжкий стан і занепад українського слова, преси, української культури, тяжке соціальне становище населення на тлі агресивної русифікації, руйнації держави, українського етносу.

II Всеукраїнський з'їзд інтелігенції прийняв рішення завершити другу половину своєї роботи в червні цього року після проведення всіма політичними партіями своїх з'їздів та прийняв «Звернення до громадськості України, Президента України Л. Кучми, віце-прем'єра з гуманітарних питань В. Смолія». У ньому звертається увага на відчуження політичної влади від свого народу, несправедливий розподіл державної власності, руйнацію національної культури, знищення інформаційного простору, підключення цілих регіонів України до інформаційної мережі Росії, що загрожує національній безпеці, зрощення соціокультурного життя, необхідність об'єднатися навколо єдиного кандидата у Президенти.

В. МИТЮРА

4 е слова з поетичних рядків, яких так багато лунало того чудового вечора, 12 травня, під склепінням музею Тараса Шевченка. Своє чергове урочисте зібрання, присвячене Дню Матері, провела Київська організація Всеукраїнського жіночого товариства імені Олени Теліги. Жінки, об'єднані цим Товариством, працюють заради становлення Української держави, відродження духовних скарбів нашого народу. Вони щиро вітали офіційне утвердження державного свята — Дня Матері. Адже довгі роки тоталітаризму руйнували родину, забороняли ті святі традиції, якими така багата і щедра наша земля.

Святе слово — мати — треба поставити на гідний п'єдестал, адже українська мати покликана виховувати патріотів України, які своєю любов'ю до рідної землі нікому не дозволять ані прилизкувати, ані паллюжигти її. Такі теплі акорди материнству звучали у виступах Ольги Кобець, голови Всеукраїнського жіночого товариства імені Олени Теліги, Надії Мироненко, доктора історичних наук, професора Київського національного університету імені Тараса Шевченка, Любові Мацько, голови Київської організації Товариства, членкині Това-

риства, академіка, професора кафедри української мови педагогічного університету імені М. Драгоманова. Пані Мацько сказала слово про героїчну, мужню матір, почесну членкиню Товариства Ніну Михайлівну Марченко, яка виховала сина-патріота, відомого правдолюбця Валерія Марченка. Син залинув за

любов до України в комуністичних катівнях, але для всіх нас вічно жива пам'ять про нього.

Почаювали теплими словами та квітами і пані Ярославу Плав'юк, членкиню нашого Товариства, дружину і вірного друга пана Миколи Плав'юка, Голови ОУН, останнього Президента УНР в екзилі. Пані Ярослава проводить велику роботу для повернення в Україну духовних надбань українців.

Потім відбувся гарний концерт за участю ушлюбленого тріо Бортнянського, яким керує народна артистка України Наталя Свириденко, віртуозна ксилофоністка і гітаристка, активна членкиня Товариства. Вона виконала ряд ук-

раїнських народних пісень, акомпануючи солістці, лауреатові республіканських конкурсів Ірині Зябченко, яку того вечора прийняли до Товариства.

Усі присутні були в захопленні від поетичного діалогу викладача риторики гімназії № 153 ім. О. Пушкіна Маризни Препотенської та її семірічного синоч-

ка Северина Радчіча, нащадка знаменитого Северина Наливайка.

«Даром Любові» назвав свою пісенно-поетичну композицію, приурочену до Дня Матері, аматорський творчий колектив під поетичною назвою «Гріф» (гітаристи, романтики, філософи). Він існує вже три роки, а керує ним Марина Препотенська. Сюди входить талановита юнь — поети, барди, композитори, співаки. Завдяки ініціативі нашої членкині, учасниці колективу, аспірантки кафедри новітньої історії Київського національного університету імені Тараса Шевченка Тетяни Стаднюк, ми мали можливість познайомитися з цим неординарним колективом.

На урочистості завітали бажані гості — народна капела бандуристок «Богуславка», аматорський колектив Богуславського педагогічного коледжу імені І. Нечуя-Левицького. Невеликий, затішний зал заяснів розмаїттям стрічок, віночками, білосніжними вишиванками, яскравими корсетками і плахтами, вродливими дівочими обличчями. Бандуристки майстерно виконали українські народні пісні. Керує капелою відомий бандурист Юрій Задоя, дирижує його невістка Оксана, інші члени родини теж працюють у капелі. Вітаючи присутніх, Юрій Задоя відзначив, що його бандуристки, майбутні матері, обов'язково виховують своїх дітей у любові до України, до її мови і пісні.

Добра, світла аура, притаманна музесві Шевченка, панувала в залі і того вечора. Це відчувалося і в особливо доброзичливій атмосфері, й у словах подяки пані Наталки Лисенко, господині світлиці, нашій новообраної членкині, і в усмішках та квітах. А з постаменту, прибрано рушниками, лагідно дивилася на всіх, благословляючи, ікона Божої Матері.

Людмила КОЧЕВСЬКА,
членкиня Товариства імені Олени
Теліги

ЖІНКА — ТО ДУША САМА

ЗАЯВА

Всеукраїнське товариство «Просвіта» ім. Т. Шевченка, Педагогічне товариство ім. Г. Ващенко, громадськість України глибоко обурені інцидентом, що стався 22 травня ц. р. під час відкриття в Київському палаці культури «Славутич» першого з'їзду росіян України, організованого Товариством «Русь». Подія виходить за межі не тільки конституційності, законності, а й елементарної цивілізованості та культури: ті, хто зібрався у залі, не дали змоги відеопрем'єр-міністрові України Валерієві Смолію оголосити привітання до з'їзду від Президента України. Присутні вигукували образливі слова на адресу держави, української мови, народу України.

Фактично національна меншина, яка збиралася на з'їзд у столиці України, своєю поведінкою в день пам'яті генія українського народу Тараса Шевченка показала себе як шовіністична організація на наших теренах і уособлення позиції російських націоналістичних сил.

На нашу думку, події останніх днів свідчать про нагнітання певними деструктивними силами з числа московських політиків та їхніх місцевих однодумців обстановки нестабільності та протистояння серед населення і регіонів держави. Про це свідчить і побиття Патріарха УПЦ КП Філарета на Донеччині, спланований похід ортодоксів Московської церкви територією України, спровокування стосовно татарського населення Криму.

Причиною цього стало лише те, що відеопрем'єр-міністр держави почав свою промову перед делегатами державною мовою.

Крім того, цей факт, як у дзеркалі, відбиває справжню ситуацію, в якій перебуває нині державна мова в Україні: вона упосліджується, продовжує відтиснюватися російською в різних сферах суспільного життя. Українцям навислики не хочуть навіть чути її з вуст керівників держави. У Києві нема

жодної багатотиражної газети, яка видавалася б українською мовою.

Ідеться, власне, про ставлення не тільки до української мови, а й загалом до України. Фактично ми дістали підтвердження про існування в Україні організації, діяльність якої спрямована на підірив засад держави. Все це свідчить про брак належної волі в українському державотворенні з боку керівництва країни, про те, що своєю безпринципною позицією воно лише заохочує тих, хто волів би, щоб Україна, втрапивши незалежність, продовжувала існувати в малоросійському статусі.

Рішуче засуджуємо згаданий політичний демарш, що стався в день національної пам'яті Тараса Шевченка, вимагаємо від Президента, Уряду вжити заходів, які унеможливили б подальший розгул антиукраїнських, шовіністичних сил в Україні. Переконані, що ті крикуни, які зібрався в залі, не є виразниками настроїв росіян, що живуть в Україні.

Вимагаємо державною волею поставити на місце знавісників політиканів, які намагаються за допомогою так званої мовної карти ослабити та зруйнувати українську державність.

Зневага до держави, до державної мови, до Президента, як гаранта Конституції та прав народу України, повинна зустріти рішучу відсіч з боку влади та держави і дати правову оцінку діям винних осіб.

П. МОВЧАН,
голова Всеукраїнського товариства «Просвіта» ім. Т. Шевченка,
народний депутат України

А. ПОГРІБНИЙ,
Голова Всеукраїнського педагогічного Товариства ім. Григорія Ващенко

м. Київ,
25 травня 1999 р.

ВЕРХОВНА РАДА УКРАЇНИ

У порядку законодавчої ініціативи, згідно зі статтею 93 Конституції України та у відповідності до Регламенту Верховної Ради України вношу на розгляд Верховної Ради України проект Постанови Верховної Ради України «Про проекти Законів України «Про розвиток та застосування мов в Україні» (реєстр. номери 2235-1, 2235-2), внесені народними депутатами України О. Кучеренко (реєстр. номер 2235-1), О. Костусевим (реєстр. М 2235-2), та «Про мови в Україні», внесений народним депутатом України С. Кіяшко (реєстр. № 2235)».

Народний депутат України
Павло МОВЧАН

ПРОЕКТ

вноситься народним депутатом України **МОВЧАНОМ П. М.**

ПОСТАНОВА ВЕРХОВНОЇ РАДИ УКРАЇНИ

Про проекти Законів України «Про розвиток та застосування мов в Україні», внесені народними депутатами України О. Кучеренко (реєстр. № 2235-1), О. Костусевим (реєстр. № 2235-2), та «Про мови в Україні», внесений народним депутатом України С. Кіяшко (реєстр. № 2235)».

Верховна Рада України постановляє:

1. У відповідності до пункту 2 статті 3.5.1 Регламенту Верховної Ради України проекти Законів України «Про розвиток та застосування мов в Україні», внесені народними депутатами України О. Кучеренко (реєстр. № 2235-1), О. Костусевим (реєстр. № 2235-2), та «Про мови в Україні», внесений народним депутатом України С. Кіяшко (реєстр. № 2235), вважати неприйнятними, як такі, що суперечать статті 10 Конституції України, чинному Закону України «Про мови в УРСР».

2. Доручити Комітету Верховної Ради України з питань культури і духовності допрацювати і внести на розгляд Верховної Ради України проект Закону України «Про мови в Україні».

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

до проекту Постанови Верховної Ради України «Про проекти Законів України «Про розвиток та застосування мов в Україні», внесені народними депутатами України О. Кучеренко (реєстр. № 2235-1), О. Костусевим (реєстр. № 2235-2), та «Про мови в Україні», внесений народним депутатом С. Кіяшко (реєстр. № 2235)»

Метою всіх трьох законопроектів є домогтися офіційного статусу для російської мови, запровадити її офіційне застосування на усіх щаблях громадського та суспільного спілкування. Українській мові т. ч. відводиться роль декларативної мови, як це було в радянські часи. Автори проектів пропонують запровадити в Україні двомовність, що суперечить ст. 10 Конституції України, адже згідно з Основним Законом державною мовою в Україні є українська мова, а також чинному законодавству про мови. Введення статусу російської мови як так званої «офіційної», запропоноване в вищезгаданих проектах, суперечить ще чинному на сьогодні Закону УРСР «Про мови в УРСР» (номер 8312-11 від 28.10.69 із змінами, внесеними згідно із Законом № 75/95-ВР від 28.02.95), в ст. 2 якого вказано, що державною мовою в Україні є українська мова. Недоречним і беззмістовним виглядає намагання розмежувати поняття офіційної та державної мови, адже вони є тотожними для більшості країн світу.

Сучасна етнополітика в Україні є цілком нормальною, не диктаторською, навпаки — за роки незалежності спостерігається розквіт національних мов і культур, відкриваються школи і театри, мови національних меншин вивчаються у вищих навчальних закладах. Кожен з мешканців України має право спілкуватися тією мовою, яку обирає, ніхто не зазнає утисків через використання тієї чи ін. мови.

Вільні, незалежні країни з розвинутою демократією теж плекають свої мови, що не викликає незадоволення з боку представників тих народів, які є складовими народу держави. Поміркована мовна політика, яка базується на демократичних засадах, аж ніяк не призводить до дискримінації тієї чи ін. народності.

У народу США, наприклад, який складається з представників різних націй та народностей (серед яких є українці і росіяни, які не втрачають мову та національні традиції свого етносу), є одна державна, вона ж офіційна мова — англійська. Але ніхто не заперечує проти такого становища. Понад те, в США освіта національних меншин рідною мовою здійснюється виключно за кошти національних товариств. В Україні — за бюджетні кошти в умовах їхньої постійної нестачі. Попри це, в регіонах компактного проживання румунів, угорців, євреїв у багатьох школах навчання здійснюється рідною, в

т. ч. російською мовою з першого по випускний клас.

В Україні 99 відсотків відео- і кінопродукції демонструється російською мовою, в той час як у Франції, наприклад, дозволяється демонструвати не більше 40 відсотків відео- і кінопродукції іноземними мовами. У Швеції податок від гонорару за виконання естрадних творів не шведською мовою вищий на 25 відсотків, а отримані кошти використовують для розвитку національної культури.

Розглядаючи питання двомовності, треба зауважити, що вимагати від України ввести двомовність — одне й те, що вимагати подібного від Росії на тій самій підставі, що українська діаспора там найчисельніша в порівнянні з представниками нацменшин, з яких складається російський народ (за офіційними даними перепису населення 1989 року — 4 млн. 362 тис. 872 чол., за неофіційними даними українських організацій Росії — 10 млн. чол.).

Необхідно зазначити, що безпідставні також твердження про начебто утиски прав російськомовного населення. В порівнянні з ін. нацменшинами, російська має в Україні більш широкі можливості для задоволення своїх духовних потреб. Щорічно в нашій країні виходить понад 40 відсотків видань російською мовою, більше третини з понад 1,5 тис. газет, які видаються в Україні, друкуються російською мовою. Культурні потреби росіян задовольняють 13 державних російських театрів, 90 театрів-студій. Російських філологів готують в Україні в 11 університетах, 20 педуніверситетах та інститутах, у вузах країни російською мовою навчаються 50,6 відсотка студентів, в ПТУ — близько 48 відсотків. (Див. порівняльну табл.)

Безперечно одне: впровадження двомовності означатиме занепад і поступову загибель української мови і культури, українців як етносу. Український народ є багатонаціональним формуванням, тому навряд чи слід віддавати перевагу мові однієї з нацменшин, хоча б і найчисельнішій.

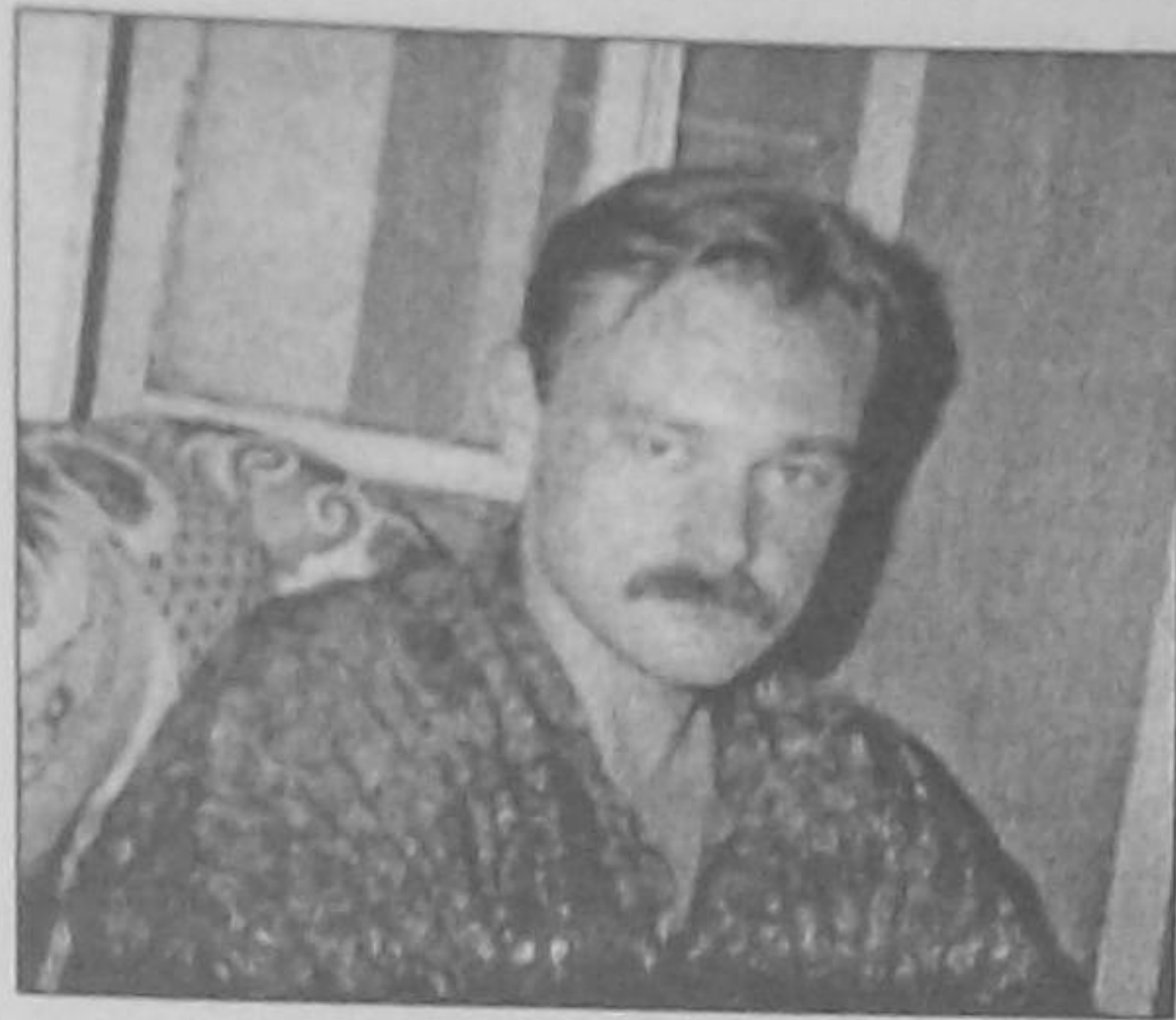
Отже, вищезгадані законопроекти не є такими, що покращують мовну ситуацію в Україні, навпаки — у разі прийняття погіршать її, загострять міжнаціональні стосунки, можуть навіть призвести до втрати державного суверенітету. На даному етапі розвитку української державності двомовність шкідлива. Тому Верховній Раді необхідно зняти зазначені законопроекти з розгляду як неприйнятні.

ПОРІВНЯЛЬНА ТАБЛИЦЯ можливостей української і російської меншин задовольняти свої національно-культурні потреби в країнах проживання

Кількість	В Україні	В Росії
державних шкіл	російськомовних — 2973	україномовних — 0
школярів	російськомовних — 2 945 924	україномовних — 0
ВУЗів (СПТУ), що випускають фахівців	з російської мови і літератури — 11 (20 %)	з української мови і літератури — 0
кількість студентів, що навчаються	російською мовою — 466 120 (56,2 %)	українською мовою — 0
театрів	російських — 30	українських — 0
державних масових і універсальних бібліотек з книжковим фондом	російською мовою — 24 382 (62 %)	українською мовою — 0
державних газет і журналів	російською мовою — 1172	українською мовою — 0

ХРОНОЛОГІЯ ТРАВНЯ * СУБ'ЕКТИВНИЙ ПОГЛЯД

СТОЛИЦЯ

Безплатне — завжди непевне. 9 та 30 травня кияни мали нагоду насолоджуватися безплатним транспортом — метро, тролейбус, трамвай, автобус і навіть маршрутки перевозили своїх пасажирів без жодної плати. Прекрасний приклад, а проте багато хто з киян зітхав з полегшенням, коли ці дні минули: не всім таланило посісти заповітне місце; коли ж ти кудись поспішав або запізнивався, то, лаючи на всі заставки організаторів цієї благодійної акції, хапав за гривню-дві машину, аби вона довезла тебе до найближчої станції метро. Бо поїзди ходили хоча й не так часто, як у платні дні, однак графік їхнього руху витримувався, що змушувало користуватися метрополітеном навіть тих, хто за інших обставин віддає перевагу звичайним трамваям чи тролейбусам. Проте хто ж чекатиме у свято по 15—30 хвилин? От і доводилося пасажиром «крутитися», аби вчасно встигати на святковій зустрічі. Святкова «халява» дозволила киянам згадати «благословенні» дні совдепів, за якої щастям було будь-як втиснутись у благословенний автобус (трамвай, тролейбус) і, обливаючись стома потами, таки бути виплюнутим на потрібній зупинці. Останні роки дали змогу платоспроможним громадянам столиці забути цю пролетарську звичку: все ж таки 50 копійок за маршрутку дешевше, аніж товктися в 30-копійчаному тролейбусі. Такий відтік громадян дозволив 40—60 відсоткам пільговиків (кажуть, що їх у Києві саме стільки) затишніше почуватися у щоденно безплатному для них транспорті. Що ж стосується інших категорій населення, то значний їх відсоток не оцінив за достоїнством цю акцію. Отож свято «халяви» у Києві припало до смаку не всім. Кому сподобається, що автобус, трамвай чи тролейбус ходять рідко, метро переповнене, а водії нечестих і забитих ще на кінцевих зупинках маршруток майже завжди ігнорують спроби їх зупинити? Щоправда, повертаючись вечірньої пори додому, на удачу спробував тормознути машину «Автосвіту», що їхала вулицею. І сталося чудо — вона зупинилася біля мене і навіть не на зупинці. Я щасливо добрався додому. Видячи, як жертвоприношення, поклав 50 копійок на панель перед вітровим склом у надії на те, що подібних експериментів на невластниках авто влада міста більше не проводитиме... Справді, бо, існує багато водіїв, що з людської порядності можуть відпрацювати день безплатного проїзду, відмовивши собі у спокусі не їздити розпеченою вулицею чи не мати додаткового підробітку. Проте дуже б хотілось, аби організатори таких акцій пам'ятали, що транспорт — все ж індустрія, що потребує чіткого дотримання технології та мусить давати вигоду всім причетним до її безперервного функціонування.

СТРАСТІ ЗА ЦУКРОМ

Друга половина травня минула під знаком солодкої проблеми — ціни на

«білу смерть», як ще кілька десятиліть тому фани здорового способу життя називали цукор, стрімко поповзли вгору. Власне, фактичне подорожчання відбулося давно, відтак мережа держторгівлі, обмежена встановленою планкою ціни, втратила можливість закуповувати і продавати. Держава, як найбільший і неконтрольований монополіст, вкотре вирішила знищити проблему силовим методом: «зобов'язати, проконтролювати, недопустити, закликати до відповідальності». Каральним органам навіть дозволено конфіскувати цукор, що продається за ціною, більшою від визначеної. Однак, незважаючи на всі заборони і прагнення регулювати та контролювати, ціна цукру стрімко повзе вгору. В тому ж Севастополі, де запаси цукру були майже вичерпані, наприкінці травня кілограм коштував 2 гривні 64 коп. У Києві, напередодні виборів мера, в держторгівлі цукор продавали за ціною 1 гривня 15—17 копійок, щоправда лише по 1 кілограму в руки. Щасливі пенсіонери та непрацюючі, згадавши давні часи, за звичкою по кілька разів займали чергу, дозволяючи собі запастися кількома кілограмами білого піску. Так що, люди й справді можуть почуватися ошчасливленими? Не певен. А що робити тим, хто звик щосезону закривати варення та ще й на родину з 5—6 осіб? Аби не мати клопоту восени, вони вже нині мусять запастися приблизно мішком, коли ж хочуть мати ще на щось — то й двома. І де їх узяти, коли навіть по «спекулятивній» ціні домовитися нині проблематично: як же, діє заборона держави і товар запросто може бути конфіскованим. Тут постає лише одне питання: наскільки компетентна держава, що недостатньо продуманими діями спричиняє відродження вже призабутого дефіциту цукру в країні, який завжди експортувала? Коли ж громадяни, які, між іншим, якось та й причетні до обрання винишньої влади, відчули щось недобре і вирішили запастися ймовірним дефіцитом на «чорний» день або й просто заробити на чийсь недалекийглядності, то влада в крик: «Нізя! Заберьом і перерозподілим». Звісно ж, ляється і боротися з репресивним апаратом держави — справа невдячна. Усім відомо, що програти в боротьбі зі своїми людьми держава не може. Проте чи вдасться за таких обставин цій владі зберегти авторитет та бодай ілюзію руху до ринкової, а не планово-адміністративної економіки — вже питання. І хто знає, скільки голосів буде віддано на майбутніх виборах проти сьогодиншнього Президента саме завдяки «цукровій проблемі»?

А ЖИТТЯ ТРИВАЄ...

У першій половині місяця на території України були зафіксовані найбільші травневі морози за останні 150 років. В окремих місцях стовпчик термометра на ґрунті опускався до позначки «-11». Прогнозується, що в результаті заморозків матимемо втрати 10—15% сільгосппродукції. Паростки ж картоплі, як стверджують, вимерзли майже на 70 відсотків. Природа неначе вирішила випробувати людей на витривалість. Вам важко? Соціальні та фінансові проблеми доймають? Ну що ж, спробуйте ще й заморозків. Як ся маєте? І масмося такі несолодко. Перед очима стоїть заплакане обличчя бабусі, що жебрала бараболо: «Мені б лише якось удруге посадити, бо вся вимерзла». І що приємно та дивно, тій бабусі картоплю таки давали. Давали, незважаючи навіть на суцільне наводнення міста різнома-

нітними прохачами — цигани, матері хворих дітей, «біженці» (правдиві та не дуже) з Закарпаття, самотні пенсіонери, інваліди... Їхні постаті — пригноблені, відчайдушні, з криком відчаю, а інколи навіть нахабства, в очах зустрічають киян повсюди — в метро, тролейбусах, переходах, базарах. І ким би ти не був, усім допомогти не зможеш. Проте мова не лише про допомогу, адже для когось це галузь заробітчанства (на мою думку, аж надто важка). Та повернімося до заробітків. Найочевиднішим наслідком минулих морозів для киян стало різке подорожчання картоплі: протягом місяця ціна виросла від 50 копійок до 0,9—1 гривні. Однак картопля — стара і, попри морози, молода — на базарах Києва таки була. І це не може не радувати. Адже саме цей факт, може, як мало що інше, підтверджує, що сільгоскультура в Україні таки розвивається і добрий господар нехай по-вільно, проте неухильно повертається до землі. На тлі цього не може не насторожувати, що під заморозки значну частину бюджетних коштів буде виділено на допомогу господарствам, що постраждали від примх природи. І знову ці кошти не дійдуть ні до фермерів, ні до тих, хто зміг забезпечити себе від цього лиха. Воно неначе й правильно. Навіщо ж допомагати тим, хто не постраждав? Проте, як на мене, ця філософія виправданя не працює на перспективу. Хто рахував, яких зусиль треба було докласти, аби зберегти продукцію, що з'явилася на базарах? Правильно, кому це цікаво, рахують лише податки, з яких, між іншим, і допомагають тим, хто вкотре вирішив покласти на відому приказку: «Якось та буде». Непомітно ця приказка стала девізом наших функціонерів, які, нічого не виробляючи, досягли вже чималої вправності в перерозподілі. Проте все більше непокоїть крамольна думка, а що як бодай один раз допомогти господарю стати на ноги?

З ЧУЖИХ СТОРІН НАТО ТА ЗАХІД ПРОГРАТИ НЕ МОЖУТЬ! ЧИ ЗМОЖУТЬ ВОНИ ВИГРАТИ?

Весь травень минув під знаком НАТОвського бомбардування Югославії, що мало тенденцію до посилення. Від першого дня бомбардувань усім було зрозуміло, що військова машина НАТО, запущена волею США та Заходу проти Слободана Мілошевича та його політичних етнічних чисток у Косово, приречена не програти. Стійка та послідовна позиція югославського лідера надто довго дратувала західний світ, що різного роду умовляннями та погрозами просив, закликав, рекомендував та наказував сербам відмовитися від розв'язання Косівської проблеми шляхом етнічних чисток. Мілошевич на ці умовляння не піддався, і тоді, аби не втратити авторитету і зміцнити позицію «справедливої» сили, по Югославії почали завдавати бомбових ударів. За цих обставин верхом некоректності буде ставити питання про праведність та моральність: здебільшого гинуть невинні люди, діти, старі... Воїнів гине менше, вони готові до смерті і бодай трохи навчені виживати... Як і завжди в історії, під час війни справує право сильного, а нам залишається втішатися тим, що акт нападу таки обумовлено якимись правовими документами. 27 травня на прес-конференції в Гаазі представники міжнародного військового трибуналу визнали Слободана Мілошевича за військової злочини в Косово військовим злочинцем, а за кілька днів було отримано згоду сербського президента на запропонований план

мирного врегулювання. Проте Захід не повірив словам, і бомбардування триватимуть, поки не почнуться реальні дії президента, що кинув виклик світовій спільноті. Отож, НАТО не програло і ствердило себе в якості сили, що може шляхом однієї несправедливості припинити іншу. Непокоїть інше, чи зможе НАТО виграти? Адже коли замовкнуть гармати, діалог треба буде вести вже не силовими, а політично-культурними засобами. І саме тут, цілком схоже, може критися нерозв'язна проблема. Адже яку б модель з відомих не було запропоновано, всі вони базуватимуться на католицько-протестантській моделі сприйняття світу. Але ж Косово — територія, де жили і православні, і мусульмани, і певне число албанців, що сповідували гандизм (релігію про непротистояння злу насильством). Наскільки прийнятною для людей, що повернуться (якщо це таки станеться) до своїх зруйнованих осель, буде запропонована для їхнього ж блага політика? Чи не виникне за якийсь там час ситуація, за якої хтось комусь скаже: — Ми ж за вас кров проливали! — А ми вас про це не просили, — пролунає у відповідь. Складається враження, що саме над тим, у який спосіб організувати життя цього району після перемоги, ніхто й не подумав. Житимуть, як усі інші, чому б і ні? А от чи захочуть ті люди стати всіма іншими, їх спитати й забули. Мабуть, саме над цими питаннями варто було б замислитися перед тим, як перші бомби впали на голови цивільних людей, чиєю кров'ю та потом врешті-решт розплачуються і президент Сербії, і політики Заходу. Схоже, однак, що це питання нікого й не цікавило. Нині ж матимемо нагоду спостерігати наслідки й титанічні зусилля частини континенту, що відтепер має моральний обов'язок опікуватися біженцями, вигнаними з їхніх осель. Проте чомусь сьогодні мало віритися в те, що утвердження військової сили НАТОвського альянсу переважить втрату морального авторитету Заходу в багатьох країнах світу...

MAS MEDIA

Приємною несподіванкою української журналістики минулого місяця видалося ствердження на ринку тижневика «ПіК» — «Політика і культура». Задуманий як щотижневик, журнал півтора місяця мав періодичність раз на два-три тижні, й лише з травня вийшов на заплановану частотність. Як пояснив редактор журналу пан Олександр Кривенко, метою цього видання було заповнити наявну в Україні інформаційну нішу чимось подібним до пам'ятного «Огонька». Судячи з перших восьми чисел, журнальну площу редакція планує поділити на три частини, видавши їх під політику, соціологію та культуру. Політичні статті в журналі цікаві й своєю колочістю дещо подібні до славетного «Post-поступу», редагованого тим же О. Кривенком. Щоправда, більшість працівників редакції не схильна проводити паралелі між винишнім та колишнім проектом: а й справді, які паралелі можна проводити, коли молодечий запал збагатився досвідом проб та помилок. Можливо, тому в кожному числі багато місця відводиться «ПіКовій темі», що прагне дослідити проблему в різних ракурсах. З розмов з журналістами вдалося з'ясувати, що вони вважають видання професійним та перспективним. Хотілося б вірити, що так само думатимуть і читачі «ПіКу», адже саме їм доведеться голосувати грошима, а отже, й вирішити, якою буде доля новонародженого.

Сторінку підготував Дмитро Стус

Автопортрет. 1993 р.

СТАСІЙ ГРЕЧАНИЙ У КОЛІ ДВАДЦЯТИЛІТТЯ (1977 — 1997)

Наталія Старюк — відома теле- та радіожурналістка не лише в Дніпропетровську. Її доробок позначений особливою проникливістю, незвичайним поглядом, — так уже влаштовані Наталчині очі, що вміють бачити не поверхневий ряд, а глибинний. В своїх теленарисах про митців Дніпропетровщини вона завжди обирає собі роль "голосу за кадром". Але вже з другого речення "голос за кадром" ставав сутністним настільки, що до кінця передачі ви повністю довірялись йому. Та й важко було уникнути цієї магії, коли Наталія непомітно підводила глядача до той межі, за якою — втаємниченість. Пам'ятаю двадцятип'ятирічній давності передачу про килимарницю з Могилева, — Наталія звертала увагу глядачів на те, що лев, зображений на килимі, має одне зелене, а друге блакитне око. І справа не в тому, що в ткалі не вистачило ниток, — лівова ніжність і лівова тижість чатували на руку майстрині, — так Парка веде нить долі, не знаючи, коли вона увірветься...

Ніжність і тижість життя — вони такі схожі, що часом ми не розрізняємо їхніх облич. Тільки погляд — теплий, зелений і крицево-блакитний... Під крицевим поглядом життя писалося Наталкою це есе про життя-творчість сина. Відкріймо зелені кольори життя у цій вічній материнській любові і переможній пісні таланту сина, що лишився з нами в своїх надзвичайних картинах.

Любов ГОЛОТА

Ще зовсім маленьким син подарував мені слово — «СВІТЮЧИЙ». Словом тим, досі ніде не вживаним, але таким природним, наче просто повернутим із небуття, — озвалися його перші мистецькі враження. Згодом це стало для Стаса переконанням: твір має бути «світючим». Влучний епітет набрав ваги заповіту, коли Стас виразно усвідомив своє покликання, тож, як людина вдячно-відповідальна, перейнявся думкою: творчий хист — це дар «із поверненням».

Отже, твір мав би право на оцінку «світючий», коли б віддавав, випромінював вкладену в нього снагу і таким чином впливав на розподіл сил у житті. Поняття «світючість» тут перевершує характеристику «експресивність» так само, як осмислено-якісне панує над стихійно-кількісним. Величезні пост-авангардистські полотна, побачені нами на київських виставках кінця вісімдесятих, вразили мого малого художника неспрямованою свавільністю поривань. Затувивши вуха, він тоді київське геть, наче від децибельного вибуху какофонії. Натомість перед Богомазовим, Пальмовим, раннім Петрицьким — перед «світючим» авангардом високої культури хлопчик стояв так довго, аби, відійшовши й відійшовши далеко, «взяти» його з собою.

Наче вдома, почувався він поміж нововідкритих у ті роки творів бойчуків. Слово це він чув змалку, бо в родині існував пієтет перед постаттю Марії Євгенівни Котляревської, учениці І. Падалки, яка мешкала у Дніпропетровську і подарувала нам кілька чудових ліворитів. Малий Стас ловив тоді найменші подробиці з уперше облюбованих життєписів М. Бойчука, В. Седляра, О. Павленка, В. Кутинської, перефотогографував їхні портрети, допомагав мені збирати журнальні публікації. Але у власних роботах він не прагнув наслідувати бойчуків. На виставі «Бойчук. Бойчुकісти. Бойчукізм» він для пам'яті накреслив у могому блокуванні обриси композиції Касперовича. Але рука його тоді ніби опиралася відливанню плинних форм. Відчувши подих пластичних узагальнень як заокруглень, він, проте, мимоволі відтворив його різким лінійним зламом.

Узагалі ж ті наші з ним виїзди до Києва наприкінці 80-х, коли офіційний Дніпропетровськ іще завзято боровся з «націоналізмом», а столиця уже жила українським відродженням, — зрушили у Стасовій душі поклади знань та вражень і спричинили досвіт-

ньо-ранній вибір мети. А спостереження щодо відліку часу та виміру його кроків одинадцятирічний хлопчик занотував у блокноті-щоденнику улюбленого зеленого-синього кольору:

«Чим стаєш дорослішим, тим швидше біжить від тебе час».

«Кожною секундою треба насолоджуватись». Тарасове «все йде, все минає» Стасик ніколи не сприймав як меланхолійне «гай-гай» або як годин епічного перельоту. Для нього це було попередження, покликання до дії. Саме з живого відчуття часової ходи, з розуміння реальної вартості часу постала своєрідна фортеця переконань: людина, яка марує час, втрачає пружність думки та ясність орієнтирів, зрікаючись себе на блукання у невагомості. Де марнування часу, там і зневага до простору, псування землі та вод. Люди, що схильні гаяти час, у цілокупності складають нежиттєздатні народи, які лише плачуть за своєю долею.

Отже, певно, саме категорія ЧАСУ визначила для мого художника найперші засадничі дороговкази: людина має не «пеленгувати» в собі часові зміни, а вольовим зусиллям «начиняти» собою час, аби в тому ущільненому, наснаженому середовищі відчувати себе «підключеним» до наскрізного нерва історії.

Плин часу Стас відчував фізично і бачив реально. Композиція «НЕМА НАТУРИ», сповнена гумору, юначої сміховинності, водночас промовляє до глядача

драм та кумедних гетів, милування добротними пред- метами мистецького рукомета та історичних візій крізь мізансцени навчальних постановок. Але і миттєві шкідливі, і довершені твори цього кола, цього лона вражень зрештою обійнято пульсом однієї думки, пафосом одного наполягання: час обирає свідомих, розпочато не дні учнівства, а роки життя, не записи оцінок у журналі, а відлік поразок і перемог у виборюванні істини.

Гадаю, ця думка породила два ранніх Стасових автопортрети з планшетом. Обличчя, залом плеча наче злотуються з гострими формами художницького начиння, зростаються в єдине єство у ритмах чорно-білих контрастів. Мить напруженої готовності, гарт мужньої зваги аж бринить у цих творах, явлених Стасом одного з цілком щасливих днів його життя.

Взагалі ж течія тих його безнастанних пошуків омивала-еднала береги воістину протилежні: на одному підносилися постаті тополиних nota bene!, списи імперативів, брами каяття, сторожа самообмежень; на другому ж раювали дитинні створіння, качались у другому ж раювали дитинні створіння, качались у шерп'яшках і тішилися погожою днюною. Гротеск, шар- жування портретних образів — власного передусім та дорогих його серцю і менш зрозумілих співкурсників — поставали десь поміж тими двома полюсами, але зростали на ґрунті другого. То був змалку винайдений Стасом спосіб «полобити всіх», навіть не близьких

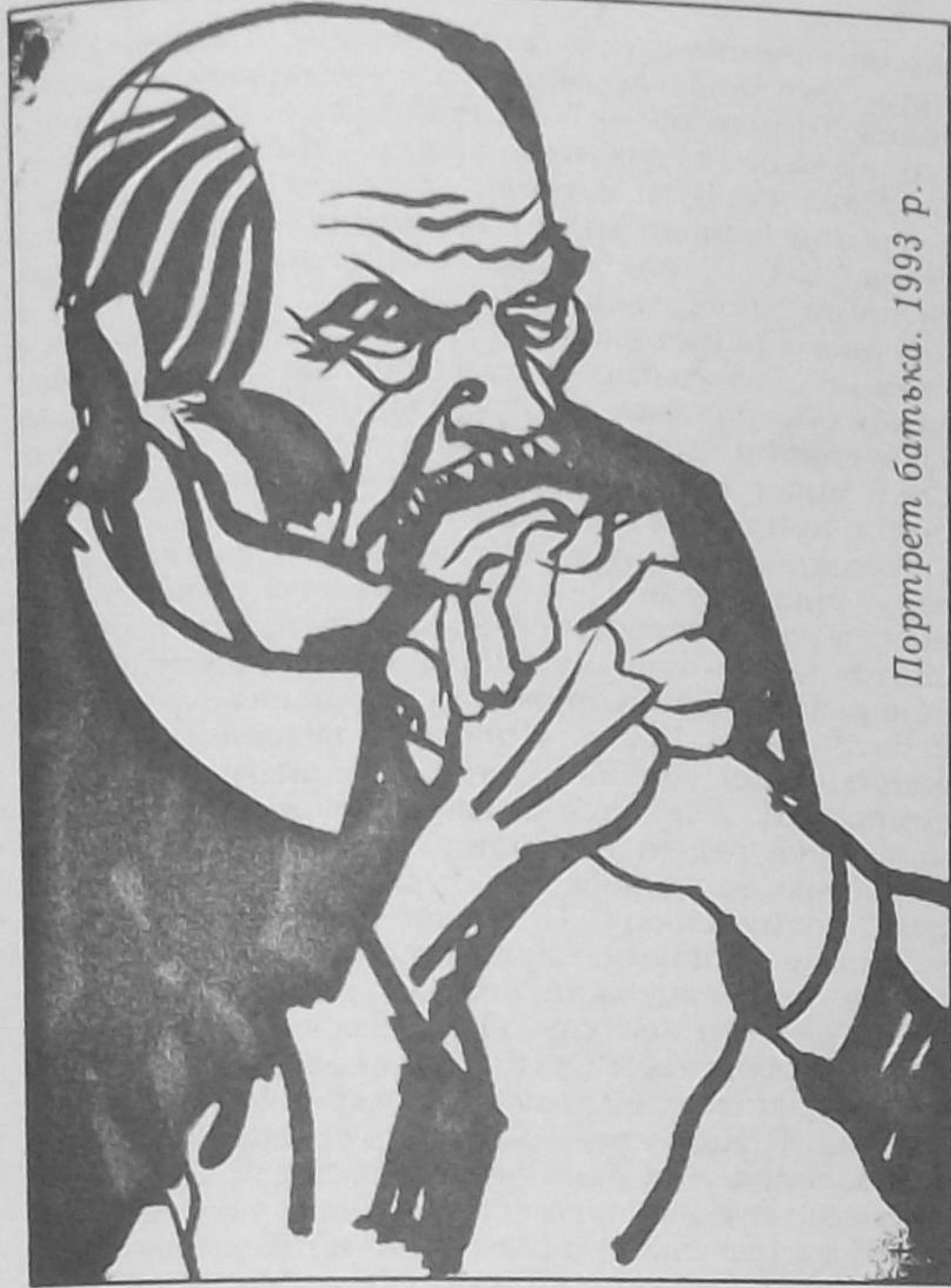
Портрет матері. 1993 р.

йому в чомусь людей. Це вдавалося йому легко: варто було спостерегти у тих людях щось подібне до дітей та тваринок — завжди приємних та зворушливих. Можливо, комусь із героїв тих графічних портретів у душі «Луци Грабуздова» це й видавалося глузуванням, але насправді авторовою рукою водила любов, виплекана ним самим як універсальний засіб проти зятяності та звірири. Корінь такого прощеного ставлення до людей, як до дітей, Стас знаходив в «Енеїді» Котляревського та «Співомовках» Руданського, у «старосвітських батюшках» Нечуя-Левицького та химерному «древонасадці» Майка Йогансена, у «Махновцях» Марії Котляревської та у ранніх портретах Анатолія Петрицького. Таку гармонізацію свідомості через висвітлювання «малого і милого» у надрах солідно-недоладного Стас називав суто українським поглядом на життя, який часом кваліфікується як гумор.

У просторі питомого духу берег молочно-немовлящості був цілком гідним місцем для втечі по штормах та поразках, але це не мало тривати довго. Тому вже згадувані зарисовки-портрети «дорослих дітей» озиваються іноді пересторогою, тактовно донесеною «глаголом стилу»: чи не годі?

Взагалі словом «НАІВНІСТЬ» Стас послуговувався часто і своєрідно. В його вустах воно обіймало вельми широкий спектр оцінок: від співчуття до биття на сполох, від замилованості до таврування. Наївність то осявляє, то поглинає людський рід. Наївність — то живлюща вода, а то смертний наркотик. А від цілком осяжного класу з мольбертами до гаданих шляхів української долі відстань аж ген мізерна. У полі Стасової свідомості ВІДСТАНЬ — то взагалі поняття не самоодстантне, а підпорядковане владі ЧАСУ як волі до змін, до вдосконалення. Про це ми ще згадаємо біля

Портрет батька. 1993 р.

Стасових степових пейзажів та історичних картин, але зараз — про роботи з «домівки» студентів-художників.

Дніпропетровські його співкурсники втілюють себе у героях композиції «ШАХИ». Але ще меншою мірою, ніж «НЕМА НАТУРИ», цю роботу можна назвати сценкою зі студентського побуту або розповіддю про спортивне дозвілля. Попри розслабленість поз та мляві посмішки героїв, передчуття урочих подій незбагнено бентежить глядача. Барвні спалахи, нурти динамічних перепадів оприявнюють те, чого не усвідомлює четвірка хлопців: поки дух спить, поки при шахівниці ми — лише тепла компанія свідків, — гру вершать інші, невидимі та невлаганні. Експресивна пластика рук, які вже довершують боротьбу на власну користь, несе в собі виразну якісну характеристику. Отже, ліхті сили панують доти, доки люди перебувають у стані пріємної прострації, милої безвідповідальності та емоційної глухоти.

Доля і час мають чіткий поділ на шахівниці подій та круті хідники до поразок чи перемог (згодом побачимо їх на картині про страту Кочубея та Іскри). Автор — м'який і стриманий у житті — твором «Шахи» волає до друзів, однолітків, молодих: — Прокідаймося! Час обминає нас. Ми на узбіччі великих рішень.

Мотив гри вабить багатьох молодих художників — надто ж тих, хто генетично сприйняв інтелектуальне естетство «сімдесятників». Стас же унікав цього мотиву саме тоді, коли гра поставала, як феєрично-трагічна альтернатива реальності. У композиції «Шахи» явна міфологема гри-ВИБОРУ набирає рис полум'яно-заклюдинок.

Взагалі ж, ревно опановуючи курс академічного вишколу, Стас водночас мовби відчував няковість через те, що мусить малювати натурників — живих осіб зі складними долями, керуючися лише метою вузьконавчальною. Десь углибині це видавалося йому негнечним до Людей та до Часу, котрий вимагав УСЕБІЧНОГО пізнавання світу в кожній миті нашого існування. Тому дуже рано Стас прилучився до образного «діалогу» з моделлю: підкресленою експресивністю рис, пластичним акцентуванням суттєвого він виявляв розуміння людського ества, прагнув психологічної відповідності, «читав» тайнопис угод поміж анатомічним та духовним. П'ятнадцятирічним першокурсником Стас пише чоловіка у профіль на пленері так, аби контраст ясної днини та темного спуду душі зламав людини зродив той струм бентеги, що його зазвичай не передбачає мета студентської практики. Але найбільше з-поміж натурників вабили Стаса люди оптимістичні, які вмлі давати собі раду у скрутні. Безробітну жінку-токаря він писав соковито і піднесено, добрячого хлопця Юрка зображував то романтично, то переможцем, химерного цибатого бородача уявляв персонажем історичних баталій, а старенького Лазаря Мойсейовича — втіленням призахідних чеснот «всевида».

Син мій був задоволений роботою, коли написав портрет дівчини з червоним бантом. Як це часто траплялося, Стас виконав його «на додачу» до завдання, бо рівень майстерності та творча зібраність дозволяли хлопцеві працювати швидко і непоміжно (хтось влучно назвав таку властивість «здоровою швидкістю мазка»). За всієї імпрізованості, портрет виїшов цілком самодостатнім і дуже характерним для Стаса. Маю на увазі не лише свіжість барвних співзвуч та Маю на увазі не лише свіжість барвних співзвуч та рішучість світлових контрастів, а передусім ту чуттєву провикливість, яка надала образу нового виміру. Десь у вирві барвної круговерті, у відлунні романтичного вигину рамен явлено дивну маску — трикутник контражурного затінку. Попід тим примарним серпанком — погляд втоми, карби ранніх розчарувань.

Ще виразніше постають риси вдачі й таланту у малярському портреті жінки з червоною стрічкою у волоссі, створеному уже під час студій в академічній

майстерні. Поза атрибутами навчальної постановки (одяг «з чужого плеча», імітація «народної» зачіски), в полісках неспокійного світла наче матеріалізовано думку людини у її внутрішніх пошуках. Мовби потужний промінь уяви зосередив погляд, зупинив його на межі урочих візій, а невидиме осереддя магнетизму загострило і виструнчило риси, дивовижно напнуло м'язи обличчя.

Незвичайно сприймається у Стасовому виконанні і зображення оголеної натури, особливо жіночих постатей. Своєрідна краса цих робіт походить не з голосу естетського милування, а з пафосу «світлового» співчуття. Змальовуючи жіноче тіло, автор увиразнює пластичні контрасти, творить такі динамічні рельєфи, які образно моделюють поле тривоги та змагань, «терни й байраки» життя, досвід жертвних втрат.

Зрештою, опанування пластичною анатомією Стас сприймав не як прелюдію до «справжньої образотворчості», а як правдешне прилучення до тайнопису долі.

Звичне «піднесення планки» понад вимогами підготовчого вишколу часом породжувало несподівані жанрові та смислові перетворення. Так, зображуючи жінку — натурницю академії, Стас спочатку розширює поле зору. Але і статус портрета в інтер'єрі ще не досить вичерпно відтворює авторів враження: з'являються елементи жанровості, промені взаємин та парадокси «антипорівнянь». Отже, композицію не замкнуто на зображенні портретованої натурниці. Навпаки, дуга її постаті прагне продовження спіралью-діагональним рухом, воліє пластичного задоволення у зв'язках-перегуках: людських профілів, прямокутників стільця попереду та напнутого полотна вглибині. Водночас вибудувані протилежним напрямком осередки відлунь (сині плями спідниці, хустки, драпування вгорі та паралельно — рядок художницького начиння) перехресним рухом зміцнюють композицію та виокремлюють центрального «героя» — золотавий етюдник.

Що ж зрештою мав на думці автор? Сам Стас розповідав про свій задум, жартуючи: мовляв, набридло бути ревим студентом, вирішив звеселити публику. У контексті наших взаємин така репліка означала: «Ти зрозумієш, що поза тим»...

Байдужий погляд натурниці — і ледь кумедна зосередженість художника на своєму. Спокійна поза дівчини — і вихопленій у русі фрагмент юначої постаті. Дисонанс, як порух здивування, а отже, поклик до аналізу виникає з самої ситуаційної невідповідності: художник та модель, чия взаємна залежність є аксіомою, психологічно тут існують геть відособлено. Про що ж така ця картина? Про ту мить, яка початкує новий відлік часу в роботі митця над твором. Про ту пору, коли портрет стає «живішим» від моделі, а маляр достоту спізнає владу «другої реальності», свідомо твореної ним самим у просторі полотна, доки нові незбагненні імпульси не перевершили його задум та не перебрали на себе право водити його рукою. І ще це картина про невидиму снагу речей, які відчувають і матеріалізують саму течію часу. Поймаються хвилими загадково синява та погожа білість вбрання. Людська воля наче перетікає в чутливе ество тканини. «Розряджене», спорозжиле обличчя-оболонка — і переможно осяйна, мінлива стихія «неживої» матерії: несподіваний полісск-погляд пляшечки з розчинником; поставання етюдника, насиченого динамікою перерхесно-скісних ліній, вшанованого центральним місцем у композиції. Що ж зрештою відбувається у середовищі картини? Зміна влади, коли новонароджуваний твір, полотно на етюднику, вже панує над еством художника, а флюїди творчої уяви набувають самостійного життя... Як завжди у подібних Стасових роботах, що серйознішими є його спостереження, то тепліше промениться осоння його усмішки. Постає маляра, героя композиції «В АКАДЕМІЇ», наче відвєсено вітром невидимих зрушень, вона ледь «втоплюється» у рамки картини. Де ти, велична поставо Митця? Натомість бачимо його в ексцентричній позі «людини, яка не належить собі».

Не вдаючись до ефектних стилістичних ігор, Стас традиційними засобами жанрового живопису відтворює складний стан художника на межі свідомого та ірраціонального у ЧАСІ ТВОРЕННЯ. Автор дивує і дивується водночас, і тому дитинний захват освітлює полотно тим «гумором співчуття», який не згасає у Стасових творах зі студентського життя. А взагалі це роздуми про те, як одного дня, однієї щасливої миті у звичайній майстерні може народитися «світюча» картина.

Роки й хвилини навчання, можливість малювати натуру, дослухатися до порад педагогів Стас намагався використовувати якнайінтенсивніше. До боємних звичок, поверхової «самоподачі» у мистецькому середовищі ставився як до одного з виявів «псування часу», марнування творчої потенції. Втім, жорсткої непримиренності ніколи не виявляв: якое у розмові з посмішкою натякнув — мовляв, з міркувань «самозбереження». А вже мені добре було відомо, як переживав він «гірх дорікання» іншим людям. Уява малювала йому тяжку гризоту, котра нібито в'ялила людей, уражених його зауваженнями... Водночас дедалі гострішим ставало Стасове чуття відповідальності за довірений йому Богом хист, дедалі суворішим гартом озивалися в ньому повиви горіших вітрів.

Старт України дев'яностих він сприйняв не як поклик до «вільного польоту без меж», а як ситуацію нагального вибору, коли, наприклад, обдарований митець і незлий у побуті чоловік, попри всі свої чесноти, може стати «партачем життя» через національний нігілізм та громадянську байдужість. Ще на початку навчання в училищі Стас здивував викладача історії тим, що на вимогу написати реферат про котрогось із українських провідників минулого відгук-

нувся роздумами про мудрість Миколи Міхновського та фатальну для України добу УНР невизнаність його правди (тоді про Міхновського у Дніпропетровську ще мало хто чув, а у колах свідомого українства панував ідеал національного романтизму).

Відгомін власних роздумів про нашу своєрідну ментальність дещо пізніше, уже завершуючи роботу над дипломною композицією, Стас знайшов у дослідженнях етнопсихологів, викладених у збірці «Українська душа». На той час риси питомої «душі» він уже вмів помічати не лише в естві сучасників та сюжетах з історії, але й в образах місцевих ужиткових речей, красидів — переважно степових. Узагалі ж пора впізнавання себе у довоколишньому розпочалася для Стаса з відкриття духу і голосу нашого САДУ. На мою думку, саме тоді, в тринадцять років, він став цілком дорослим художником. Стасова творчість того періоду вражає стильовою цілісністю й існує вже поза межами дитячого наїву чи ранньо-академічного школярства (учителі художньої школи, де син навчався, тактовно ставилися до самостійності його пошуків).

Це сталося мовби раптово: хлопчик, який ще вчора любив мережити аркуші постатями звірят та машинок, враз прокинувся від палкого «дихання» ритмами гнучких ліній, творення бездоганих гармоній кількома помахами пензля, вмоченого у чорну туш. Нібито блискавка здогаду, а чи згадки відкрила Стасові код перекладу усього безмежжя барвистих вражень на мову чорно-білого любовплинного «гукання»-римування.

Впізнавані, цілковито індивідуальні обриси кожного дерева, кожного закутка нашого старого «саду-лісу» постають на цих аркушах як вияв єдиної всезагальної згоди, єдиного задуму першотворення. Навіть стихійні сполучення рослинних форм та буденного реманенту явлено тут напрочуд поетично — вемов у партесному співі, де кожен голос лине цілком розкуто, а радіє й наснажується не так з самовитою волі, як з відчуття включеності до сонму інших піднесених голосів. Музичні асоціації зринають тут повсякчасно, бо ДЕРЕВО осмислюється Стасом як ідеал вкоріненості та окриленості водночас, де панівний, родовий голос, єдиний пластичний мотив розгалужується і плине, мальовничо бринить на зламах — «колнах», розлітається приском снаги і зливається з повітряними струменями, матеріалізованими через легкі лінії та штрихи.

Опріявлення невидимого — повітряних повівів, сильових потоків — походить тут не з бажання відтворити певний природний стан чи настроєвий імпульс, а з бентежного осягнення єдиної всепроникної структури. Певно, саме тоді стежкою власного досвіду хлопчик дістає істини, дуже близької до тієї, що її сформулював Василь Стус в одному з нині надрукованих листів: «Поезія — це подих небуття. Це повіз у Бозі (тобто стан Божої субстанції) нічим не спонукуваний, просто НАЯВНІ сліди саморуку природи, просто вітер Усєсвіту».

Ерархами саду постають на Стасових образах могутні групи. Тут усе заперече статистику буденного зору. Тут дерево — чаша світлової енергії, гілля — викиди океанічних струменів. У весняних мальованих візях дерева квітнуть чи квітом, а чи зірками. Саме квітвання — це звільнення «світючої» снаги дерева, це вияв небесного у земному.

Так розуміли суть квіту старі петриківські майстри. До речі, спостерігаючи за рухами Стасового пензля о тій порі, я щоразу дивувалася їхній подібності до рухів руки Надії Білокінь. І хоча Стас ніколи не вдавався до декоративного розпису і з Надією Оврамівною йому вже не випало запізнатись, його образи періоду відкриття САДУ озвалися саме тим, добре відомим мені «прапетриківським» танком руки. Влучні мазки-дотики, ритмічні злети-скидання пучки і вигини кисті на тяглих лініях... Доля дарувала мені зустрічі з Надією Оврамівною Білокінь за два-три

Портрет п. білокінь. 1993 р.

Продовження на с. 10

У класі академії 1997 р.

Продовження. Початок на с. 8

місяці до народження мого сина. Досі я не спізнавала яскравіших мистецьких вражень. І як чудно мені було за тринадцять років побачити ту саму пластику руки у рідної дитини! Не схильна до містики, я, проте, вірую в «голос крові», що його дано почути «...І мертвим, і живим, і ненародженим».

Лише чорним по білому Стас відтворював буяння тьупанів. Перебігами контрастів, пластичним напруженням композиції показував ПЕРЕДІСТОРИЮ зростання. Стебло квітки підноситься тут мовби над полем змагань. Бело росте, долаючи смуги тяжіння, «дорогою ціною» здобуваючись на вільне розпросторення. У всьому — душа і думка автора, який змалку дбав про те, аби ВИПРАВДАТИ своє існування перед родом.

Іноді у просторі чорно-білих плинних перетворень з'являються люди — косар у брилі, гончар при крузі. Гончареву постать Стас малював неодноразово — то підсилюючи динаміку, то «збавляючи оберти» у круговерті мазків. На тому чи іншому варіанті середовище завжди було перейняте ритмами людських дій чи намірів. Відлунням гончаревих рухів бриніло усе довкола, на творчість заповідалося в самому повітрі майстерності. Куточки інтер'єрів було змальовано умовно, тими самими непомітно легкими мазками, які являли й «сліди саморуку природи» поміж дерев. Адже саме життя саду породило першу хвилю «дорослої» творчості хлопчика, відкрило йому пристрасність дерева, жертвність квітки та загадку їхнього зв'язку з НЕБОМ. А ще чорно-білі Стасові поліфонії тієї пори знають відкриття саду, як місця, де стихійне живе у злагоді з постійним. Завіт рослинних поривань межують тут з ритмічними пасажами штахетів, тичия на грядках, цегляної кладки. Інший художник, можливо, просто уяв би ці позирні дисонанси у формі ефектних мережив. Для Стаса ж то був ще один з порогів самопізнання, ідентифікації власного потягу до порядку на тлі бурхливого ліризму чуттів — з подібними «сполуками незбіжностей» у довіді.

«Я бачив, як із тремтливого повітря, з ферментації перенасиченої атмосфери виділяється і матеріалізується квалпне цвітіння, переливання і розпадань...» У виразних літературних етюдах Бруно Шульца Стас волів би відчуті світліший розвиток доконечної мети. А проте наше спільне читання тоді надрукованих «Цинамонових крамниць», гадаю, посилює хвилю резонансу Стасове «бачення невидимого». Сина зашквалила також графіка Бруно Шульца, дещо близька до Гойнських «Капрічос», якими Стас захоплювався. Водночас досвід Шульца, генія, трагічно замкнутого у «самості» безнастанних метаморфоз, спонукав Стаса до пошуків ПЕВНІШОГО — струнких ідей та структурної ясності, що надали б сучасному мистецтву ознак нової класичності, здатності до активного впливу. Такі наміри чотирнадцяти-п'ятнадцятирічний Стас висловлював просто, і тут знаходячи привід для гумору та самоіронії. Однак самі його твори тієї доби забрили граничною напругою думки та пророчістю пафосу.

Початок студій у Дніпропетровському художньому училищі, відчуття нового старту озвались у Стасовій душі явою незвичайних обшпирів, потужних естетичних переживань. Уже на першому-другому курсі Стас дивував викладачів кількістю самобутніх пейзажів, виконавних поза програмою і ніби всупереч їй — там, де йшлося про роль світло-повітряного середовища. Постулат про його ланівну активність, про поглинання повітрям чітких обрисів та чистих барв — незмінно

викликав у Стаса заперечення: адже навички ілюзорного відтворення реальності, легко засвоєні ним, як мелодія абетки, не мали права на всезагальний диктат, коли художник втілював думку про вічне і суттєве, коли умовність ставала правдивішою від узаконено-механічної адекватності зорових відбитків.

Не всім дано було збагнути, що упертий опір Стасів походив не з вікового анархічного зухвальства, а навпаки, з гострої відповідальності за вольове «наповнення» часу змістом власних пошуків. Стас не дозволяв собі тривалого розкошування у колі легко досяжних істин, приємного гоїдання поміж шаблями годин і років. А життя у згоді з часом поставало йому ритмічним сходженням без зупинок, коли сама людина напруженням м'язів, розуму та уяви РУХАЛА час, знакувала здобутками кожен крок у метричній системі долі.

У прямому і глибшому розумінні для мого сина то була пора ВИХОДУ ЗА МЕЖІ САДУ. Натомість йому відкрився СТЕП як простір історії, як рельєф української душі. І враз наче подалені п'яні рослиноповітряні появи-сплески мазків. Танок руки змінився розгонистим РУХОМ ЛАДУВАННЯ. Вповні означилася потреба великих форматів. Так само, як і досі, Стас малював і писав лише з природи, але кожен пейзаж, привезений зі степу, замість аля-примної настроєвості, був насичений концентрованою снагою гарту. Слово «насичений» — провідник до ряду влучних відлунь. У НАСИЧЕНОМУ розчині прагнень зароджувались і зростали кристали нової образності. Тож саме пластикою кристалічних побудов озвались тогочасні Стасові образи степу. Жага конструктивності, прагнення дати раду всьому подрібнено-млявому, зневірено-знеформленому в житті людських чуттів, у новітній «українській душі» — породили цю урочу монументальність побудов, рішучу вугластість обрисів, передзвони карбованих ритмів. Стас ніби прийняв виклик часу, впізнав «суворість знаків» у тому просторі, де зір млюсного лірика розфокусувався в традиційній «м'якості пагорбів».

Степові краєвиди тієї доби явлено переважно у вертикальних композиціях, не надто характерних для Стаса в подальшому творенні пейзажів. Але то була пора духовного вибору, коли людина важить і долом, і небом своїх бажань, усвідомлюючи, що всі її практичні вчинки відтепер підпорядковуватимуться горішній меті. Чи не тому і земля, і дерева, і небо на цих краєвидах мовби виплекано з одного матеріалу — доволі твердого, щільно-надійного і кристалічно-досконалого? Тут вільно зростають новим побудовам, але годі увияти драглі потаємних вагань.

У трибарвному чорно-біло-вохристому краєвиді з дорогою, що пружним зигзагом перетинає пагорб, чуємо гомін величній драми пошуку. Форми переднього плану, ніби сповнені начиння самодостатнього експресіонізму, виявляють цілковиту сумірність з образами впізнаваної місцевості у просторовому розвитку. Водночас це твір послідовно концептуальний. У неспокійних зламів, у надрах першопоштовхів прокидається «спогад» про архаїчний орнамент. З тяжкого боріння постає ясність принципу, несхибність ритму, а отже — можливість відкуки, передумови рівноваги. Стас сміливо узгоджує різногаомі маси, організує напрямок погляду й передбачає поступове підслення його руху. Фрагменти — «уламки» єдиного шляху, зрештою, набувають цілісності у підйомі на гору — крутому, але благословено вільному. Той прямовисний вигин-зигзаг знов озивається мотивом первинно заданого орнаменту так само, як усі воістину дерзновенні поривання мають виростати з генези виробленого напрямку. По-над горою — небо: не плинном легких хмаринок, а гордою вартою брил. «Камінням звучать і тривають, як камінь» (Е. Маланюк).

«Кристалічна композиція «ДЕРЕВА НА ГОРБІ» також наснажена духом мужнього сходження, виборювання, долаання. Єдиний моноліт, гранчато поділений на шаблі, складають і хвилі річки в основі цієї несхитної побудови, і схил пагорба з умовно ограненими «постаями» очеретів при березі, і дерева з кронами-римами до форми гори, і саме небо з карбами великих зрушень».

Здається, поштовхи небуденної радості породили фактуру краєвиду з тополями при дорозі. Між тим, у розмові, замість «зрадіти», Стас здебільшого мовив «звеселитися». Певно, уважав це слово виразнішим, а можливо, ближчим до «весілля серця» Сковороди — митця, уподобаного ним змалку. «ТОПОЛЯ» — це не «відтворення пейзажного мотиву», а захоплений вигук: «Іду!» — на той поклик, що його вчувають не вухами, а серцем. Відкрилося, озвалося, настало. Саме повітря двигтять тектонічними зламами буття. Білі прожилки подряпан на масивах широких мазків немов оприявнюють текстуру невидимих крил над кремнистим шляхом. Тополю теж уподібно до величезного крила, а чи колеса, який зродився з самої плоти землі і доростає до крил горішніх. «Сум росте, мов колос», — Стас любив цю поезію П. Тичини, виспівану Галею та Лесею Тельном. Але «колос» його тополі росте не сумом, а громом розколин:

*В моїм серці і бурі, і грози,
І рокотання — ридання бандур.*

Колорит «Тополі» — складний, умовний, утворений полісками ясних барв у «п'ятканні», водночас зібраний наскрізнаю основою темно-синього. Такий колорит та «пернатий» мазок з проблемами панують у кількох малярських Стасових творах того періоду. Поміж них і м'єський пейзаж з хідниками старого парадного, і портрет сестри Дани, сповнений загадкової експресії, і трифігурна композиція «Жінки», де цілком прозаїчний мотив — нарізування фруктів — явлено як суворо матерію, як «творення з темярви», викрешування

живого вогню у колі таємничих. Пам'ятаю, тієї пори Стас дещо «приміряв» на себе виражальні засоби Івана Димитрова — Майстра. Не так відомі портрети болгарського художника, як його «Жетварі» — жінці в облозі напрути і спеку чарували мого хлопчика клекотом барвної магми. Ці картини просто вбирали сивові очі, і його смійви мій острах перед таким буянням малярських пристрастей. Так чи інак, а єднання з Майстрою-Майстром прийшло до Стаса у стихії палочого степу. Здавалося, що одного дня вони мовби повернулися з етюдів і відтоді наче показували одне одному свої набутки. Це тривало не надто довго. Стас волів цілком самостійно шукати свої шляхи поміж крилами степових тополь.

Водночас відбувалося нове повернення до образів саду, рідної вулиці — немовби на тлі степових вражень, у ритмах кремінного кресання-карбування. Ідеться про чорно-біле «вугласте» малювання тушшю на папері. Пафосом напруженого здійснення перейнято ці роботи юного Стаса. Швидко і непомітно, одним відхідом він творив складні, на диво врівноважені композиції. Давалися взнаки уроки компонування, майстерно ведені в училищі викладачем Григорієм Чернетю, та здорова культура бачення, зроду властива могому синові. Ці твори народжувалися поза жодними впливами, оприявнюючи палкий пульс почуттів та послідовний аналіз, висновування єдиної нитки — мети поступу. Тієї літньої пори у перервах поміж малюванням Стас, коли не майстрував щось у нашому напівселянському господарстві, то гортав репродукції Г. Нарбута — завжди з усміхом органічного задоволення. Так само пестив поглядом книжечку з малюнками Конончука або всоте перечитував «Енеїду» Котляревського з ілюстраціями Базилевича. Перебуваючи в аурі видатних графіків, він, проте, цілком незалежно від тих тяжінь творив тоді дещо, на мою думку, виняткове.

Трійко дерев ривками могутніх зусиль підносить-підважує одну-триєдину крону. Тут немає місця спокійному поступальному рухові, вільному розпросторенню-розвиванню. Три стовбури наче затиснуто поміж двома бриластими масивами. Гілля не РОСТЕ, а героїчно ТРИВАЄ, вже по зламах випручється з пасток, тяжко й уперто вертається до призначеної мети. Спершу здається, що лише обрис дерева натякають на життєву реалістичність композиції: довший і частіша ніби існує в образних вимірах нефігуративності, самовито експресивно виражальності. Та вже друга хвиля уваги відкриває цілком впізнавану основу пейзажного мотиву: рядок штахетів, білу постать песика. Це наше подвір'я з його буденними реаліями, вшанованими Стасовою перепусткою до світу мужніх сповідей та драматичних пошуків.

На програмове завдання «пейзаж зі стафажною постатью» Стас відповів зливою «кристалічно-монументальною» графікою. Не грайливі й не химерні, а позитивно-вольові імпульси його уяви віднаходили в кожній миті життя ритми і знаки ЗАКОНУ, ладу. Те велике завзяття відкривача, художника у змові з самим еством природи — породило особливий, сказати б, теплопатетичний стрій його «вуличних» композицій. Там, де з'являється маленька постать, скелі дерев, ці генератори космічної снаги, сурми горішніх передчуттів — ралпом виявляють пластичну прихильність до людини, зводять над нею склепіння крон, захищають живими арками-оберегами. Постаць сприймається не у реальних, а у сутнісних масштабах: вертикалі дерев перевершують усі межі уявленя про висоту рослини. Древа сумірні не з анатомічними параметрами людини, а з величними порівняннями природних сил як витвори, викиди бурхливого натхнення землі. Далеко у перспективі вулиці — дрібний значок постаті. Але ближчі дерева уже лаштуються зустріти людину. Таким чином, як завжди, у Стасових творах енергія взаємин зі світом стає явною, матеріалізується у самій пластичній динаміці побудов. Дбаючи про життєвість картин, враження присутності-причтеності, автор водночас у межах реалістичних обрисів являє зони суто абстрактної образності. Здебільшого це «оази» крон. У краєвиді з умовною вербою таких оаз дві: перша — ліворуч угорі, понад дахами. Це насичений осередок вугласто-рухливих плям, струнко-делікатних фібрів-сполучників, таємничих проривів поміж зигзагами траєкторій. Такі напружені сполуки контрастів десь на денці своїх бурхливих джерел відчувають теплий дотик декоративності, просту ходу «бігунця».

Друга зона самодостатньої виразності — праворуч. Крутий вигин дерева-арки стає оправою для цяточки постаті. Чи то є коси верби, а чи фантастично велике зело — умовним пісенним образом «лист широкий». Піднісися рослиною одноствайністю вертикалей, відтак утворивши вишукане склепіння, ті дивовижні пагони набирають нової, активнішої характерності, коли вертаються додоло другим кінцем дуги. Це вже наче інша субстанція: різко огранені площини бринять жагою перетворень. Зірчасті промені встеляють шлях: ЛЮДИНА ІДЕ. Дві крони — дві реакції на яву людини. Маленька постать — і незліченність виявів життя.

У рамках виконання суто навчальних вправ першого курсу училища п'ятнадцятирічний Стас, на мою думку, відкриває своєрідний «ефект поставання». Уперше це виявилось під час роботи над натюрмортом, який мав бути збагачений пейзажним мотивом зі стафажем. Тривалий час компонування не вдавалося. І хоча ескізи вражали своєю красою, Стас відкидав їх, «бо повинно бути ще щось понад цим». Я знала, що син мав на увазі. Він шукав такого зв'язку компонентів, який би образно моделював закономірні взаємини на різних рівнях життя. Нарешті те «щось» утілилося.

Можливо, допомогла довіра до моторної пам'яті руки, яка «пригадала» тверду вуглистість дитячих Стасових малюнків. Можливо, бгачки цупкої скатертини на нашому столі підказали форму «структурної одиниці», котра струнко організувала б просторове ціле. Отже, трикутник запанував у композиції з предметної спорідненості. Відтоді мене завжди захоплювала синова здатність уникати холодного схематизму у творенні дещо кубістичних побудов. Стасова «геометрія» завжди сповнена буремного будівничого духу.

Одне слово, на тому виплеканому натюрморті стіл ніби оживає рельєфом плато, де є золотаві горизонти, є тіняві западини і сині хвилі-бгачки для «кораблика»-скриньки. Бачимо саморухому суть перебування творчого духу у середовищі кімнатної роботи. Квітку-птаха наче породжує сам згущений простір, пірамідальні кристали листя ніби зримо являють огранення думки. «Око» суцвіття ніби зримо являє в собі стрункі ритми «бігунців», приємно простих, переможно-регулярних у мінливій, розмаїтій стихії столу-плато. Діагональ погляду єднає палкі алами одухотвореного поля стільниці та холодний квадрат вікна з чорною цяткою постаті. Вона така далека і відчужена, водночас сама її дематеріалізованість, умовна номінальність мовби озиваються урочістю, неминучістю закону. Це, безперечно, не та традиційна стафажна постаць, яка має сприйматися лише одиницею метричних порівнянь: це таємний ЗНАК ПРИСУТНОСТІ у просторі, сповненому живлющої енергії. Є магнетичний зв'язок поміж постацією та золотавим «плато», місцем пошуків та невидимих змагань духу. І саме ця субстанція НІВИТО НЕЖИВОГО є найактивнішим джерелом тяжіння... П'ятьма роками по тому Стас знайде інші «мовні» засоби, аби відтворити потужну силу речей у середовищі академічної майстерні, де студент пише портрет натурниці. Але на світанку мистецького пориву сини уже відчував це всепроникне пульсування життя у довіллі, його «більшість» і дужчість від людини. Тому в ранньому натюрморті, в одночасовому з ним міському пейзажі «ЧЕРВОНА АРКА» та численних експресивно-монументальних «кристалічних» краєвидах тієї пори значок постаті уподібнено до тендітного приймача доколішніх вібрацій. Це не подорожній, не перехожий — це те «життя серед життя», якому дано усвідомити велич цілісного ладу.

Наступного літа Стас по-новому відкриває для себе степ. Уміючи відтворити стан дня та особливості повітряного середовища, він, проте, надає перевагу іншим, вищим завданням, що їх диктує вже доволі зріле сестро художника. Щодня — виїзд за наше селище Ігрень-Огрінь, у степи поміж Борзенкою та Василівкою. Стасів велосипед, ще зі шкільних років мого художника оснащений саморобними саквами для малярського начиння, їхав наче під вітрилом, бо в руці чи за спиною «вершник» щоразу віз великий шмат картону. Задум потребував ще ширших, ніж досі, форматів: адже у панорамах наших степів Стасові поставали шляхи історії.

На той час мій син прочитав уже не одну книгу з

пововідкритої історії України — від давнини аж до національно-визвольної боротьби 40—50-х років. Разом ми переслуховували живі свідчення наших краян про життя лощманів Дніпровських порогів, про голодомори, про розмах ОУНівського антифашистського підпілля на наших теренах. Стасова душа палахкотіла передчуттям нового, у думках бовваніли постаті майбутніх історичних картин. Тож пророчо-потужні панорами степу вже сповнені цього двигіння уяви, незримої присутності уже не людини-самітника, не пробного знаку, не цятки у безмежжі, а народів на гонах століть.

Тут слід згадати, як ще наприкінці 80-х років у Січеславі-Дніпропетровську утворилося мистецьке товариство «Степ». Задум належав художникові Володимирові Лободі. І хоча об'єднання невдовзі розпалося, дух творчого дослідження надпорізького степу як стихії з особливою вітальною силою «свшан-зілля», здатною відродити саму суть українства у заблуканих долях, — цей дух і досі живить пошуки тутешніх митців. Попри тридцятип'ятирічну вікову різницю, велими яскравого «степовика» Володимира Падуна та мого сина єднала зворушлива творча дружба. Незалежно одне від одного городянини Володимир Макарович та мешканець Ігренської околиці Стас часом обирали одні й ті самі місця для творення степових пейзажів. Між тим, у розгонистому Стасовому живописі того літа я впізнаю і струмний полеміки з шановним майстром. Володимир Падун уже відколи був схильним до малярського моделювання декоративно-локальної «домівки» з матеріалу найрізноманітніших натурних вражень. Стасові ж степові панорами 1993 року подають картину могутнього ладу не в ознаках затишеного концентризму, а в безнастанних перепадах тяжіння, у вічній праці Всесвітньої Думки над укладанням повсталих полів впливу, сполученням свавільних зон, урівноваженням силових реакцій. Уявлення про великий природний порядок як статичну ідеальну структуру Стас збагачує явою тривоги та дерзання, самого ПРОЦЕСУ вищої гармонізації форм, явищ, подій. Тут немає епічного спокою. Хвилі горбів раптом утворюють кратери закрутів, вільний розсіп стежин враз поймається синкопами зигзагів. Щось розверзається і зливається у новий цілості.

Шляхи — велетенські гадюки...

Невгнутий, розмірний крок...

О. Ольжич

Так, це той самий степ і ті самі горби, що їх Стас ще рік тому змальовував гранчастими скелями поміж кременистими шляхами. Але разом із періодом першого суворого гартування відійшов і «кристалічний» максималізм пластики. Натомість сяйнуло відкриття надійної, але безмежно рухливої, неупослабно дієвої всеєдності: «Є незмінна земля, і усе на ній зміна невпинна» (О. Ольжич). Аскетизм колориту змінився вельми своєрідною мальовничістю, коли годі було б вирізнити «гарне небо» та «пречудовий діл». Ні, Стас умисно являє небо, землю, воду подібними фарбами й ніби важить однаковою мірою щільності: хмари — то є подоба пагорбків або кушків у байраках, небо запліднене зеленню рослинності, сплини корів — достоту, мов схили горбів. Тут — мандрівні «отари» чагарників і «вкорінені» масиви корівок на пасовиськах. Тут — пантеїстичний вузол усіх живих та умовно неживих стихій. Сама земля, живлюща субстанція степу — містить у собі все, що понад і поза нею. Чи не з ества долішнього степу рине утору блакиті? Чи не його волею зелені крони злітають хмарами? Чи не з його гарячого глею зліплено наші ставні тіла й непокірливу вдачу?

Тут вітри не страшні. Тут земля гудзувата
Напинається м'язами впертих горбів.

Є. Маланюк

Стасові пейзажі 93-го року озиваються героїкою історичних переживань.

Але дедалі більше атрибутів сучасності помічаємо у просторі Стасового «правічного степу». Творчий скуток наступного літа узагальнено у краєвиді «СТЕП» зі стовпами електромережі. Досі Стас писав пейзажі лише а la prima. Усі імпульси узагальнені, усі візії умовної образотворчості спостигали автора там-таки, на місці натурного споглядання. Тепер сімнадцятирічний художник збирає враження поступово, компонує на основі кількох графічних начерків та малярських етюдів. Нарешті довершує роботу вдома і прилаштує полотно над своїм ліжком, засвідчуючи: «Це пейзаж, яким я сьогодні цілком задоволений».

І справді, що вдумливіше Стас готувався до завершального етапу, та свіжішою й емоційнішою виглядала картина степу. Уже переживши «бурю» і «натиск» двох попередніх літ, спізнавши смак ризикових провівів до самовитої експресії, викувавши ключа до різних рівнів сприйняття та реєстрів звучання, мій художник переходить до реалізму з глибоким тяжлим поглядом. Це життєвість, далека від ілюстративності, учнівської ретельності та розслабленої імпресії водночас; життєвість, позначена образною добрістю, а тому відкрита до найширших асоціацій, засіяна зерном умовної метафоричності ЗСЕРЕДИНИ. Тепер, сказати б, не кардіограми зрушень і не змагання стихій, а саме ДИХАННЯ ПРОСТОРУ веде і вабить автора. На відміну від попередніх степових панорам, написаних переважно з високої точки «над-осягання», «СТЕП» — 94 побачено «з дороги», очима мандрівця, і то мандрівця у стані стрімкого руху: розфокусованість барвного «місива» на передньому плані, рішучість діагоналі-шляху, погожа виразність обрисів на віддалі — все ключе наш погляд «слідом» за невидимим героєм-автором. Отже, мовчазна полеміка

з викладачами щодо «розчинення у світло-повітряному середовищі» триває. Стасів реалізм остаточно обриває патрона — думку, надзавдання, основу для порівнянь та алюзій, — відмежовуючись від влади ілюзорності.

Що ж до реалій сучасності — стовпів, — і тут читаємо репліку внутрішньої полеміки у роздумах про жанр історичного пейзажу. На той час керівник курсу Григорій Олександрович Чернета глибоко шанований Стасом наставник, розпочав роботу над серією історичних краєвидів, трактуючи цей жанр як образки рідної природи, не займаної цивілізацією. Стасові такий погляд видавався дещо спрощеним. До того ж, усі механізми, пристрої, споруди та ужиткові речі, виготовлені людиною задля добра, змалку викликали у синові повагу та зворушення. Він любив пізнавати фактуру, пестити поверхню таких предметів — хай серійних, випущених з конвейєра, — і часом ладен був поставити їх до одного ряду з етнографічними пам'ятками, виробами давніх майстрів. Гадаю, що певності надавало тут Стасові його загострене відчуття часової ходи: людству, мовляв, ніколи надміру віддаватися ностальгії, — маємо осмислювати суть доби, осягати її предметне наповнення, матеріальне начиння крок за кроком, у кожному дні існування.

Отже, похилений стовп на передньому плані пейзажу «Степ» — то не лише ритмічна одиниця, заримована з трьома вертикалями віддалік, — це повнозначна жива постаць «героя» з доволі драматичною долею, невід'ємною від долі зела та глею. Є у «Степові» дитинна поезія абрикосових дерев, дівочі постави манюних деревин праворуч, є і неохитність вольової зваги — у прагненні до обрїю, у різко батованій смугами далечі, зрештою — у цій незрадливо високій варті стовпів.

Згодом, на першому курсі академії Стас вшанує постаць Київської радіовежі, надавши їй сольної партії у сонмі голосів загадкового нічного краєвиду. Степ же його останнього ігренського літа (пейзаж «ПРИДНІПРОВСЬКИЙ СТЕП») являє нам зрілу доконечність знань. ПРОВІДНА ДУМКА походить з самого ества землі. Вона спрямовує рух стихій і погляд людини від лірики поземного проростання, від тремко-локітного миготіння переднього плану до неуніжно-гострих альтернатив даліни, до живлющих осянь на роздоріжжях, де дійсними є вже не чуття, а чин, не споглядання і дослухання, а вибір.

По рівній грані двох світів ідеши,
Що, наче скло, невидима і гостра.
І тягне, рве глибинами без меж
Одкрите серце ненаситний простір.

О. Ольжич

Смуга урочого світла у перспективі пейзажу «Придніпровський степ» так нагадує племінні комети в ранній історичній картині Стаса «Ява комети запорожцям та Богданові Хмельницькому...». Думка про відповідальність перед собою і часом раз у раз поставала синові у видимому пластичному втіленні навіть там, де «у формах самого життя» він змальовував чистий краєвид рідної околиці.

Востаннє Стас написав наш степ восени 1996 року. І постала пейзажна композиція з двома постацями «антигероїнь». Полотно мало назву «ЯКА ЧУДОВА ПРИРОДА!» і було сповнене болю, іронії та жалги «ненаситного простору» водночас. Хоча картину було скомпоновано доволіно, на основі різних натурних вражень, наші краєни одразу впізнають тут Синельниківську трасу, яка веде до гігантського звалища. Уже за кілька кілометрів до нього примарними медузами ворущається довкола шматки поліетилену, але подекуди ще прозирають живі лани і зелені вибалки — достатня пожива для «поетичних натур», геть позбавлених справжнього співпочування з природою та історією Вітчизни. Повернувшись спинами до степової могили, до землі, що червоно-болісно волає — пробі! — дві городянки бачать лише те, що волюють бачити: буколічні моріжки «за кадром» картини, поза межами «помарнілої пустелі, кинутої Богом».

Композиційно автор вибудовує мізансцену — порівняння, перегук двох груп постатей: «хто» викликає більшу відразу — традиційно «підсудні» ознаки цивілізації — електрошогли праворуч — чи парочка «шанувальниць краси» у конвульсіях захвату? Значна іскіція гротеску усуває жодні сумніви. Тож не плоди організованого інтелекту, а навпаки — випари стихійно-безформної, сентиментально-незайманої душі «пробуджують химери» байдужості, зради, зісуття.

І знову згадую безмежну багатозначність відтінків, яку вкладав Стас у слово «наївність». Востаннє воно відчайні-гірко пролунало з його картини про розгром Запорозької січі «Наївні», невироблені, невігражені відповідальністю природи несуть у собі небезпеку руйнації.

Гадаю, полотно «Яка гарна природа!» докинуло б досить вагомого аргумента у полеміці стосовно «історичного пейзажу» України. І хоча ця робота має право на статус жанрової картини, в задумі то був саме пейзаж — пейзаж у контексті новітньої історії. Взгагалі, уже виявивши у собі здатність до генерування ідей пластичної надвиразності, Стас, проте, ніколи не уникав засобів прямої публіцистичності там, де мотив твору міг звично асоціюватися з мистецьким полюванням на чисту красу. Божий дар, скарб хисту вагою своєю денно і нічно нагадував Стасові про те, що «під час облоги» він не має права тікати у віртуальну реальність спонтанно-мальовничих марень.

Наталія СТАРЮК

Продовження в наступному номері.

Продовження. Початок у ч. 7—11 за 1998 рік; ч. 1—3, 5 ч. р

На мальовничій Золочівщині, над річкою з ім'ям Золота Липа, що немовби зійшло з рядків народної пісні, постало ще в XIV столітті це невелике містечко, відоме і своїм старовинним неприступним замком, і довголітньою боротьбою з татарськими нападниками, і вмлістю тутешніх майстрів-ремісників. Прадавні перекази й повір'я зашифровані у його простій і водночас таємничій назві — Поморяни...

Як свідчили документи кінця XV століття, Поморянський замок було засновано в середині XIV століття шляхтичем Миколаєм Свинкою. На жаль, вірогідність цих свідчень не є незаперечною, але відомо принаймні те, що століттям пізніше власником села Поморяни в Руському воєводстві був нащадок цього шляхтича — Ян Свинка. Саме на його прохання король Казимир IV видав 1456 року привілей, яким дарував селу права містечка й призначав щотижневі торги. Вже перші десятиліття міського побуту Поморян позначилися неспокоєм: 1489 року молоде місто зазнало татарського нападу.

Тоді ж, наприкінці XV століття, Поморяни одержала в посаг дочка Яна Свинки Анна Сенінська. Її нащадки Ян та Вікторин Сенінські домоглися 1504 року від короля Олександра надання містечку маґдебурзького права. В Поморянах з'явилися ратуша й лава — міський суд. Пізніше це право підтверджувалося в 1552, 1569, 1584 роках. Міщанам було дозволено торгувати «всіляким крамом» на тижневих торгах і двох річних ярмарках.

Буремне XVII століття ознаменувалося

для Поморян перш за все зміною власників: 1620 року містечко, що налічувало тоді всього 150 дворів (до такого зубожіння міщан спричинився черговий татарський напад, що відбувся 1607 року), перейшло до власності родини Собеських. Сполучені «руські шляхтичі Собки», що, за словами літописця Самійла Величка, «задня тимчасової честі й мирської слави відки-

ПОМОРЯНИ

нули благочестя, стали ляхами й називалися Собеськими», ревно взялися за поширення в місті католицької віри. Було наведено до католицизму численні громади ариян та кальвіністів, побудовано 1633 року дерев'яний костюл (пізніше, 1691 року, на його місці з'явився кам'яний храм). При костюлі було засновано також притулок для старих людей. Зміцнили Собеські й заснований їхніми попередниками в XVI столітті замок. Але ці заходи власників-католиків не злякали впертих, відданих предківським звичаям «русинів»: у тому ж XVII столітті в Поморянах з'явилася дерев'яна українська церква, що збереглася до наших днів.

Двічі, у 1648 та 1655 роках, облягали Поморяни українські козаки під проводом Богдана Хмельницького. 1653 року до містечка знову вдерлися татари: хитромудрі міщани зуміли перепинити їхній напад, спустивши воду на греблі, і — «хто не потонув, той у

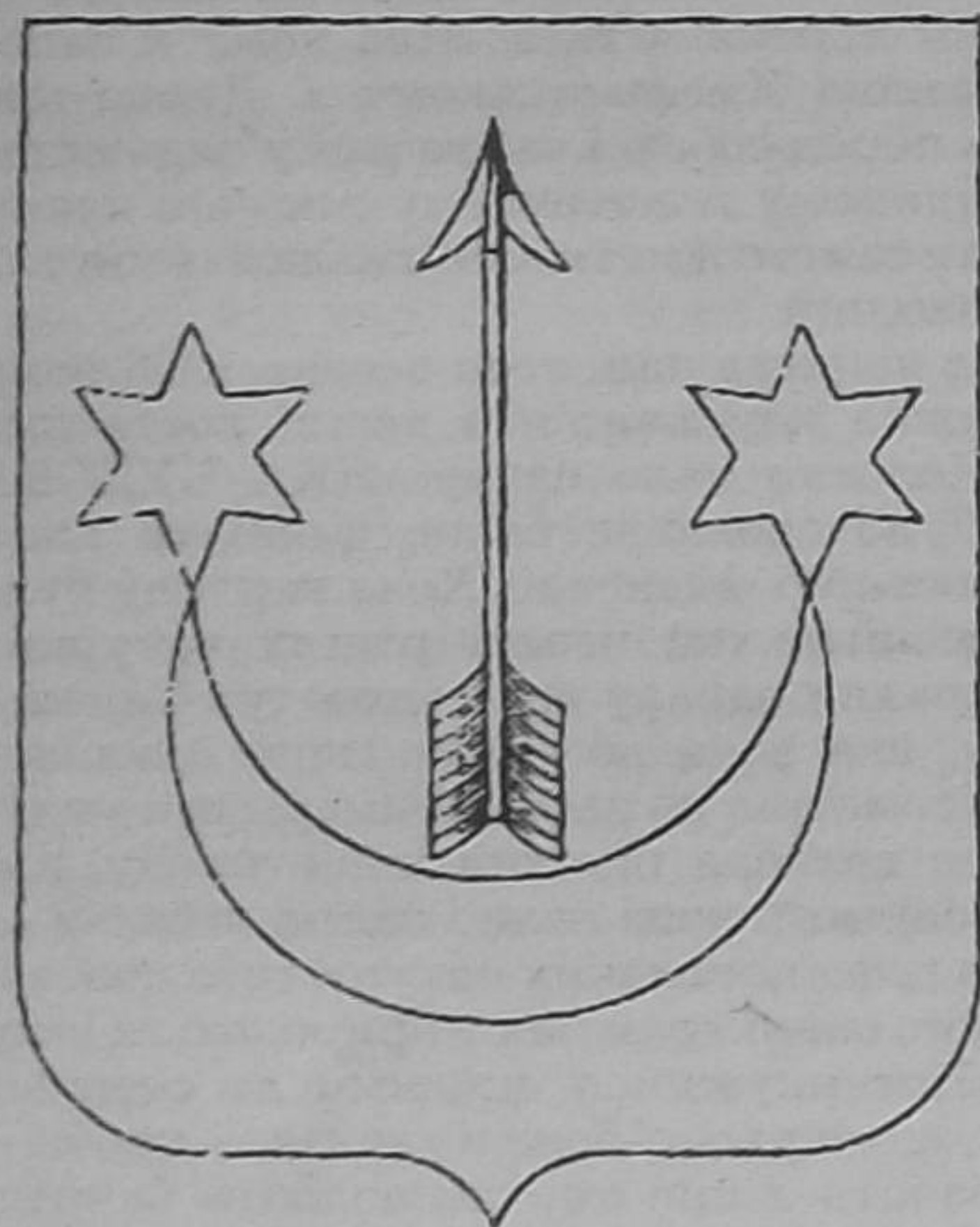
полон пішов», як згадували пізніше очевидці тих подій.

Чорне тавро «татарського лиха» тяжіло над Поморянами й пізніше: один з найбільших нападів на містечко відбувся вже за королювання Яна Собеського (до речі, власника Поморян), у 1675 році. Щоб якось поліпшити добробут міщан, король видав 1676 року новий привілей про звільнення їх від податків, а 22 серпня 1684 року підтвердив маґдебурзьке право. Тоді ж Поморяни одержали герб із зображенням свого святого

Наприкінці XIX століття містечко, приписане до Золочівського повіту Королівства Галичини, мало броварню, три млини, тартак, аптеку, двокласну школу з польською й українською мовами навчання. В Поморянах працювало близько 40 кустарів-ремісників, серед яких були шевці, кушніри, ковалі, кравці і навіть один слюсар-механік.

Закінчити розповідь про минуле Поморян хочеться дотепними словами відомого письменника-гумориста Осипа Маковей: «Тихо так, немовби місто й не було таке стародавнє та славне. Бо ви, може, й не чували, але се стоїть в усіх учених книжках, що наше місто не яке-будь...» Ці жартівливі роздуми цілком могли б стосуватися й минулого містечка над Золотою Липою — нинішнього селища міського типу Золочівського району Львівщини.

І знову перед нами Золочівщина — тепер уже долина повноводого, швидкоплинного Західного Бугу. Невеличке село з химерною, немовби чужоземною назвою — Сасів. А ось рядки з привілею короля Сигізмунда III 1615 року, яким руському воєводі Янові Даниловичу було дозволено «на місці свого дідичного села Коморова» заснувати укріплене містечко, що перебрало назву від родового герба свого власника...

Угорський шляхетський герб під назвою «Сас» із зображенням стріли, золотого півмісяця й двох золотих зірок на блакитному тлі з'явився в Галичині, за словами польського хроніста Длугоша, ще «за руських князів». Приніс його сюди Стефан Венгрин, син мараморського воєводи Саса. Нащадками Стефана, як говорить легенда, були десятки дрібних українських шляхетських родин, серед яких відомі Даниловичі, Кульчицькі, Крушельницькі, Яворські, Турецькі, Комарницькі. Від цього герба, за давнім

звичаям, дістало своє ім'я й містечко над Бугом — маєтність Даниловичів.

У привілеї 1615 року новозасноване місто визначалося як оборонний форпост на шляху «наїздів ворожих», тобто частих у XV—XVII століттях татарських нападів. Міщани звільнялися на чотири роки від податків, діставали право на тижневі торги по середах і суботах і на три річні ярмарки — у дні святого Станіслава, Архистратига Михаїла й Миколи Чудотворця. Само собою зрозуміло, що гер-

САСІВ

бом містечка ставав родовий герб його власників Даниловичів — згаданий «Сас».

Уже наступного десятиліття в Сасові з'явилися перші храми — заснований Яном Даниловичем 1628 року костюл і дерев'яна Преображенська церква. Почали працювати ремісники — бондарі, ложкарі, ткачі, ковалі. Жваво велася торівля різним крамом і харчами, особливо медом і рибою.

1637 року дочка Даниловича Теофіля, одружившись з нащадком відомої вже нам родини Собеських, белзьким воєводою Якубом, дістала в посаг Сасів. Колишні «Собки» додали до своїх величезних маєтностей ще одне місто. Новий власник Сасова видав тогочасному міському вйтові, Себастьяну Буйновському, привілей на «доживотне» вйтівство.

Як і Поморяни, Сасів протягом XVII століття не раз потерпав від татарських нападів. Так само тяжко зачепив містечко великий напад кримських зайд на Галичину у 1675 році. Так само, як і для Поморян,

тогочасний польський король і власник містечка Ян Собеський був змушений видати для сасівських міщан привілей про поновлення їхніх давніх прав і вольностей.

Загалом пам'ять про Яна Собеського, переважно серед місцевої шляхти, зберігалася в Сасові досить довго. Так, одна з криниць на околиці містечка дістала назву «криниці Собеського», оскільки, за легендою, король колись пив із неї воду. Так само і в костюлі зберігалася бля-

шана «карнавка Собеського» з родовим гербом та вензелем цього монарха. Чи не подібні перекази мав на увазі знову-таки Осип Маковей, жартуючи в одному зі своїх оповідань: «Тут у нас польський король Ян Собеський танцював із ковалихою! Не знаю вже, як вам сказати — чи молода вона була, ся ковалиха, чи стара; але, здається — молода і гарна, інакше не полакомився б король...»

Тим часом у XVIII столітті Сасів, подібно до Жовкви, Поморян, Озерної та інших маєтків Собеських у Галичині, перейшов до їхніх спадкоємців князів Радзивіллів, а у XIX столітті — до іншого магнатського роду, графів Старженських. На той час містечко було зараховано до Золочівської округи, а з 1867 року — до Золочівського повіту Королівства Галичини.

Непридатні до рільництва землі змушували мешканців Сасова шукати собі заробітку з ремесел і торгівлі. Особливу славу мали сасівські гончарі, що з великим прибутком продавали на ярмарках свої вироби. Меш-

кали гончарі переважно в передмісті, відомому серед народу як «Бір». Працювали також бондарі, ситники, ложкарі, декілька стельмахів: лісисті околиці містечка щедро дарували їм міцну деревину. Єдиною фабрикою в Сасові була заснована 1865 року папірня, що виробляла пакувальний та цигарковий папір.

Колишню славу фортеці на татарському шляху зберігали хіба що сліди від замкових валів на горі, прозваному мешканцями Сасова «Городиськом». «На тій горі, вкритій лісом, стоїть кілька хат і видно сліди валів...» — зазначали наприкінці минулого століття польські краєзнавці.

Однак насправді Сасів не забув своєї минувшини. І досі височіє в селі чудова церква святого Миколи, побудована 1731 року. До церкви було перенесено з іншого храму давніший, змайстрований ще 1681 року в Жовкві іконостас, який розписував уславлений український іконописець Іван Руткович. Роботи його були окрасою храмів Жовкви, Потелича, Волі-Висоцької, Волиць-Деревлянської, Вишлого та інших містечок і сіл. Один з шедеврів майстра — «Перенесення мощів святого Миколи» — прикрашав саме іконостас сасівської церкви.

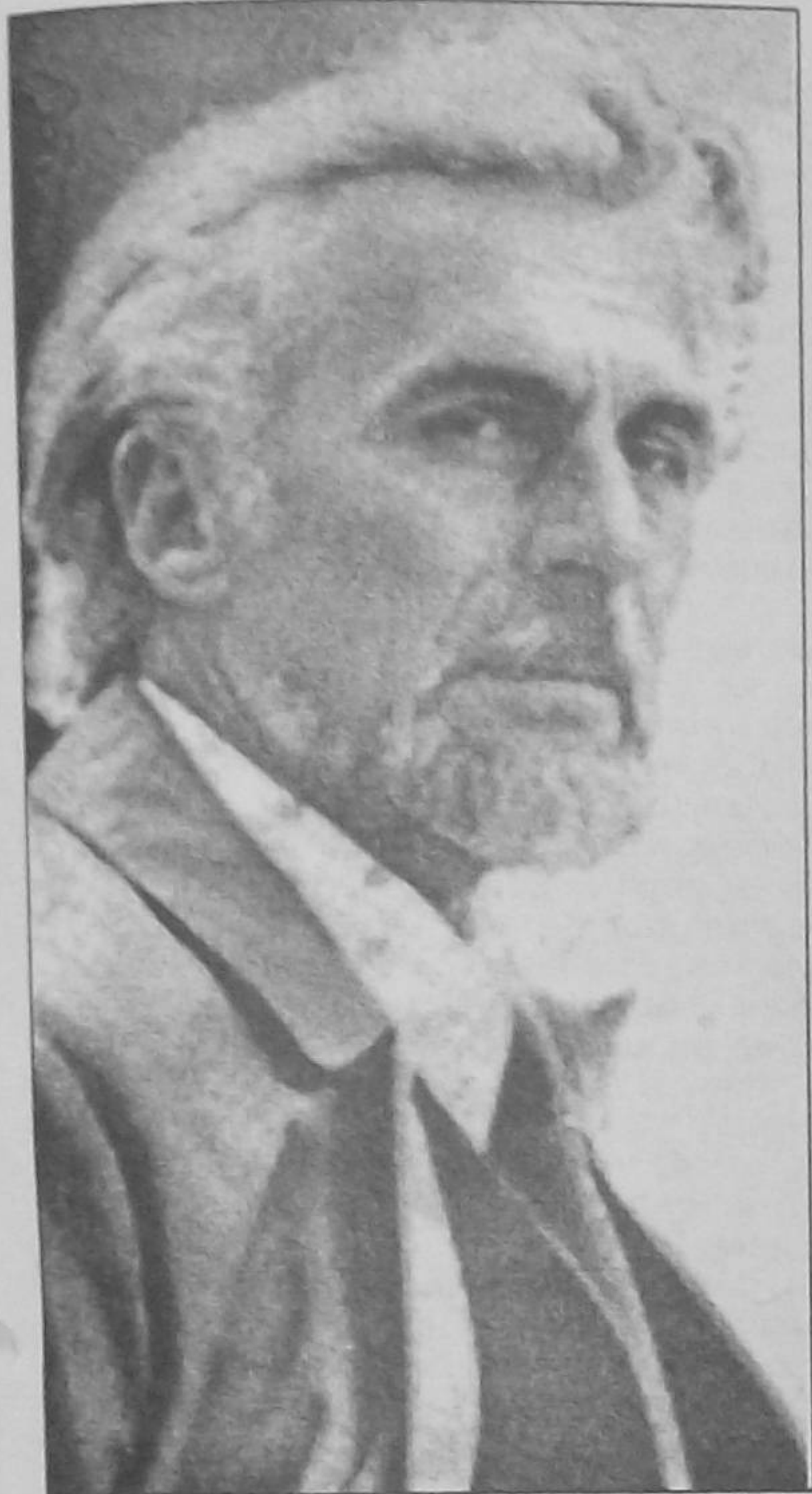
Давно вже забуто в Сасові оповідки про «криницю Собеського» чи королівську карнавку в костюлі. Але й досі ще радують око чудові ікони майстра Івана Рутковича в стародавній Миколаївській церкві, немовби співаючи хвалу невмирущості українського духу, що переживає навали всіх напасників і зайд, що доносить істинну красу народної душі до далеких нащадків.

Володимир ПАНЧЕНКО,
аспірант кафедри архівознавства
Київського національного
університету імені Т. Шевченка

ЛІВОРЕЦЬ НЕПІЛННИХ МАНУСКРИПТІВ

Видатному українському романістові Романові Іваничуку 27 травня виповнилося 70

Про великих писати важко. Бо важко дібрати потрібних — невідповідних — слів.

Високими словами їх уже навряд чи схвилюєш. Звичайними, простими — не привизиш, але й не станеш упоривень з ними. Солодкими — не звабиш...

Бо живуть у Царстві Духа. Й справдешню ціну кожному слову знають. Шире й нешире — миттєво зважується на надчуттєвих терезах їхньої надчутливої душі.

Тому й пишу, як лише мож одверто, й зізнаюся по ширості: люблю Романа Іваничука.

Бо він — мій письменник.

Бо я — його вдячний читач.

Бо це — назавжди: гнотик моєї юної душі миттєво зайнявся од першого доторку його натхненного Слова. Й ось уже понад два десятиліття поспіль не те що не гасне — горить рівно, повниться високою напругою і магнічним сявом виповнює всі закутки ества...

Коли тобі під сорок, починаєш усвідомлювати, ти — людина, яка звідала розкіш отримувати насолоду від читання, — що неможливо охопити неохопне.

Книжок, і досить талановитих, написано ой як багато, а життєва путь не безконечна... Тож лікуєш душу од суєти і буденщини давно випробуваним, цілющим, відібраним із відібраного, і бачиш: спочатку його — десятки, потім, із роками, — усе менше, і вже, диви, твоїх книжок — друзів незрадливих, до яких ладен завітати будь-якої вільної миті, — лише що пальців на руках...

Від того ще більше цінуєш їх.

Поезія: Гординський і Верлен, Ліна Костенко й Анна Ахматова... (І найбільший з українських — ні, не новелістів — поетів-таки: Стефанік!)

Проза: найяскравіша — бо досяжна практично кожному в світі суцільному, хто вірує в досяжність мрій, — казка «Маленький Принц» (за цей шедевр, геніально просто ілюстрований самим автором, я як читач поставив би ім'я Великого Антуана вище всіх укупі взятих нобелівців); нетлінний — своїм високим філософським змістом і вишуканим стилем та вірою в непроминущість Мистецтва як віддзеркалення Краси — Уайльдів «Портрет Доріана Грея»; найпотужніший — за силою характерів і психологічних узагальнень, за масштабністю відображених реалій — роман Роже Мартена дю Гара «Сім'я Тібо»... Останній перелік доволі умовний, бо і Сент-Екзюпері й Блискучий Оскар — теж, по суті, і за великим рахунком, більше поети, ніж прозаїки.

Із вітчизняних письменників саме до цього ряду належить і мій улюблений український романіст Роман Іваничук.

Бо він подарував мені, читачеві, книгу, до якої завжди повертаюся як до рідної домівки — з далеких втомливих доріг.

Поезія у прозі. Висока. Міцно скроєна. Вічно приваблива і таємнича. Несподівана і щоразу інша. Після кожного нового прочитання. Запліднена духом старовинних манускриптів. Магією Середньовіччя.

«Року 1611, 26 іюля. Клопітну ніч провела Абрекова, так їй треба, мусила б давно гадку мати, що поведення її дочок, особливо молодшої, втрєк поспільному спокою наставлена. Всяк-бо знає: з Льонці тоє почалося, що ті листки, до дешпектів волаючи, тхось кожної ночі над вікном Абрекової приклеює, то виставив чини магистрат подле дверей двох патолків з бардами, аби на вулиці дискреція заговувалася,

бо урядове представлення має в місті відбутися...»

З цієї навпрочуд правдоподібної містифікації й починається геніальний роман великого романіста Романа Іваничука ж, звісно) «Манускрипт з вулиці Руської». Це моя, читачева, знахідка-перлина в неозорому морі високої літератури...

Направду, «Абрекова давно знала, що добра їй не буде». Ще б пак: їй, простолюдинці, сукупно з сердешними доньками Гізею і Льонцею та вічно п'яним мужем, наскрізь пропитим Письмом на своїх плечах, яко атлантам-каріятидам небесну твердь, доведеться відтепер

підпирати майстерно скроєну фабулу роману, аж поки її ж, Абрекову, захоплену у вир чудернацько-хімерного дійства й звинувачену насамкінець у відомстві, не поглинуть ще не заковані у бетон і пущені під землю води повноплинної тоді головної артерії львівського середмістя — річечки Полтви...

Я жив у Львові у краці свої — молоді — роки. Я бачив їх наяву, отих Іваничукових лисих мацьків, соліковських, лоренцовичів, антипків — люд аристократичний і не вельми, святий і нечестивий... Люд, який творить оту неповторну ауру великого європейського міста, в якому претензійна провінційність і великосвітська вишуканість сусідують неповторно-органічно. Я маю потребу бувати в цьому місті, аби причащатися його високим небом. І я беру тоді до рук цей геніальний роман, і він мені дарує відчуття присутності МОГО міста в МЕНІ, і МЕНЕ у НЬОМУ.

Я люблю оцей карнавал — то веселосвятковий, то похмуро-трагічний. Я розчиняюся в ньому, живу, перевтілююся: то в венеціанського консула Массарі, то в такого собі непростого студіозуса братської школи Ромця Патерностера... Я вершу свій опівнічний шлях зі всім демонічним паноптикумом Лемберга на Кальварію, де ось-ось розпочнеться справжній шабаш, аби потім, відмолюючи провини, вершити іншу путь — із одержимістю Гретою до Єрусалиму свого

серця. Герої і героїні — такі рідні й близькі мені у своїй святості і святій простоті, такі невід'ємні у розкошах суєтності й пороку...

Мені близький роман Романа Іваничука. Бо мені пощастило ходити його шляхами, бо мені випало як «люсь» жити в його містах — у Львові та Коломиї. За його романами я маю можливість мандрувати в просторі і часі, окидаючи мимоволі краєчком ока й віхи власного нехитрого життя. Мені затишно й цікаво в цьому світі, світі його роману, виповненому найвищою поезією буття... В арабесковому світі, де оживають старовинні нетлінні манускрипти, які сам і мере-

жить цей сивочолий Львівський пророк, розчиняючись вільно і мимовільно в часі, який обирає він сам і який обирає його своїм літописцем. У світі, де химерне й реальне не знають меж, взаємопереплітаються, переливаються одне в одне...

Я люблю всі романи Романа Іваничука. Бо вони

читаються на одному подиху, швидко, даруючи насолоду справжню. Бо вони читаються довго, повільно, живлячи мозок мудрістю непроминущою. Бо вони ваблять бажанням повернення до них. Та сьогодні я освідчуюся в любові одному лише, найулюбленішому — «Манускриптові з вулиці Руської».

Занадто важкий багаж книг, коли вже явно більший відтиск життя позаду. Береш із собою найдорожче, з чим втомливо іти за перевал І «Манускриптові...» Романа Іваничука — найпочесніше місце у моїй нехитрій життєвській валізі. Тож творцеві мого роману — доземний уклін.

А перу його — нових нетлінних шедеврів.

З роси і води Вам, шановний Романо Івановичу!

**З глибокою шаною, безмежно вдячністю й любов'ю
Ваш читач і прихильник
Володимир ГЕРМАН**

СІА: СТИСЛО, ЛАКОНІЧНО, ПО-НОВАТОРСЬКИ...

СІА — серія книг «Старшокласникам і Абітурієнтам» — чи не найпопулярніша серед інших серій видавничого центру «Академія». Щойно побачив світ підручник С. Стельмаха, А. Слосаренка, С. Пивовара — колективу професорів Київського університету імені Т. Шевченка «Всесвітня історія. Новий період (кінець XVIII — початок XX ст.)». Видання охоплює найважливіші події та процеси політичного, соціально-економічного й культурного розвитку країн світу означеного періоду. Його зміст і структура максимально відповідають новій програмі Міністерства освіти України зі «Всесвітньої історії». Методичний матеріал призначений для закріплення, активізації та перевірки знань.

Книжка містить фундаментальний вступ, у назві якого сконденсовано окреслено зміст цих непростих століть: «Світ у новий час: революції, реформи,

колоніалізм». Автори стверджують, що Перша світова війна (1914—1918) завершила історію нового часу і засвідчила той факт, що світ став взаємопов'язаною цілісною спільнотою на основі проміслового розвитку та світового ринку.

В одинадцяти розділах посібника докладно висвітлено історію Франції, Німеччини, Австрії, Угорщини, Англії, Італії, Росії, США, Японії, Індії, Ірану, Туреччини, тобто країн, що визначали обличчя і політику світу, як це характерно і для нашого часу. Посібник вирізняється оригінальністю і стрункою композицією, логічними і аргументованими переходами від теми до теми, від проблеми до проблеми.

Новизна роботи авторського колективу полягає в тому, що практично після кожного розділу пропонуються методичні новітні: «Терміни і поняття» де можна, наприклад, прочитати, що «ре-

ферендум — форма прийняття законів або рішень з найважливіших питань державного життя шляхом народного голосування. Одна з форм безпосередньої демократії»; «Найважливіші події», де подано перелік визначних дат; «Запитання і завдання», за яким учень або абітурієнт зможе самостійно перевірити себе у засвоєнні матеріалу.

Слід згадати і попередні видання цих авторів: «Всесвітня історія. Новітній період (1900—1945)» для 10 класу та «Всесвітня історія. Новітній період (1945—1997)» для 11 класу. У хітпараді липневих новинок минулого року видавництва України у номінації «Швидка допомога» вони посіли перше місце.

Завершуючи це коротеньке поцінування посібника «Всесвітня історія. Новітній період (кінець XVIII — початок XX ст.)», слід сказати й про недоліки. Хоча це і посібник, але бажано, щоб у ньому,

хоча б у додатках, був набір історичних карт, що сприяло б кращому опануванню матеріалом; у текстах посібника слід було подати таблиці, діаграми. Прикро, що трапляються й авторські та редакторські недогляди на зразок «королівських солдат» замість «королівських солдатів» (с. 13); «влада знаходилася в руках Установчих зборів» замість «перебувала або була в руках Установчих зборів» (с. 13); «після Відня рейхстаг працював у м. Кромєріці» замість «...у м. Кромєржіжі» (с. 100); «Йоган Вольфганг Гете» замість «Йоганн Вольфганг Гете» (с. 173); «Шопен Фрідерік» замість «Шопен Фридерік» (с. 177).

А загалом цей посібник — яскрава подія в українському книговидавництві.

**Іван ПАСЕМКО,
науковий працівник Інституту
українознавства Київського
національного університету
ім. Тараса Шевченка**

ЦВІТЕ КАЛИНА БІЛЯ ХАТИ

«Без верби і калини нема України», — каже народне слово. Роста калина по тінистих лісах, у галях і дібровах, на схилах, на узліссях і лісових галявинах. Дуже часто поряд із іншими деревами. По всій Україні. Її біля хат садять. Калина коло хати — здавна найперша і найзначніша ознака оселі українця. Існує гарний звичай, який, на жаль, подекуди вже починають забувати. Біля щойно зведених осель на примітному місці передусім висаджують калину. І поки посадять інші дерева в саду, кущі калини все розростаються, милуючи зір білим цвітом навесні й рубіновими кетягами ягід восени. Як символ надійного життєвого оперття, родинного благополуччя і достатку. На зиму ж червоні кетяги вставляють поміж віконних рам — їхнє світло і зігріває, і тішить. М. Рильський у поезії «Почорніли заводи в озерах» описав це дійство:

Вставлено у вікна другі рами,
Вата і калина поміж рам.

Без калини не уявити пісенної народної творчості, а пісень про калину не злічити. Одні назви які барвисті, милозвучні: «Ой у лузі при дорозі зацвіла калина...», «Червона калинонька, похиле деревце...» та інші.

Із калиною в народній пісенній творчості дуже часто асоціюються патріотичні почуття, любов до Батьківщини. Згадаймо відому баладу з часів Хмельниччини. «Розлилися круті бережечки». Тут калина символізує мужність і нескореність духу у боротьбі за незалежність рідного краю, шляхетний порив її виборувати, відстоюючи рівночасно свободу і гідність людства:

Гей, у лузі червона калина, гей, гей, погилася,
Чогось наша слава Україна, гей, гей, засмутилася.
А ми ж твою червону калину, гей, гей, та підійmemo,
А ми ж свою славу Україну, гей, гей, та розвеселимо!

І в іншій пісні:
Ой у лузі при дорозі
Зацвіла калина...
Виряджала в доріженьку
Мати свого сина.

А рубінові плоди калини, за народними уявленнями, здавна символізували мужність людей, які проливали кров за Батьківщину в боротьбі з ворогами. До того ж насіння їхнє схоже на серце. У народі живуть легенди про сміливих дівчат, які заводили у непрохідні хащі загони завойовників Батия, прирікаючи їх на загибель. Саме з крові цих самовідданих патріоток ніби й зросли калинові кущі. У легенді «Дівочий ліс», наприклад, це мужня дівчина Маринка. Завела вона турків-бусурманів у непрохідні нетрі, там вони й загинули. Але султан-турок стяв Маринці голову, заструменіла гаряча кров. І де та кривця на камінь впала — калиною стала.

Існує ще й така пісенна легенда про походження рослини. Утік козак зі своєю милою, та ніде не міг звінчатися, й став він тереном у полі, а дівчина — калиною:

Вийшла синова мати того терну рвати,
Дівчини мати калини ламати.
«Се ж не тереночок — се ж мій синочок!» —
«Се ж не калина — се ж моя дитина!»

Калина — це символ рідної землі, отчого краю, батькової хати. У розлуці з цими неочіненними цінностями ми тужимо, згадуємо калину, і вона співпереживає із нами. Козак у похід тотується, і думи важкі обступили його.

Ой зацвіла калинонька у темному лузі,
Тепер головонька і серденько у тузі.
«Чи не жаль тобі, мій батеньку, як я піду в чужу
стороньку»

Та погублю свою головочку?..
Калина — це той символ, що і пам'ять людську береже, нагадує про милі краї, символ безсмертя, невіддільний від життя. Козак, умираючи на чужині, просить:

Казав собі насипати високу могилу,
Казав собі посадити в головах калину:
Будуть пташки прилітати калиноньку їсти,
Будуть мені приносити від родоньку вісті.

У Шевченковому вірші «Думка» дівчина, тужачи за милим, що десь на чужині, звертається до вітру із сокровеним:

Коли ж загинув чорнобривий —
Та й я погибаю.
Тоді неси мою душу
Туди, де мій милий
Червоною калиною
Постав на могилі.
Квіткою і калиною
Цвісти над ним буду,
Щоб не пекло чуже сонце,
Не топтали люди.

Образ ніжної рослини, як символ рідного краю, власної домівки зберігав у своєму серці в нелегких мандрах чумака.

Зацвіла калина у лузі, де пустила віти,
Не один чумака кида жінку і дрібненькі діти.
Та нема з усіх пригод пригодоньки гіршої, як
занедужає смертельно чумака у дорозі.
Ой у полі два явори, третій зелененький,
Та занедужав у дорозі чумака молоденький,
Та занедужав у дорозі, прийшлося помирати...
«Та просю ж, браття, всіх покійно, дайте неньці
знати»...

І вже до неньки звертання його останнє:
Та й нагорни, ненько, високу могилу,
Та й посади, ненько моя, червону калину.
Та й почепи, ненько моя, червону хустину,
А щоб пішла вся славонька на всю Україну.
Схожа чумацька пригодонька, чи скоріш недоля
описана і в оповіданні М. Коцюбинського «На крилах
пісні».

На чужині спогад про калину — завжди про домівку, родину:

Ой у лузі калинонька
Та на море стилася,
А молода журилася,
Що од роду одбилася.
Негарзди солдатської служби у пісні «Ой зацвіла
калінонька в лузі»:

Ой зацвіла калинонька в лузі,
Тепер моя головонька в тузі.
Ой зацвіла калинонька в'яла,
Тепер моя головонька п'яна!..
Символ і бурлацької недолі:
Ой у лузі калинонька —
Червоної віти...
Розійшлася по Україні
Бурлацькі діти.
Гірка наймитська доля також відбита у піснях про
каліну:

Ой зацвіла калинонька близько перелазу;
Добре було наймитові в господаря зразу.
Калина у народних піснях живе, їй болить, вона
радіється, до неї звертаються і вона промовляє:

«Калино-малино, чого в лузі стоїш,
Чом не процвітаєш?
Чи суши боїшся, чи дощу бажаєш?» —
«Суши не боюся, дощу не бажаю,
Стою та думаю — процвітати маю».

Як бачимо, калина найбезпосереднішим чином пов'язана зі стихійними силами природи — вітром, сушею, водою тощо. А ще вважається, що і незрівнянну красу, і цілісність, й усілякі інші достоїнності рослини від землі одержує.

Яке зворушливе й урочисте явище природи, коли калина цвіте! В народі кажуть: «Похолоділо, риба не ловиться, калина в цвіт вбирається».

«Любийся калиною, поки цвіте, а дитиною, коли росте». Білий цвіт калини й соловейко примовляє — цей маленький незрівнянний співун українських садів та дібров. За красу, напевне, незвичайну, виняткову влюбав він калину. «Заливається, як соловейко на калині», — вже кажуть. Птаха ця і гніздується на калиновому кущі. Бурлаченко на чужині повідав соловейкові, що на калині гніздується, свою недолу:

Ой вийду я на гору, на високу, крутую;
Подивлюся в долину на червону калину.
На червоній калині соловейко гніздо в'є, —
Ні велике, ні мале, саме добре, помірне.

Цей пісенний образ в означеному поєднанні відгукнувся в творчості українських поетів. Наприклад, з поеми Шевченка «Тополя»:

Зацвече соловейко
В лузі на калині,
Заспіває козаченько,
Ходя по долині.

Щоправда, у поетичній творчості й інші птахи подобають собі калину:

Ой зажурився сивий соколенько:
Ой бідна моя головонька,
Ой де ж я буду гніздечко зивати?
Ой у лузі, на долині, на червоній калині...
У пісні «Як піду я ярмом та долиною» біля калини відбувається зустріч із зозулею:

Як піду я ярмом та долиною,
Та найду я розку з калиною,
Та й стану я калину ламати,
Та й стала зозуля мені кувати.

Та найчастіш з калиною у цвіту порівнюють дівчину: «Дівчина, як у лузі калина». Й узагалі калина як символ — це дівчина, жінка. У відомій праці «Історичне значення південно-руської народної пісенної творчості» М. Костомаров пише, що калина — це символ жіночості в найширшому розумінні. Все духовне життя жінки — її дівочість, невинність, кохання, заміжжя, радість і горе, родинні почуття — все знаходить своє відображення в пісні. Калина постає в уяві здатною чути, бачити, думати і говорити. Як дуб — парубок, так калина у піснях — дівчина.

Зелені два дубочки — парубочки,
Червона калинонька — то дівочки, —
з русальної пісні «Ходили дівочки коло Мариночки».

Калина і дівчина — нерозлучні і невід'ємні, одна одну доповнюють, утворюючи щось ціле:

Одна половина — червона калина;
Друга половина — молода дівчина.
У багатьох піснях порівняння дівчини з калиною найбезпосередніше, це як синонім.

Ой ти, дівчино, червона калино,
Як мені на тебе дивитися мило.
Під час різдвяних свят колядники ось такої хатній дівчині співали:

Ой ясна, красна в лузі калина,
Приспів:
А ще й найкраща в батька дитина...
В одній пісні рослина символізує полонену татарами дівчину, яку ідуть визволяти козаки.

А в щирім бору під калиною,
Гей, калино червоенькая!
Ой там блудило сімсот молодців,
Сімсот молодців, сімсот удовців.
Барвисте порівняння: «У хустині дівчина, як у лузі
каліна», а й зичлива порада: «Вибери собі дівку, як
калінову увітку».

Образ калини зустрічаємо у творах Т. Шевченка, Лесі Українки, І. Франка, П. Тичини, С. Васильченка, М. Рильського. Та хіба перерахуєш усіх, у чий вінок творчості вплелися калинові кетяги?

У пісенній творчості калина для дівчат — це товарішка-доброчливиця, і порадиця, і взірць краси. Як ось у відомій хоровадній веснянці «Ой ягіл, ягілочко»:

...Гнися, калинонька, гнися,
Дівчинонько не журися.
З калинового цвіту
Вибери собі квіту,
З калинового лугу
Вибери собі другу...

Цвіт калини — пора кохання для дівчини. Але є й тривожні переживання:

Червона калинонька від вітру гитається,
Молода дівчина за лозами за милим убивається.
Калина, що не розцвіла, — недобра прикмета. Це
недоля убогої дівчини, котрій і пари нема:

Коло мого двора
Ні плота, ні кола,
Тільки стоїть кущ калини,
Та й та не цвіла!

На все свій час. І калина віддвітає, і дівування минається. Пора весіль настає. Значна, урочиста пора. А й обрядовість барвиста здавна в нашому народі. І калина знову ж тут на найпримітнішому, почесному місці.

Мовила, говорила червона калина:
Не подоба моя у лузі стояти,
Але подоба моя у корова стояти.
До весільного посаду, на якому вродило садовили
молодих, мостили мости калинови.

Вираз цей набув розширеного образного значення. І верідко вживається в тому розумінні, коли людина тужить за молодістю, що відійшла, за літами, яких не вернути. Людина хоче повернутися у молодість бодай на мить:

Ой нагнала літа мої на калиновім мості;
Ой верніть, верніть, точ на часок в гості.
Загальновизнано, що в українському фольклорі
каліна — образ жіночий. Проте зустрічаємо твори, в
яких це символ і чоловічий. І в парубків з калиною
надії та сподівання асоціюються:

Гнеться, гнеться калинонька —
Десь там моя дівчинонька!
Вона гнеться, погине —
Десь там мене поминає!

Калина й парубочке серце розраює, бо воно не лише мужнє чи зачерствіле, а й ніжне, вразливе, тузі піддатливе.

Цікаво, що в пісенній творчості калина опиняється в співтоваристві не тільки з такими квітковими красенями, як хрещатий барвінок, запашний васильок, а часто й із іншими рослинами: «Ой зашуміла біла береза та й калинові луги», «Калина, малина, чорна смородина», «Породила верба груші, калинка — лелію», «Нема лісу по грабину, нема цвіту по калину».

Часто калинова сопілка в казках і легендах чує і бачить те, що люди від інших хотіли приховати. Наприклад, у «Казці про дивну сопілку», яку записала Леся Українка, тужливий спів сопілки виказує тяжкий злочин, коли брат брата через заздрощі вбив.

Надзвичайно образні, барвисті загадки про калину: «Сидить півень над водою з червоною головою», «Стоїть півень над водою з червоною бородою», «Серед ліса-ліса червоне плаття висить», «В лісі-пралісі черлені хустки висять», «За лісом, за пралісом червоні чоботи висять», «На калінці, на билінці ясна рожка висить», «Сидить півень на яворі, спустив крила кроваві», «У вінку зеленістим, у червоному намисті видивляється у воду на свою хорошу вроду», «І не дівка, а червоної стрічки носить»...

Багато сказано ніжних і хвилюючих слів про калину. А скільки ще можна назбирати по всій Україні!

Але найбільше ж, мабуть, у поселеннях, що калиновим знаком помічені. Лише назвою Калинівка означені 70 поселень. А є ще і Калини, Калинів, Калинів Міст, Калинка, Калинова Балка, Калинове, Калинове-Боршувате, Калиновий Гай.

Щедро оспівана калина українськими письменниками, українським народом. Калиновий кущ — це не тільки окраса, а й глибокий символ. Це наш духовний світ, наша спадщина. Кущ калини предметно і красу, й духовний потяг до своєї землі, свого берега, своїх традицій.

Відомий український письменник В. Скуратовський переконаний, що тому, хто не посадив на обійсті калини, а ще гірше — коли викорчував — ні йому, ні його дітям ніколи не почути найніжнішої у світі пісні. Її може подарувати лише сопілка з маминої калини.

Ольга ШАТУРСЬКА,
вчитель-методист СШ № 277
Ватутинського району м. Києва

Г. Левицький. Святі мучениці Варвара та Катерина. 1740-і рр. Олія на дереві

Продовження. Початок у ч. 5

СИН

З Подолу до Лаври неблизький шлях. Та щоранку Григорій Левицький із сином Дмитром прямують ним. Батько — до Лаврської друкарні, син — теж до Лаври. У малого неабиякий хист до малювання. Перший його наставник і вчитель — батько. Та Григорій Кирилович добре знає, що домашнього навчання замало. А в Лаврі своя малярня — художники виконують різні замовлення, пишуть ікони і портрети, а також навчають молодь. Подобається Дмитрові в школі. Керує нею відомий художник з Галичини — Алімпій Галик. Він чернець. Коли приймав постриг, обрав собі чернецьке ім'я на честь великого художника давнини Алімпія Печерського.

У школі свої традиції: один пише обличчя для портрета, другий — одягу, третій — вимальовує зброю та різні регалії. Одіж звичайно напинають на манекен. Портрети часто перемальовували з гравюр. Великим успіхом користувався портрет письменника Дмитра Ростовського роботи Алімпія Галика, виконаний з гравюри Григорія Левицького. Писати портрет, користуючись гравюрою, — теж традиція Лаврської малярні. Багатьма навичками лаврських художників користуватиметься Дмитро Левицький пізніше в своїй творчості. У майбутньому Дмитро Левицький стане людяною стриманою, навіть замкнутою. А поки що він вчиться... І щодня разом з батьком прямує з дому до Лаври. Щасливий, веселий. Адже це — пора його юності, його творчого веснування.

ШЛЮБНА ПОДОРОЖ

Одружившись із красенем — співаком придворної капели Олексієм Розумом, імператриця Єлизавета Петрівна подалась у шлюбну подорож на батьківщину чоловіка, в Україну. Хоч і не дуже афішувала вона цю родинну подію. На пам'ять про перебування у Києві монархія вирішила побудувати церкву. Цариці сподобався мальовничий пагорбок, на якому, за легендою, колись встановив хреста і благословив майбутній Київ проповідник християнства, апостол Андрій Первозванний.

*Опроміненний,
Ласкою в серце вражений
Виходить Андрій Первозванний.
Ступає на гори.*

*Благословенні будьте гори, і ти, ріко...
П. Тичина*

Року 1744 урочисто закладено підмурок майбутнього храму. Першу цеглину поклала сама Єлизавета, за нею митрополит Рафаїл Заборовський. Водночас було закладено й підмурок майбутньої слави роду Розумовських.

З Чернігівщини, з села Лемеші до Петербурга приїхав Олексій брат — Кирило, згодом, завдяки вінченосній «братовій», він здобув високу освіту за кордоном, став гетьманом України та президентом Академії наук у Петербурзі.

Так брати Розуми стали графами Розумовськими. Щоправда, у колі близьких друзів вони щиро зізнавалися, що в дитинстві пасли вівці в селі Лемеші і гукали волам «цоб-цабе»; оповідали, що їхнього батька, козака Григорія друзі, теж-таки за чарчиною, прозвали «Розумом». Та то було колись, а тепер вони графи Розумовські, а графам годиться мати шляхетну генеалогію, шляхетний родовід.

І такий родовід не забарилася вигадати. Відомий на той час філософ, історик, письменник Мануїл Козачинський у своїй книзі «Філософія Арістотелева» доводив, що Розумовські — нащадки княжого роду Розинських. Ілюстрував цю книгу Григорій Левицький.

ГЕРБ ГРАФІВ РОЗУМОВСЬКИХ

Ілюстрації до книги Козачинського «Філософія Арістотелева» — гравюри по міді — вершина української книжкової гравюри XVIII століття. Герб змальований з усіма лицарськими атрибутами: панцир, забрало, лицарський штандарт, графська корона. Малюнок виконано у строгій, навіть суворій манері. Та життєлюб Левицький повністю розкривається в інших гравюрах книги. Найцікавіша з них — заставка, яку умовно можна назвати «щитодержательницею».

На ній бачимо щит, увінчаний графською короною. Його підтримує жінка, яка за традицією мала б бути античною богинею. Біля неї годилося б помістити «ріг достатку». Та де там! Рукави мантії богині змережані українським орнаментом. І сидить вона не біля античного храму, а на тлі дніпровського пейзажу, типова українська красуня.

Мистецтвознавець Платон Олександрович Білецький дотепно писав, що «щитодержательниця» зручно уклілася на помості з плетеним кошиком, повним овочів — наче очікує покупців, і далі пояснює: «Левицький жив у Києві на галасливім Подолі, де йшла жвава торгівля». Там відбувалися театралізовані свята, бешкетували спудеї Академії, а часом гуляли і запорожці. Ось цей києво-подільський оптимізм і життєлюбство знезацька виплескуються у творах Григорія Левицького.

Ілюстрації до книги Козачинського сподобались графам Розумовським, і коли Кирило після скасування гетьманату приїздить до Петербурга, він не раз засвідчує свою повагу і синові Григорію Левицького — Дмитрові, на той час уже відомому в Петербурзі художнику-портретисту.

Дмитро ГОРБАЧОВ, Паола УТЕВСЬКА

НИВА ДЛЯ СІЯЧА

Г. Левицький. Щитодержательниця. Заставка з гербом Розумовського до «Філософії Арістотелевої». 1745. Мідьорит

ЗОЛОТО В ЛАЗУРІ

Імператриця більше не поверталася до Києва, але бажання своєї вінченосної гості кияни виконали. І піднялась над стародавнім Подолом, над Дніпром і задніпрянською далечиною казково-прекрасна Андріївська церква. Збудована вона за проектом чи не найкращого архітектора XVIII століття Бартоломео Растреллі. Уже два століття чарує вона людей. Тендітна, струнка, схожа на іграшку зі слонової кістки або тонкої порцеляни. Її оспівують поети:

*І ніжність, і краса...
Стріла — і туголуччя...
Блакитне п'ятизвуччя
Стрясає небеса.*

Твориня Растреллі схоже й на музичну симфонію. Стрункі колони, мереживо капітелей, ланцюжки із золотих кульок, які, наче разки намиста, прикрашають бані, поєднані так гармонійно, як це може бути хіба що в пісні.

*І пісня, пісня синя,
Мов з дзвону виника.
Дніпровська дика сила
Від себе не пуска.
Ті зорі волохаті
Все кличуть у політ
Гармонію крилату...*

С. Тельнюк
Незвичайний інтер'єр церкви. Своєю пишнотою нагадує святоково роззяцькований палац, щедро освітлений, прикрашений живописом. Стіни пофарбовані у білдо-блакитний колір. У мистецтві тої пори панує витончене рококо. Капітелі пілястр, облямівання ікон, різьблення по дереву щедро відкриті позолотою. Завитки на них частенько нагадують равликів.

Навіть ікони виконано у стилі рококо. Скульптурні янголята схожі на амуричків.

Маленька історична довідка: 1752 року до Києва з Петербурга, щоб керувати оздобленням храму, уряд відправив відомого тоді художника Олексія Антропова.

1752 рік. В Андріївській церкві працюють іконописці, скульптори, різьблячі по дереву. Прикрашають, оздоблюють новозбудований храм. Біля східців, що ведуть до проповідницької кафедри, двоє схилилися над аркушем з ескізом майбутнього панно. Це — Левицькі, Григорій та його син Дмитро. Батько уважно вдивляється у постать біблійного сіяча, щось домальовує. Відтак звертається до сина:

— Тепер ти спробуй, олію.

Дмитро бере пензель.

Закінчено фігуру сіяча. Художник малює далі. Невдовзі народжується тло — це пейзаж, поле, річка. Виблизкує водна гладина. Цей краєвид він згадає, коли малюватиме портрет імператриці Катерини II. Але буде це нескоро, спливе час, багато років. А тепер молодий художник захоплено завершує панно.

До Левицьких підходить Олексій Антропов. Розмовляє з батьком, край ока стежить за роботою сина.

А Дмитрові й на думку не спадає, що цієї миті вирі-

шується його доля. Не здогадуються обидва Левицькі, що мине два сторіччя і мистецтвознавці сперечатимуться: хто автор «Панно з сіячем»?

На гравюрі Григорія Левицького «Теза Заборовсько-го» серед багатьох алегоричних фігур є й постать сіяча...

І народжується гіпотеза про авторство Левицького-старшого — лише гіпотеза, доказів немає.

Ніде правди діти — фахівці не поспішали з вивченням цього питання. Протягом багатьох років у нашій країні, на превеликий жаль, усе, пов'язане з релігією, було занедбано. А полотно висіло не на музейному стенді, а в церкві.

МИСТЕЦТВОЗНАВЧИЙ ДЕТЕКТИВ

Надійшов 1990 рік. Двоє антузіастів, закоханих в український живопис, вирішили спробувати розгадати таємницю загадкового панно.

— Іраклій Андроніков запевняв, що науковий пошук був не менш захоплююче цікавим, ніж гостросюжетний детектив, — промовив один ентузіаст.

— Згоден стати детективом, аби був результат, — як режюме виголосив другий.

Перші кроки дослідники спрямували до архівів. І перша невдача: у жодному документі, пов'язаному з Андріївською церквою, прізвище Левицьких не згадується. Двісті років то двісті років. Котрийсь папірець міг випадково загубитися. Дослідники вирішують проаналізувати факти, відомі без документів.

По-перше: відомо, що Григорій Кирилович був інспектором по догляду за церковним живописом. Керуючи живописними роботами в Андріївській церкві, Антропов

не міг не спілкуватися з Левицьким-старшим.

По-друге, не можна припустити, щоб, відповідаючи за оздоблення храму, петербурзький митець не запросив узяти участь у цих роботах кращих, найвідоміших київських художників, а саме такими були батько й син Левицькі.

По-третє: коли оздоблення було закінчено і церква засяяла своєю витонченою красою, Антропов повернувся до Москви, а згодом до Петербурга. Залишаючи Київ, він запросив з собою Дмитра Левицького не як учня, а як помічника. Хіба став би досвідчений столичний метр запрошувати в помічники початківця? Знав силу й можливості молодого художника.

Відвідини Андріївської церкви стали для наших «детективів» майже традицією. Вивчено кожну рисочку у фігурі сіяча. Придивляються до тла панно.

— Леле! — скрикує один дослідник. — Адже таке саме тло на портреті Катерини II-законодавиці... А написав її Дмитро Левицький.

Перегук з Дмитром пролунав ще раз в Андріївській церкві. Одяг одного з євангелістів, ікона якого висить під банею храму, мальований так, як на пізнішому портреті графині Урсули Мнішек роботи того ж таки Дмитра Левицького. Вважати і це випадковістю? А чи не забагато випадковостей?

ОСТАННЯ ЛАНКА

Дослідники вже були переконані, що «Панно з сіячем» — спільна робота батька і сина Левицьких. Але документальних доказів усе ще не було. Проте дослідники вірять — докази повинні існувати, вони десь поруч...

Лишалось ще одне джерело, — родинні спогади. Вони живучі, переходять від одного покоління до другого, від діда-прадіда. А в дідів і прадідів були онуки. Треба шукати нащадків роду Левицьких.

Починається новий виток пошуків. Візит у адресний стіл приголомшив: Левицьких у Києві не перерахувати. Хвацький детектив за кілька годин у пошуках потрібного свідка порозпитує сотні людей. Та це у пригодницькій літературі. А в житті?

Як і годиться справжнім ентузіастам, наші дослідники розповідали друзям про свої проблеми. Друзі щиро цікавились їхньою роботою, співчували. І одного разу дослідники почули жадане:

— Здається, я вам допоможу, познайомлю з Олею Левицькою, вона — прямий нащадок Івана Григоровича, брата Дмитра Левицького...

Ольга Миколаївна — справжній нащадок старої української інтелігенції. Ввічлива, спокійна, доброзичлива. Уважно слухає співбесідників.

— Чи не збереглась у вашій родині якась легенда про творчість Левицьких, про щось, пов'язане з Києвом?

Батько був науковець, син відомого українського вченого, Ореста Івановича Левицького, президента Української академії наук. У родині науковців поважали точність.

— Чому легенда? Можу розповісти, коли це вас цікавить, один факт. Батько не любив на людях говорити про наших ушлавлених предків. Не терпів хвалькуватості. А в родинному колі беріг кожну згадку про своїх дідів. 1939 року батько повів мене до Андріївської церкви. Там є невеличке декоративне панно, на ньому намальовано сіяча. Батько сказав мені, що це панно — спільна робота Григорія й Дмитра Левицьких. Вона не підписана, але це точно так...

Минуло небагато часу і на шпальтах однієї київської газети з'явилася стаття, в якій розповідалося про наполегливі пошуки, невдачі й радощі і про, нарешті, знайдену останню ланку — свідчення Ольги Миколаївни Левицької. Статтю свою наші дослідники назвали «Мистецтвознавчий детектив».

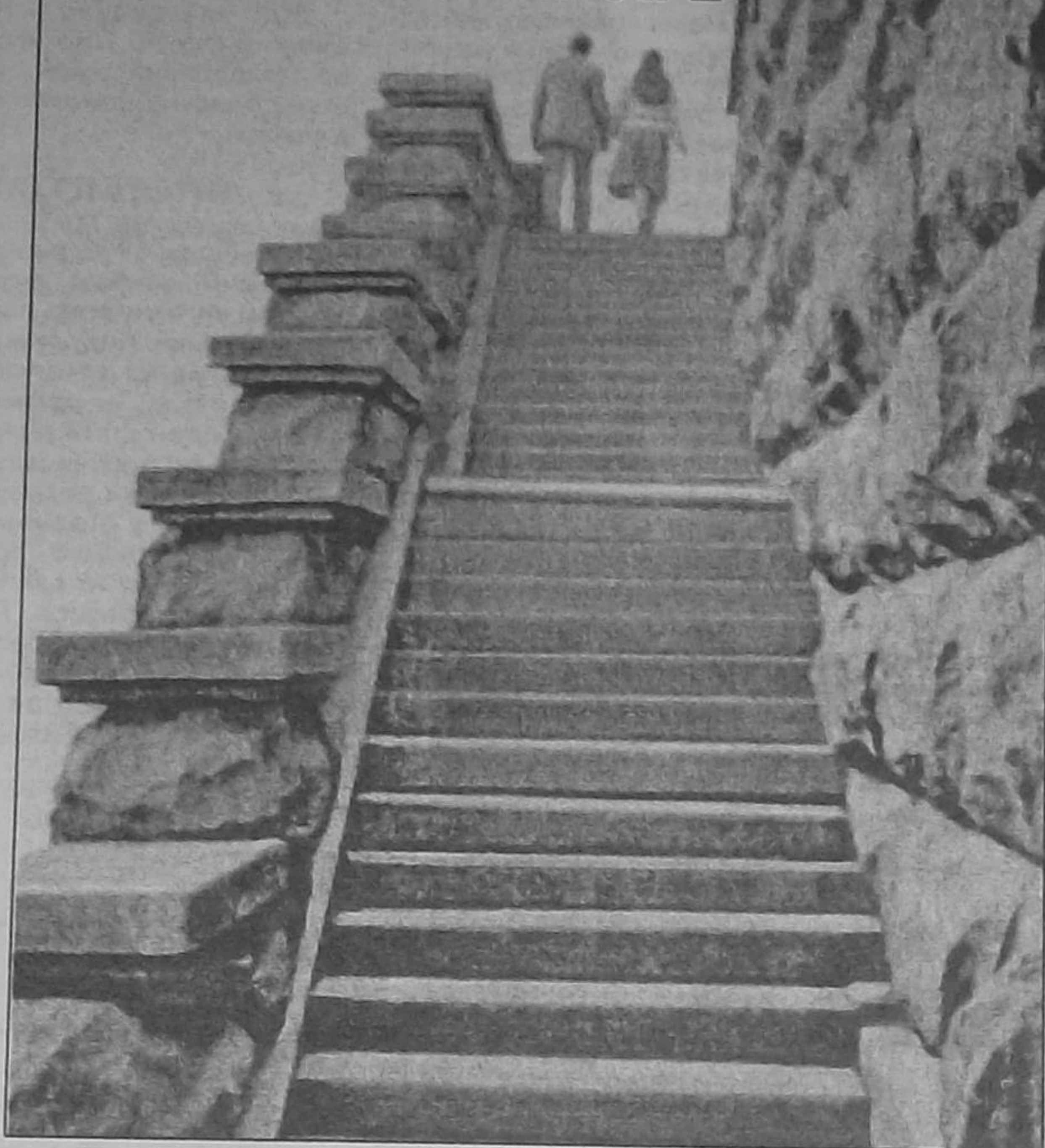
Мені поталанило. Я бачив Львів... як би його сказати, — одразу не говорити нічого, — іншим. Неперенаселене місто, в якому ще все було так, як колись. У партері, між театром опери й пам'ятником Адамові Міцкевичу, ще стояв у квітнику бронзовий вершник на коні, хтось із польських гетьманів. З центру в усі боки розходилися вузькоколіїні трамвайні колії. Одна з них ішла повз будинок Івана Франка аж до кінцевої зупинки: вулицю тут із однієї сторони обставили нечисленні двоповерхові будинки — вілли, з другої була колишня промислова виставка з десятком великих павільйонів, які правили за склади трофеїв. Будинок Франка вінчав собою гору, і з-від нього вулиця вирівнювалася: глянути вдаль іноді як осліпнути. Лискуча тесана бруківка сліпить, бо кінчиться величезним золотим колесом.

Сонце сідало, вгрузаючи в землю. А коли золотисте розплавлене шумовиння щезало, виявляється — на цілій вулиці нікого. Один чоловік у замусленому комбінезоні з лискучою тичкою й пальником на тоншому кінці переходить від ліхтаря до ліхтаря, з одного боку вулиці на другий, вводить в отвір у склі жевріючий вогник і тримає, поки розгоряється вогонь... ідучи у бік центру, лишає за собою два ряди мінкого голубого світла. Коли його нестало? Коли замінили газові ліхтарі електричними? І не пригадати. Та стрінути пальника було сигналом поспішати. Попереду ще був величезний шмат передмістя з його приміською станцією залізничної, костелом, блаженською дорогою повз живопліт іподрому до входу на трибуни. Нарешті дорога кінчалася гранітним пам'ятником жовнірам, біло-чорним тесаним муром у два зрости людини, на чільному боці якого, до міста, золотими польськими літерами була викарбувана вдячність живих до почивших. Запліччя пам'ятника межувало із привіллям горбів з хуторами, самі тільки стежки-топтяниці, аж по обрій, по смужку лісу. Ліворуч, за невеличкою фабрикою й садом стояв останній дим міста. Якби повз пам'ятник жовнірам не ходили до роботи німецькі полонені, могло здатися, пам'ятник стояв тільки для тих, хто обжив останнє львівське житло.

Полонені будували бокову гілку залізничної до танкоремонтного заводу. Будували і збудували. І відпустили їх живих — жити. Упав пам'ятник. Його підірвали вночі, розметавши на окремі брили, але й вони виявилися завважними, щоб «с глаз долой!». Зосталися заростати травюю, тхнути людським, яке, звісно ж, не забарилося знайти у місцях, що хоч якось давали схрон від людсь-

Григорій КОЛІСНИК

АРИСТОКРАТ

кого ока, коли притискало нестерпно. Золото людське з роками все менше й менш скидалося на колір літер. Сьогодні, коли по Європі доводиться бачити щось подібне з пам'ятниками й надробками наших почивших, з гіркотою згадується — ми це робили першими!

Трамвайчик востаннє зупинився перед горою і, дзенькнувши, поповз уперед. Пасажири сиділи у вагончику на двох довгих, уздовж усього салону, дерев'яних лавах, сиділи лицем до лица. Не маючи що робити, поглядали туди-сюди... Шлічний молодий пан у розкішному капелюсі амарантового кольору, високий, під два метри, років тридцяти, танцював на задньому майданчику: то оглядав подорожніх, а то ставав груддю до скла і прикіпав великими блискучими очима до дійства, що розгорталося.

Був жовтень 1939-го. Пан щойно приїхав з Москви, що зовється, одразу у подивитися. Був він кінодраматургом, був без успіху, — дослідив і написав фільм про Кірова. Окрилений успіхом і можливостями, просто не міг не читати історію з перших рук Михайло Юрович Блейман уперше у щойно приєднаному Львові. Іде звідкись-кудись, разом із усіма. Раптом йому здається, трамвайчик застиг на одному місці, а місто, ростучи мов на дріжджах, прокручується, одкривається по небо, по Високий Замок.

Мить переносить думкою в Ленінград... квартира Кірова. Дружина та її сестра, жінки з

бодем утрати, зустрічають коло порога. Запрошують пройти... Світлиця, відремонтована наполовину. Дружина оповідала: він завжди відпочивав тут, полюючи чи на риболовлі, тобто у вихідні, день чи два. А тут приїздить із Москви й сповіщає, що їде на цілий місяць, їде до Сталіна, на Мацесту, на його дачу. Ну, ми й розтіяли ремонт. Та не минуло й десяти днів, як Сергій Миронович повернувся. Посварився. Любонь, там усе й сталося... Вічний тягар на душу! У фільмі «Великий громадянин» не могло бути й натяку на щось подібне...

Трамвайчик наче стоїть, чудесне місто для митців і вчених, яким видавався Львів, половить душу назавжди і не знати чим. «Пане?» — «Пані?» — очі зустрічаються і починаєш розуміти, що потрібно посторонитися. Посторонитися від виходу попри те, що до зупинки, як до чіпка гори, ще і не знати скільки. Та не поступитися просто годі! Притримуючи капелюшок із п'юрком, пані стає на нижню сходинку, заносить над бруківкою праву ногу! і граціозно, плавно сходиться на ходу. «Дякую, пане!» А той пан у силу свого віку просто не міг не сподіятися чогось подібного. Спустившись, заніс праву ногу, і ось він стоїть на бруківці. Що далі? Виявилось, по той бік вулиці гайок не гайок, і сквер не такий. Кілька старих дерев із корою чорного срібла, таких ні у Москві, ні в Ленінграді. Кілька буків. Бути поруч і не піти вклонитися?

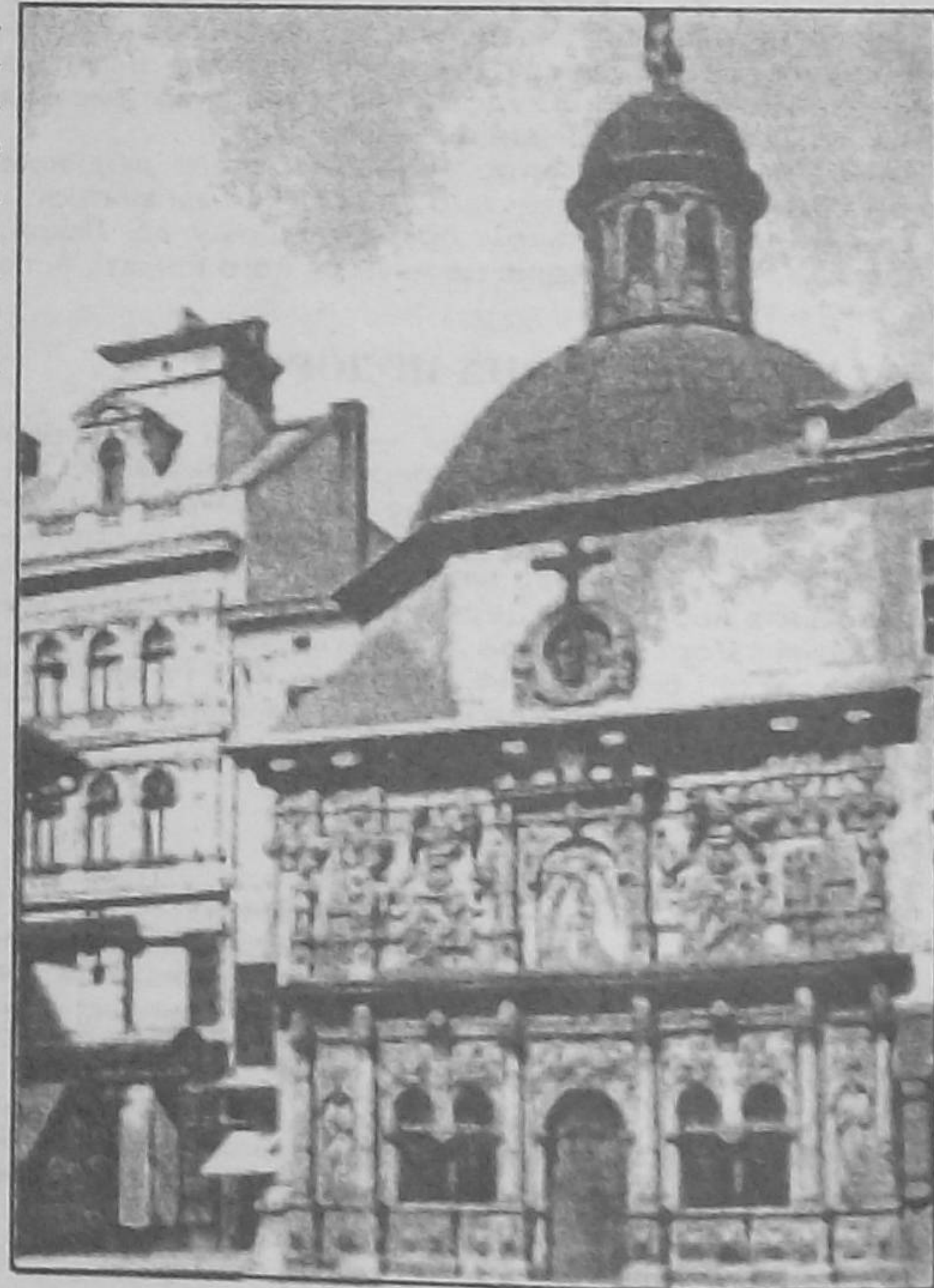
Мальовниче, сказати б, ритуально здіймаючи новенького капелюха, Михайло Юрович робить ще кілька кроків, дивиться на землю, потім — у небо. Очі звужуються, брови сходяться над переніссям. Що воно? Де він? Земля усипана єгипетськими пірамідами! золотими трикутниками, впольованими коронами старих дерев у небесах всесвіту?! Мелодія? Мелодія скрипки? Посеред дня, вірніш просто посеред вулиці? Простеживши за звуком, побачив сивого чоловіка на чіпку, котрий стояв спиною до трамвайних колій і грав на сонце... Засміявшись, вдоволений і не знати з чого, пішов геть.

Восени 1965 року мене було зараховано слухачем Вищих сценарних курсів по майстерні Михайла Блеймана. Сивочолий великий стариня, дуже схожий до Мао-Цзедуна, пересвідчившись, що я є я, що я зі Львова, пригадав, що був у Львові до війни двічі. Одразу. І наприкінці сорокового, тобто трохи більше ніж через рік. Що сталося? Що з людьми?! «Я не упізнав міста!» — «Що сталося? Що поробили, те й сталося!» — була моя відповідь. Уважні великі очі оглядали прискіпливо, вареник вуха злегка подався уперед, щоби краще чути. «Ти любиш вулицю... їде догори повз Стрийський парк і буки, повз горішки лядські-єгипетські?» Цілком певно можна було ствердити, м о я вулиця. Трохи вище буків вигинався підмурівок вілли маршала Конєва, навкіс навпроти дім приїжджого генерала, будинок Івана Франка і далі, де вулиця розпростується, самі тільки генерали й полковники. «Правда?» — «Му-гу. В останньому домі жили аж два генерали. Один на нижньому, другий на верхньому поверсі».

Старий дивився й мовчав. Щоб не за падала зрадлива тиша, я продовжив: «Ці двоє... крайні генерали, ма б у т ь, м е н ш значні?». Великі очі майстра стали дуже смутними. Врешті він сказав: «Ну, гаразд. А ти... ти сам, що ти будеш писати?» — «Та що ж...» і жестом окреслив підмурівок будинку Конєва, що мінняв на-

прямок дороги. Очі посвітлішали. «Гаразд. Фільм Желакявічуса не лякає?» — «Ні, бо там якраз і немає...» і повторив жест.

Кругляк підмурівка, курси, замінив напрямком дороги, забравши Львів, здавалося б, назавжди. З Москви я був спрямований до Києва. І живучи тут, читаючи Фейхтвангера, раптом натрапив на його пророцтво: країна, з якої почався і с х о д, приречена! Спершу подумалося: «Невже?» Євреї полишали Радянський Союз масово. І тут ізнов запручався Львів. Львів той, який не міг належати не лише Блейману, а й мені. Львів, який за кілька місяців до кінця тієї нескінченної бойни чув, що прорік в урочну годину незвичний чоловік, кінчаючи приготування до переселення у світ крадчий. Уже було вирізено спадкоємця. Щоб сховати його, було вручено звичайну грушову палицю, а не дорогий палицю поводири народу... двоє вищих офіцерів попросили аудієнції. Прийшли. Один без ноги. Другий без руки. А втім молоді й радісні, адже з них підуть подальші львів'яни. Їм жити... все хилилося до перемоги, кінця бойни. І не тішило мудрого, адже він знав, скінчиться одне, то почнеться друге — найгірше для його церкви. Година зустрічі пройшла мов мить. Принесли митрополичі дари. І тут обдарував він відвідувачів словом і то таким, яке передали вони і своїм нащадкам. «Ви зажили перемоги...» — Офіцери осяялись, мовляв, іще ні, ні! Рівний голос, який не похитнути, повторив своє: — Ви зажили перемоги, гіркішо від отрути!». Де-де ще той ісход, де літачок Руста. Андрей Шептицький прозирив те, що мало настати з розбещення перемогою.

«Слово Просвіти»
Засновник — Всеукраїнське
товариство «Просвіта»
імені Тараса Шевченка.
Регістраційне свідоцтво
№ 1007 від 16.03.1993 р.
Головний редактор
Любов Голота

Шеф-редактор Павло Мовчан
Редколегія: Л. Голота, Я. Гоян,
А. Журавський, П. Мовчан,
А. Погрібний, О. Пономарів, І. Ющук
Редакція листується з читачами тільки на сторінках
газети і надіслані рукописи не повертає. Залишає за
собою право редагування та скорочення текстів.
Комп'ютерна верстка — Ірина Шевчук

Адреса «Слова Просвіти»: 252001, Київ-1,
завулок Музейний, 8. Всеукраїнське товариство «Просвіта»
імені Тараса Шевченка, тел. 228-01-30.

Індекс 30617. Зам. № 0331206. Наклад 3000.

Видруковано з готових фотоформ на комбінаті «Преса України»